

BELVEDERE

MERIDIONALE

TÖRTÉNELEM ÉS TÁRSADALOMTUDOMÁNYOK XXII. évfolyam, 1-2. szám

MÍTOSZ ÉS VALÓSÁG FEKETE-ÁFRIKÁBAN

A TEMATIKUS LAPSZÁM SZERKESZTŐJE MOLNÁR GÁBOR

MMXII

február–március

2010/XXII. 1-2.

BELVEDERE
MERIDIONALE

BELVEDERE

MERIDIONALE
TÖRTÉNELEM ÉS TÁRSADALOMTUDOMÁNYOK

Főszerkesztő KISS GÁBOR FERENC

Szerkesztők HALMÁGYI MIKLÓS, KERTÉSZ PÉTER, KOVÁCS ATTILA,
MÉSZÁROS TAMÁS, MIKLÓS PÉTER

Munkatársak KISS NIKOLETT, KOMÁROMI CSABA, KÖNYVES PÉTER,
MÁTHÉ TÍMEA, POLGÁR ZSUZSANNA

A szerkesztőbizottság elnöke SZEGFŰ LÁSZLÓ

Szerkesztőbizottság DÖBÖR ANDRÁS, JANCSÁK CSABA, KISS GÁBOR FERENC,
MARJANUCZ LÁSZLÓ, NAGY TAMÁS, NÓTÁRI TAMÁS,
PÁSZKA IMRE, RÁCZ LAJOS, ZAKAR PÉTER

Számunk a Csongrád Megyei Önkormányzat, EIKKA Alapítvány, EMKE Kft., Magyar Közlöny- és Lapkiadó, Magyar Történelmi Társulat Csongrád Megyei és Szegedi Csoportja, MTA Szociológiai Kutatóintézet, Nemzeti Civil Alapprogram, Szeged Város Önkormányzata, Szegedért Alapítvány, Szociális és Munkaügyi Minisztérium, SZTE Bölcsészettudományi Kar, SZTE BTK HÖK, SZTE EHO, valamint a SZTE Alkalmazott Humántudományi Intézet, a SZTE JGYPK támogatásával készült.

MEFESZ 1956
www.mefesz.hu

Belvedere Meridionale Alapítvány
www.belvedere.meridionale.hu

A Belvedere Meridionale 1989-es alapításától kezdődően a történelem és más társadalomtudományi szakos felsőoktatási hallgatók, doktoranduszok, fiatal kutatók és oktatók megjelenési fóruma. A lap legfontosabb kiüldetése a felsőoktatás és szakemberképzés alapját jelentő mester és tanítvány viszony kialakítása, a tudomány hagyományainak ápolása, a kutatói szellemiség kibontakozásának támogatása. Ennek szellemében a folyóirat tevékenységét a tudományos élet felkért képviselői és a szerkesztőbizottság tagjai segítik, lektorálják.

A borítón: RUBUNI, RASHIDY: Zsiráfok (Giraffes. Biciklizománc vászon / bicycle paint on canvas. 91×90 cm, 2008)

INGYENES PARTNERKIADVÁNY

A folyóirat megjelenik tavasszal: február–március és április–május; ősszel szeptember–október és november–december hónapokban. A lap közöl tanulmányokat, interjúkat, ismertetéseket és kritikákat a történelem és más társadalomtudományok tárgyköréből.

Kiadja a BELVEDERE MERIDIONALE ALAPÍTVÁNY. Felelős kiadó: DR. SZEGFŰ LÁSZLÓ

Cím: 6725 Szeged, Boldogasszony sugárút 6. Tel.: +36 62/544-759

E-mail: belvedere@jgytf.u-szeged.hu www.belvedere.meridionale.hu

Nyomás: BABA ÉS TÁRSAI KFT. B/KUL/523/SS1993.

TARTALOM

MOLNÁR GÁBOR: <i>Beköszöntő</i>	4
Referátumok	
MOLNÁR GÁBOR: <i>Bevezetés Fekete-Afrika társadalomföldrajzába</i>	6
<i>Afrika a világúrból</i>	21
TOMORY IBOLYA: <i>Etiópia „többségi kisebbsége”, az oromók és egy demokratikus rendszer: a gadaa</i>	22
SZÚTS ANDRÁS: <i>Népiptás Ruandában 1994. április–júliusában</i>	36
KOMÁROMI CSABA: <i>Magyarok a fekete földrészen</i>	47
SARUNGI EMŐKE: <i>Tradíció és jelen. A Tingatingafestészet rövid története és bemutatkozása Magyarországon</i>	61
NAGY IMRE: <i>Tingatinga közelítések</i>	70
Hajdani vármegyéink	
<i>Szolnok-Doboka vármegye: az Afrika-kutató Teleki Sámuel szülőföldje</i> (KATONA-KISS ATILLA)	74
Hadak útján	
MOLNÁR GÁBOR: <i>Észak-Uganda háborúi a dekolonizáció után</i>	76
Téka	
<i>Dél-Afrikáról egy kicsit másképp</i> PORDÁNY LÁSZLÓ: <i>A búrok és az apartheid (Ismereti: Kiss Gábor Ferenc)</i>	89
Pihenő	
<i>Nigéria – Afrika óriása</i> (ARGUNGU TANIMU)	92
<i>Mauritius – Különleges kapcsolat Afrikával</i> (Y. G.):	103

S Z Á M U N K S Z E R Z Ő I

ARGUNGU TANIMU hallgató (SZTE ÁOK, Szeged), KATONA-KISS ATILLA történész (Szeged), KOMÁROMI CSABA hallgató (SZTE JGYPK, Szeged), KISS GÁBOR FERENC tanársegéd (SZTE JGYPK, Szeged), MOLNÁR GÁBOR oktató (SZTE BTK, Szeged), DR. NAGY IMRE művészettörténész (Hódmezővásárhely), DR. SARUNGI EMŐKE oktató (SZTE BTK, Szeged), SZÚTS ANDRÁS hallgató (SZTE, Szeged), TOMORY IBOLYA tanár, Afrika-kutató (Budapest), Y. G. hallgató (SZTE ÁOK, Szeged)

Beköszöntő

Nagy örömmel adjuk közre Fekete-Afrika tematikus lapszámunkat, mint a világ nagy földrajzi kultúrterületeit bemutató sorozatunk újabb munkáját.

Témaválasztásunk nem véletlen, hiszen Fekete-Afrika nem csak az „emberiség bölcsője”, hanem területének nagyságát, és lakosainak számát tekintve is a világ legfontosabb földrajzi régiói közé tartozik. Gazdasági szempontból azonban a nyugati civilizáció számára periférikus helyzetben található, aminek köszönhetően az iránta mutatott érdeklődés meglehetősen csekély. Magyarország vonatkozásában még inkább érvényes a megállapítás, nem csak gazdasági, hanem diplomáciai és kulturális téren is. Valószínűleg ennek a marginális szerepnek köszönhető, hogy a „fekete” kontinensről szóló magyar nyelvű kiadványok száma alulreprezentált a világ más területeivel kapcsolatban megjelenő társadalomtudományi művekhez viszonyítva. Ez a tény is erősíti munkánk aktualitását, amellyel szándékunk betekintést nyújtani úgy a szubkontinens nemzetközi rendszerben betöltött szerepébe, történelmébe, társadalom-földrajzi, gazdasági-, kulturális életébe, mint politikai valóságába.

Korábban – a XIX. és XX. század jelentős részében – a magyar olvasók Fekete-Afrika helyzetéről elsősorban a magyar utazók, vadászok, földrajztudósok és misszionáriusok leírásaiból értesültek. Ez azzal függött össze, hogy Magyarország nem tartozott a gyarmattartó országok közé, ami ugyan Afrika vonatkozásában a magyarság „történelmi felelősségét” csökkenti, de az információk szűkösségét egyáltalán nem indokolja.

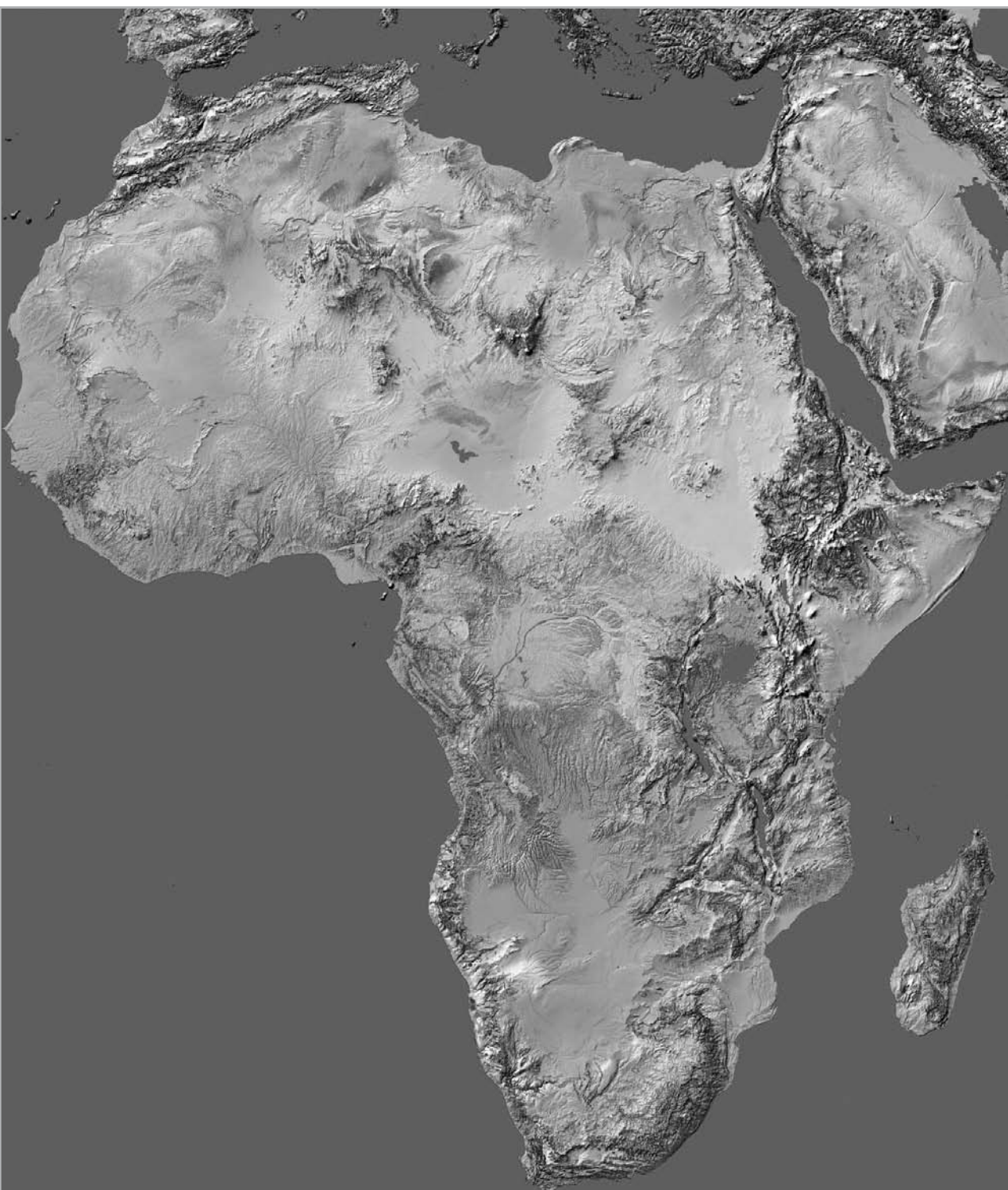
Jelen tematikus lapszámunk egyrészt olyan magyar szakemberek írásait tartalmazza, akik kutatásaik és/vagy személyes kötődéseik révén autentikus képet adnak Fekete-Afrika azon területeiről, amelyekről magyar nyelven eddig kevés tudományos mű született – Tanzánia, Etiópia, Uganda, Ruanda stb. –, másrészt néhányan a Szegedi Tudományegyetemen tanuló fekete-afrikai hallgatók közül is bekapcsolódtak munkánkba, hogy saját hazájuk vonatkozásában (Nigéria, Mauritius) osszanak meg velünk kivételesnek számító információkat.

A tudományos ismeretek terjesztése mellett tanulmánykötetünkkel éppúgy, mint korábbi Latin-Amerika tematikus lapszámunkkal is végső soron az a célunk, hogy megadjuk a lehetőséget a „közösség formálódásának”. Szándékunk szerint ez a közösség egyrészt a szerzők között, másrészt a szerzők, és az olvasók között bontakozhat ki. Ugyanakkor a feldolgozott földrajzi terület sajátosságából adódóan a kötet tanulmányain keresztül úgy a szerzők, mint az olvasók kapcsolódási pontokat találhatnak a „másikhoz”, az „idegenhez”, a „távolihoz”, és az általuk kevésbé, vagy egyáltalán nem ismerthez. Így, az egymáshoz való kölcsönös, „jó szándékkal” történő közeledés valódi tisztelet forrása lehet népek és kultúrák közötti kapcsolatok további mélyítésére.

Ezzel a gondolattal indítjuk útjára munkánkat, ami reményeink szerint hasznára válik úgy az Afrika iránt érdeklődő szakembereknek és a társadalomtudományok más területeinek művelői számára, mint a laikus olvasóknak.

Molnár Gábor
a tematikus lapszám szerkesztője

MOLNÁR GÁBOR¹

Bevezetés Fekete-Afrika társadalom- földrajzába

*„...mert milyen nagy az a varázserő,
amely az ismeretlenhez vonz, és milyen
csábító inger fekszik azon gondolatban,
hogy az ember tette rágyódását és
kalandszeretetét, azokat szép és
nemes célokkal összekötve,
a tudomány szolgálatába adhatja.”*
(Höhnel, 2005)

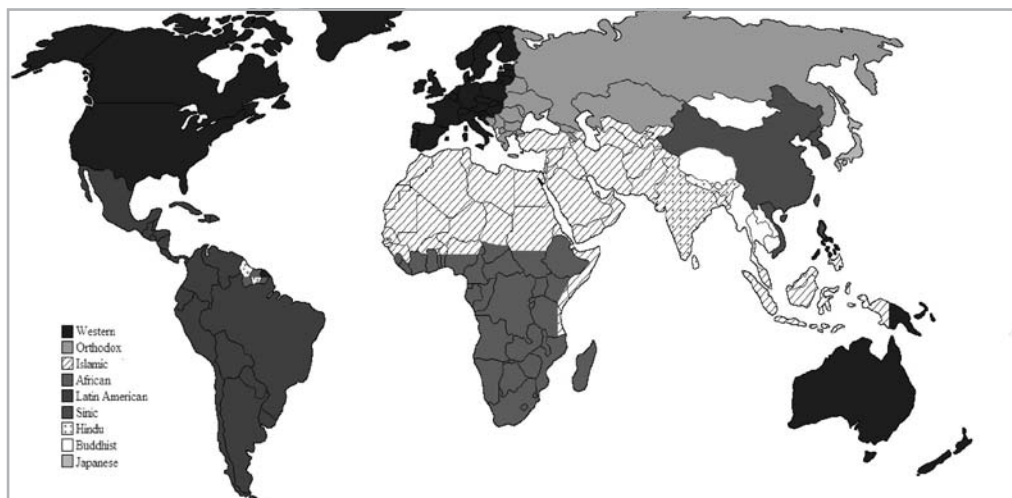
Afrika 30,3 millió km² területtel Ázsia után a földkerekség második legnagyobb kiterjedésű kontinense. A szuezi csatorna megépítéséig (1869) 120 km-es földhíd kötötte össze Ázsiával. Természetföldrajzi szempontból kétséget kizáróan egy Afrikáról beszélhetünk, a területén található 53 országgal és a kontinenshez tartozó kisebb-nagyobb szigetekkel, valamint szigetcsoporttal. Társadalom-földrajzi szempontból azonban ugyanannak a kontinensnek számos szegmenséről van ismeretünk. Egyrészt, a társadalomtudósok egy csoportja „két Afrikát” különböztet meg: Fekete-Afrikát és az iszlám által uralt Észak-Afrikát. Másrészt, a földrész rejtett területein nyomokban továbbra is megtalálható a modern előtti törzsi Afrika, noha a „nyugattól” teljesen már nem érintetlenül. Ahol viszont a modernizáció hatása szabadon érvényesülhetett, ott „nyugatisodott” metropoliszok emelkednek (Pretoria, Fokváros, Johannesburg, Abuja, Lagos, stb.) és azok lakosai ennek megfelelő társadalmi modelleket próbálnak megvalósítani, több-kevesebb sikerrel. A XIX. századi gyarmatosítás szintén maradandó nyomot hagyott Afrika országainak társadalmi (kulturális, politikai, vallási stb.) életében és ez tovább árnyalta az egyébként is sokrétű fekete-afrikai kulturális teret. A XX. század második felének dekolonizációs folyamata és Afrika független országainak születése újabb lépést jelentett a kontinens államainak fejlődésében. Tanulmányomban a Szahara alatti Afrika társadalomföldrajzát vizsgálom a XX-XXI. század fordulóján, annak történeti földrajzi előzményeivel. Reflexióm megírásához felhasználtam az ENSZ, a Világ Bank, a WTO által publikált adatokat és más világszervezetek hivatalos statisztikáit, továbbá az irodalomjegyzékben feltüntetett magyar és idegen nyelvű szakirodalmakat.

¹ A szerző nemzetközi kapcsolatok szakértő, geográfus (PTE, Földrajzi Intézet, Földtudományok Doktori Iskola).

Civilizációk találkozása az afrikai kontinensen

Még mielőtt Fekete-Afrika² szoros értelemben vett társadalom-földrajzi jellemzőinek a bemutatására és elemzésére térnénk, annak az elméletnek, Fekete-Afrika kapcsán is kérdéses voltára szeretnék rámutatni, amely az 1990-es évek első fele óta nagy visszhangot vált ki a nemzetközi kapcsolatok elméletével és gyakorlatával foglalkozó szakemberek körében. Arról a hipotetikus civilizációs elméletéről van szó, amely Samuel Huntington (1996) nevéhez fűződik, születése pedig a Francis Fukuyama (1994) által kidolgozott hegeli értelemben vett „történelem végét”, vagyis a liberális demokrácia győzelmének korszakát bemutató művére adott válaszként értékelhető. Huntington, mint a politikatudomány művelője több ismerv alapján (vallási, nyelvi, történelmi, kulturális stb.) és a korábbi civilizációs elméletekre alapozva – munkáján különösen Arnold Joseph Toynbee (1889-1975) hatása érzékelhető – kilenc nagy civilizációt különböztet meg „A civilizációk összecsapása és a világrend átalakulása” című 1996-ban angol nyelven megjelent könyvében. A mű szerint a kilenc civilizációból jelenleg kettő határozza meg az afrikai kontinens társadalmait: az iszlám és a fekete-afrikai (ez utóbbit, mint „afrikai civilizáció”-t említi a szerző).

A szerző tanítása szerint a XX. század végének és a XXI. századnak a történelmét nem az ideológiák, vagy nemzet államok közötti konfliktusok, hanem a civilizációk közötti összeütközések alakítják. Ebben a kontextusban a szerző elmélete az afrikai kontinenst egy leegyszerűsített séma alapján helyezi el az úgynevezett új világrend nemzetközi rendszerében, 1989/91-től napjainkig. E szerint az afrikai kontinensen belül éles „civilizációs” határ húzható a hagyományosan Fekete-Afrikának nevezett Szahara alatti területek és az iszlám-arab Afrika között. Civilizációs „ütközőállamként” jellemezhetjük Szudánt, Nigériát, Tanzániát, Kenyát, és számos közép-afrikai országot, ahol jelenleg is etnikai, politikai forrongások és/vagy vallási háborúk, polgárháborús állapotok uralkodnak. Az iszlám hatása keleten az Indiai-óceán part menti sávjában Tanzánia déli határáig húzódik. A huntingtoni modellt az alábbi, 1. térkép ábra szemlélteti:

1. ÁBRA SAMUEL HUNTINGTON CIVILIZÁCIÓS MODELLJE AZ ÚJ VILÁGREND NEMZETKÖZI RENDSZERÉBEN. AZ ELMÉLET SZERINT KONFLIKTUSOKKAL JELLEMEZHETŐ HATÁR HÚZÓDIK FEKETE-AFRIKA ÉS ISZLÁM-ARAB AFRIKA KÖZÖTT. FORRÁS: WWW.ANSWERS.COM/TOPIC/CIVILIZATION

A fentiekben ismertetett sorokon túl a szerző nem szentel művében külön fejezetet az „afrikai civilizáción” bemutatására. Sőt, fő művében összesen mindössze három alkalommal említi azt, vagyis a többi, általa bemutatott civilizációkhoz képest (nyugati, kínai, iszlám, indiai, japán, ortodox, többek között) aránytalanul keveset foglalkozik Fekete-Afrikával, és a következőképpen egyszerűsíti le annak meghatározását: *„Afrikai (vitatott). A legjelesebb civilizációkutatók – Braudel kivételével – nem ismernek el külön afrikai civilizációt. Az afrikai kontinens északi része és keleti partja az iszlám civilizációhoz tartozik. Etiópia történelmileg különálló civilizációt alkotott. A többi területre az európai imperializmus és a gyarmatosítás a nyugati civilizáció elemeit telepítette. Dél-Afrikában a holland, francia, majd angol sok szempontból töredékes európai kultúrát teremtettek. Ami ennél lényegesebb: az európai civilizáció eljuttatta a kereszténységet a kontinens Szaharától délre eső legnagyobb részére. Egész Afrikában mélyrehatóak és erősek a törzsi identitások, de az afrikaiak egyre inkább kialakítanak egy afrikai identitásérzést is, és elképzelhető, hogy a szubszaharai Afrika külön civilizációvá fejlődhet, melynek vélhetőleg a Dél-afrikai Köztársaság lenne a mag-állama.”* (Huntington, 2001, 61.o.)

Ez a definíció vagy leírás számos kérdést vet fel, amelyek közül csak néhány kényes pontot szeretnék itt kiemelni. Először: ha „vitatott” az afrikai civilizáció (amint azt a szerző zárójelben megjegyzi), akkor a kifejtésre váró kérdés egyrészt az, hogy mi az, ami „vitatott” abban, másrészt ki az aki „vitatja” azt? A szerző soraiból az érződik, hogy ha a jeles – meg kell jegyeznünk, hogy „nyugati” – civilizációkutatók nem fogadnak el külön afrikai civilizációt, akkor ebből következően annak nem is lehet létjogosultsága. Ez utóbbi gondolattal szorosan összefügg az, hogy csak feltételes módon ír a „szubszaharai Afrika” civilizációvá fejlődéséről. Másodszor: a definíció azt sugallja, mintha Afrika Szahara alatti területein a nyugati és/vagy európai hatás elemei lennének meghatározóak jelenleg is. Mintha a sorok írója nem venne tudomást a törzsi Afrika létéről és hatásáról, az újra és újra születő mély tradíciókról, szokásokról és közösségformáló erőkről, amelyek továbbra is kézzelfoghatóan vannak jelen az afrikai kontinens Szahara alatti területein. Ezeknek az ősi öröknek a létéről számol be Sarungi (2010) a tingatinga festészetről szóló munkájában, vagy Tanimu (2010) a nigériai kultúrák kapcsán. Harmadszor: az a kérdés merül fel, hogy mit szólnak ahhoz a feltevéshez maguk a szubszaharai országok lakosai, hogy Dél-Afrikát vagy Nigériát feltételes módon, mint a szubszaharai Afrika lehetséges „mag-államait” határozza meg egy nyugati gondolkodó? Negyedszer: Etiópia népei kapcsán Tomory (2010) épp amellet érvel, hogy az ott élő népcsoportok és Kelet-Afrika más országaiban élő „nomád” vagy „pásztornépek” között párhuzamok vonhatók, ami minden sajátossága ellenére, nem utal teljesen önálló etiópiai civilizációra.

Továbbá, a szerző művének nyelvekről szóló részében (Ibdem.: 83–91. oldal) az általunk Fekete-Afrikaként definiált területről mindössze a szuahéli nyelvet említi (Ibdem.: 85. oldal), noha mint az ismeretes, Afrika területén összesen kb. 2000 nyelvet beszélnek, amelyek négy nyelvcsaládba tartoznak, és jelentős részük Fekete-Afrikában használatos.

A fenti sorokban olvasható érvek alapján is nyilvánvaló, hogy az afrikai kontinens társadalmi valóságának két „civilizációs kategóriába” sűrítése számos problémát vet fel. Továbbá azok „összeütközésének” tárgyalása sem bizonyul helytállónak. Ezt támasztják alá a huntingtoni elmélet kritikusai, köztük talán a legfontosabbak – akik rendszeres kritikát dolgoztak ki – Sen (2007) és Berman (2003).

² Tanulmányomban a Szahara alatti Afrika és a Fekete-Afrika meghatározást szinonim értelemben használom.

Fekete-Afrika: nem egységes, de önálló kulturális terület

Fekete-Afrika nem csak az eszmetörténet (Torrado, 1999), vagy egyes civilizációs elméletek (Braudel, 1985) alapján nevezhető önálló identitással rendelkező kultúrkörnek, hanem kulturális földrajzi szempontból is önálló kultúrterületet jelent (Trócsányi, 2002). Fekete-Afrikához, vagy más néven a Szahara alatti Afrikához azok az országok tartoznak, amelyek nem határosak a Földközi-tengerrel – Marokkó, Algéria, Tunézia, Líbia, Egyiptom –, továbbá Nyugat-Szahara és Mauritánia, tehát összesen hét afrikai ország. Ezek kivételével valamennyi afrikai országot és a kontinens partjai mentén található atlanti-, valamint indiai-óceáni szigetet Fekete-Afrika részének tekintjük. Fekete-Afrika a kontinensnek kb. nyolcvan százalékán terül el.

A XIX. század óta a nyugati kultúrkör és a modernizáció hatása (a nyugati parton létesült portugál erődök és kereskedelmi központok révén már korábban is) figyelhető meg a szubkontinensen, amelyet a híres magyar Fekete-Afrika kutató és vadász, Kittenberger Kálmán már 1930-ban „A megváltozott Afrikáról” írt műve is alátámaszt (Kittenberger, 2006). A szerző utalása arra vonatkozik, hogy 1903-as első afrikai utazása alkalmával a nyugati kultúra hatása még alig volt érezhető a kontinensen, az is, akkor elsősorban negatív szempontból (pl. ember-, és elefántcsont kereskedelem). 1930-ra a fehér ember által alig, vagy egyáltalán nem ismert fekete-afrikai területek egyre csökkentek, sőt a modernizáció – amit a szerző a „kultúra” fogalmával azonosít – vívmányai közel három évtized leforgása alatt begyűrűztek Afrika legelzártabb területeire is. Állítását a kerékpár, a motorkerékpár, az autótutak, a vasút, a cséplőgép terjedésével, és az ennek következtében megváltozott szokásokkal támasztja alá. Megemlíti azt az igen különös megfigyelését is, hogy: „*Nairobi...most az autóforgalmat illetően világváros..., hol talán 25 év előtt egy leütött zebra fölött mennydörgött az éhes oroszlan, ott most fehérre meszelt fakalitkájában a fekete forgalmi rendőr dirigálja az autók forgatagát...*”. (Kittenberger, 2006, 12. o.) A magyar vadász és utazó észrevételei a „Nyugat” hatásáról tanúskodnak a „fekete” földrészen, de a szerző nem állítja azt, hogy Fekete-Afrika ősi kultúrája teljesen eltűnt volna.

Wall (1998) Fekete-Afrikát három nagy földrajzi egységre osztja: Nyugat-, Kelet-, és Dél-Afrikára. Rendszerezése szerint Nyugat-Afrikához 14 ország tartozik Szenegáltól Kamerunig. Más beosztások Kamerunt már Közép-Afrikához sorolják, mint Probáld (2002), aki Egyenlítői-Afrikához tartozónak tekinti ezt az országot, a Nyugat-Afrika elnevezés helyett pedig a Felső-Guinea partvidék államairól ír. Több nagy múltú ország kapcsolódik ehhez a régióhoz, mint Nigéria, Ghána, Benin, Togo, többek között. Egyenlítői-Afrika államaihoz hat ország tartozik, a már említett Kamerunon kívül: Kongói Demokratikus Köztársaság, Közép-afrikai Köztársaság, Gabon, Kongói Köztársaság, Egyenlítői-Guinea és São Tomé és Príncipe. Északkelet-Afrika államai: Etiópia, Eritrea, Dzsibuti, Szomália és Szudán. Noha, Szudán, a róla elnevezett tájöv miatt egy csoportba sorolható a Szahara más államaival (Csád, Mali, Niger, Mauritánia) és Észak-Afrikával is (Probáld, 2002). Kelet-Afrika államai: Tanzánia, Kenya, Uganda, és Burundi. Dél-Afrikában tíz állam található, Angolától Mozambikig húzódó hatalmas félhold területen. Szintén fekete-afrikai kultúrterület részét képezik az Indiai-óceánon szétszórta a kontinens közelében található nagyobb (Madagaszkár, ami a Föld negyedik legnagyobb szigete) és kisebb (Comore, Seychelle, Mauritius, Réunion) szigetek, valamint az atlanti partvidék szigetei (a már említett São Tomé és Príncipe, Kanári-szigetek stb.).

2. ÁBRA AFRIKA POLITIKAI TÉRKÉPE. FORRÁS: ONLINEMAPS.CO.CC/PAGES/AFRICA.PHP

Fekete-Afrika történetének főbb szakaszai

A XV. századi felfedezések előtt

Fekete-Afrika, az emberré válás színtere és évmilliók fosszilis maradványainak (Tanzánia, Etiópia, Dél-Afrika, stb.) valamint több tízezer év archeológiai kincseinek lelőhelye. A kezdeti mezőgazdasági termelés és állattartás első központjai a mai Etiópia, Szomália és Nyugat-Afrika területeihez kapcsolhatók (Kr.e. 3000 évvel). Északon, az utolsó jégkorszak

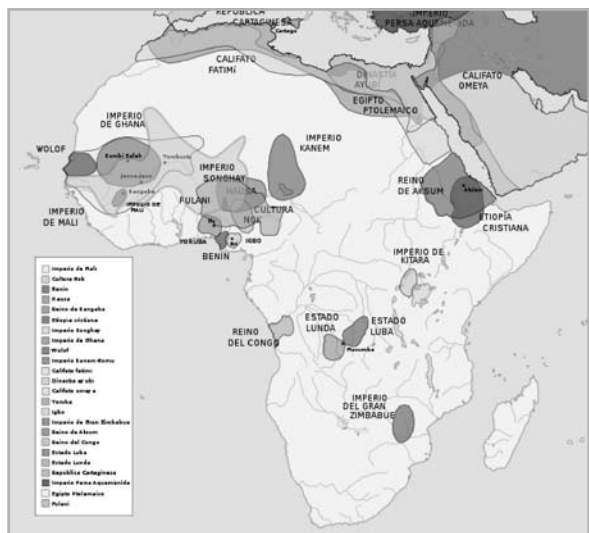
után (Kr. e. 10 500) a Szahara termékeny völgyggyé vált, amit évezredek alatt csak fokozatosan hódított meg a szárazság birodalma.³ Kr.e. 5000-re a terméketlenné vált területekről egyrészt a Szahara alatti területekre, másrészt a Nílus-völgye felé vándoroltak az emberek, ahol később a Kr.e. IV–III. évezredtől az ókori egyiptomi birodalmak (Ó-, Közép-, és Új birodalom) kialakulása vette kezdetét. Később, a Kr. előtti első évezredben Észak-Afrikában megjelentek a punok, a görögök és a rómaiak, noha ezek a népek egyáltalán nem, vagy csak alig voltak hatással – a Szaharát átszelő néhány kereskedelmi úton keresztül – a kontinens belső területeire, amit ma Fekete-Afrikaként ismerünk.

A Kr. e. II. évezredben Közép-Afrikában kezdetét vette a bantu törzsek terjeszkedése, ami összefüggött bizonyos mezőgazdasági növények termesztésének elterjedésével. Ebben az időben kezdett kialakulni a jelenlegi Fekete-Afrika népcsoportok szerinti térképe: a központi területeken élő bantuk, valamint a nem bantu nyelveket beszélő (khoiszán, sandawe, hadza) marginális pozícióba kerülő népcsoportok; továbbá a szintén perifériára szorult, a bantuktól eltérő antropológiai jegyeket viselő más népek (pl. pigmeusok).

Két évezreddel a bantuk terjeszkedése után, Kr. u. 500-tól megalakult Nyugat-Afrikában a Ghánai Birodalom. Ez az államalakulat tartotta kézben a transz-szaharai kereskedelem jelentős részét, több mint fél évezreden keresztül. A berberék végül 1076-ban leigázták az impériumot, de maradványaiból új hajtás fakadt, ami a Kr.u. XIII. században Mali Birodalom néven vált ismertté. Ez az állam a területén áthaladó kereskedelmi utak megadóztatásából tartotta fenn magát, de a valamivel több mint száz évig tartó virágzásnak – ami elsősorban az aranykereskedelemre alapult – belviszályok vetettek véget, aminek eredményeképpen a függetlenedett Szongaj Birodalom vált Nyugat-Afrika meghatározó gazdasági és politikai központjává. A gazdasági szempontból az arany- és elefántcsont kereskedelmen, valamint a rab-
szolgatartáson nyugvó birodalom virágzásának újfent a berberék 1591-es betörése vetett véget.

Ekkorra azonban a nagy földrajzi felfedezések hatására már Afrika nyugati partvidékén létesült kereskedelmi központok és az azokat összekapcsoló kereskedelmi hajóutak kompenzálták a Szongaj Birodalom hanyatló kereskedelmi közvetítő szerepét.

A három említett birodalom kívül számos királyság és kultúra virágzott Nyugat-Afrikában, köztük a Kanem-Bornui Birodalom (egészen a XIX. századig), vagy a mai Nigéria északi területén több kisebb város-

3. ÁBRA FEKETE-AFRIKA JELENTŐS BIRODALMAI ÉS KIRÁLYSÁGAI A XIX. SZÁZADI EURÓPAI GYARMATOSÍTÁS ELŐTT. FORRÁS: ES.WIKIPEDI.ORG

³ Almásy László (1895–1951) nevéhez fűződik az Uveinat-hegység barlangfestményeinek a felfedezése, amelyek bizonyítékot jelentenek az újkőkor emberének szaharai jelenlétére és a Szaharában azóta bekövetkezett klímaváltozásra.

állam és királyság, továbbá délen a Benini Királyság volt meghatározó jelentőségű. A 3. térképábrán látható Fekete-Afrika területén egykor virágzó valamennyi jelentős birodalom földrajzi elhelyezkedése és kiterjedése.

Korábban már az első európai („nyugati civilizációs”) behatás Észak-Afrikában az ókori görögök és rómaiak nevéhez fűződött. Majd Krisztus után a kereszténység terjedt el Észak-Afrika déli határáig Núbiáig és Etiópiáig. A Kr.u. VII. századtól azonban új vallás határozta meg Észak-Afrika népeit, az Arábiából kiinduló iszlám, ami a Szaharától délre eső területeken is éreztette hatását a kereskedők és bevándorlók közvetítésével, így a fent bemutatott nyugat-afrikai birodalmakban is, amelyek alól kivételt a Benini Királyság jelentette. Ebben az államban a vallási szokások alapját továbbra is az animizmus és az emberáldozatok jelentették (Wall, 1998).

Kelet-Afrika sem maradt el fontosságban a kontinens más területei mögött. Etiópia fontos államalakulatok kibontakozásának volt a helyszíne. Az etiópok, akkori nevükön abesszinok, Kr. e. 1000-ig vezetik vissza királyaikat és birodalmuk már a Kr.u. III-IV. századra az akkori világ vezető kereskedelmi hatalmai közé tartozott. Az Etióp-magasföld különlegessége, hogy a mai napig fennmaradt kopt kereszténység szokásai már a Kr.u. első évszázadokra kialakultak és szinte érintetlenül maradtak fenn.

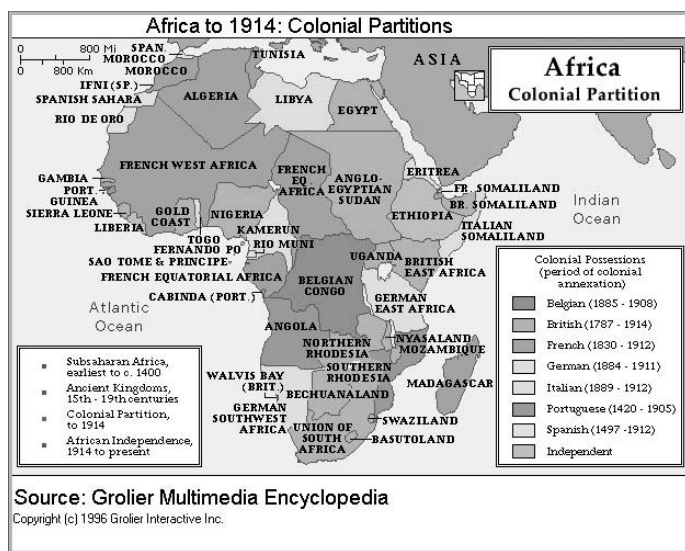
Az iszlám terjedése és hatása azonban fokozatosan egyre meghatározóbb volt Kelet-Afrikában. A Kr. u. XI. században jelentős arab migráció érkezett a kontinens északi részére, ami a berber kultúra bizonyos fokú gyengülését (nyelvi és vallási beolvadását) eredményezte az új domináns kultúrába. Afrika keleti partjain a korábbi perzsa és indiai települések mellett szintén megjelentek az arab kereskedő városok. Északon a Kr. u. XI. századtól kalifátusok váltották egymást egészen a Török Birodalom terjeszkedéséig. Ez a Birodalom tovább erősítette az egyébként is biztos pozícióban lévő iszlámot. Az iszlám a Szahara alatti területek felé is terjedt azóta, hogy az arabok a X. századtól kezdve bevezették a sivatag átszelésére is alkalmas teherhordó állat használatát, a tevé, ami által a „két Afrika” közötti kereskedelmi és kulturális kapcsolat tovább fejlődött. Az iszlám déli hódítása 1832-re érte el csúcspontját, amikor az ománi arabok Zanzibárba helyezték át központjukat (Wall, 1998), és a további déli terjeszkedést csak a kontinentet kelet-nyugat irányban átszelő dzsungel, mint áthatolhatatlan „élő fal” akadályozta meg.

A kontinens déli területein számos királyság létezett, köztük a Kitar, a Luba, a Lunda, és a Kongó érdemel említést, de ezektől még délebbre egy egészen sajátos birodalom alakult ki Nagy-Zimbabwe néven, amely közel fél évezreden keresztül éreztette társadalmi, gazdasági és kulturális hatását a térségben, elsősorban a területén bányászott aranynak köszönhetően (1100–1500 között). A fent bemutatottakon kívül a IX–XVIII. század között Fekete-Afrika területén több mint tízezer állam- és/vagy városalakulat létezett a kisebb, ősközösségi mintát követő család-szerveződésektől a nagy területeket magukba foglaló királyságokig, amelyek részletes bemutatása meghaladja jelen tanulmány kereteit.

A portugál hajósok érkezésétől a függetlenség kivívásáig

Az európai felfedezők, köztük elsőként a portugálok, már az 1400-as évek második felében behajózták Nyugat-Afrika partjait és a század hátralévő részében megalapították – immáron a kontinens keleti partjain is – az első erődöket és telepeket, elsősorban kereskedelmi céllal. Ezek a vállalkozások azonban a kontinens parti sávjára koncentráltak, alig hatoltak

belső területekre. A legfontosabb kereskedelmi cikket a rabszolgák (az emberkereskedők összesen körülbelül 10-12 millió fekete rabszolgát szállítottak az Újvilágba az évszázadok során), az elefántcsont, az arany, és a fűszerek jelentették. Így kezdett kibontakozni fokozatosan Amerika „felfedezése” után (1492) a világkereskedelem „kis háromszöge”, amelyben Afrika, a már említett kereskedelmi cikkekkel meghatározó szereppel bírt (Tóth, 2002). A portugálokon kívül rövid idő elteltével francia, angol, holland, spanyol, dán és más európai népek felfedezői, kereskedői és misszionáriusai is megjelentek a kontinensen. Különösen a XVIII. század végétől kezdve, majd a XIX. század során térképezték fel Afrika belső, még európaiak által érintetlen területeit. Az időszak kiemelkedő utazói és/vagy felfedezői voltak Houghton, Laing, Caillié, Livingstone, Serpa Pinto, Grant, Burton, Speke, Stanley, Baker, a magyarok közül Teleki Sámuel nevét emelhetjük ki. Sok esetben azonban az arany, a gyémánt vagy más kereskedelmi cikkből származó haszontól motiválva indultak útnak az európai felfedezők, ami végül újabb történelmi viharfelhők tornyosulását jelentették az afrikai kontinens felett: az európai hatalmak közötti versenyt a földrész területeiért. Az imperialista hatalmak közötti nemzetközi verseny Afrika vonatkozásában a Berlini Konferenciába torkollott (1884-1885), ahol megtörtént a kontinens felosztása az érdekelt európai nemzetek között. 1914-re, vagyis az I. világháború kezdetére Afrika térképe az európai behatás és nemzetközi hatalmi rivalizálás eredményeképpen az alábbi, 4. ábra szerint módosult:

4. ÁBRA AZ EURÓPAI HATALMAK KÖZÖTT FELOSZTOTT GYARMATI AFRIKA TÉRKÉPE FORRÁS: ES.WIKIPEDI.ORG 2010

vezette sikeres indiai forradalom szintén konkrét példaként állt az afrikai gyarmatok előtt, továbbá a Szovjetunió által terjesztett kommunista eszméktől való félelem, mint a függetlenség kivívásának radikális útjától való félelem, a gyarmattartó országok részéről erősítette a kapitalista rendszer keretein belül megvalósítandó dekolonizációs folyamatot. 1949-ig Egyiptom, Etiópia és Dél-Afrika vált függetlenné. 1960-ra valamennyi francia gyarmat függetlenedett. 1961-től Algéria, Sierra Leone, Guinea Bissau, Egyenlítői Guinea, Eritrea,

Még a XIX. század közepén – 1847-ben – az Amerikából érkező felszabadult rabszolgák vezetésével megalakult Libéria, mint a kontinens első független országa. A dekolonizáció hulláma azonban a legtöbb afrikai országot csak a XX. században érte el. Függetlenségi mozgalmakat már az I. világháború idején megfigyelhettünk, de azok a II. világháború utáni időszakban bontakoztak ki a maguk teljességében, egyrészt az őslakosok függetlenségi vágyából kiindulva, másrészt a rasszizmus elleni fellépéstől motiválva. Ugyanakkor, a Gandhi

valamint a Kongói Demokratikus Köztársaságtól délre és keletre található országok (kivéve Dél-Afrika és Madagaszkár) váltak függetlenné. A francia és angol gyarmatok függetlenedése békés úton történt. Más területeken viszont a függetlenné válással, vagy annak következményeként véres harcok kezdődtek – országok és/vagy népcsoportok között –, amelyek sok esetben az európaiak által korábban önkényesen meghúzott országhatárok miatt robbantak ki. Erre példaként említhetjük jelen kötetünkben Észak-Ugandáról szóló tanulmányunkat, de számos más esetet is, köztük Csád és Líbia, Eritrea és Etiópia, Nigéria és Kamerun hátrávitait; Elefántcsontpart, Nyugat Szahara, Algéria, Kongói Demokratikus Köztársaság, Ruanda, Burundi, Angola, Szomália stb. bel-, és nemzetközi háborúit, amelyek végső soron az európai gyarmatosítók által lerombolt hagyományos társadalmi/politikai konfliktusmegoldó mechanizmusok következtében kialakult hatalmi űrben alakultak ki.

A hidegháború alatt mindkét szuperhatalom (USA, Szovjetunió) hitelekben, segélyekben és más jellegű támogatásokban részesítette (oktatás, kedvezményesebb kereskedelmi feltételek stb.) a saját szempontjának megfelelő ideológiát követő afrikai országokat. Számos Afrika országban, hasonlóképpen a megosztott világ nemzetközi rendszerének periferiájához (Latin-Amerika, Ázsia egyes részei), nem csak ideológiai harcok folytak, hanem az eltérő ideológiák alapján kirobbanó véres háborús cselekmények.

Nyelvek és vallások sokszínűsége

Afrikában több mint 2000 ezer nyelvet beszélnek, ami a kontinens népeinek és népcsoportjainak a sokaságáról is árulkodik. A beszélt afrikai nyelvek négy nyelvcsaládba sorolhatók: északon a sémi-hámi, a Szaharától délre a niger-kordofán (pl. a bantu), a Száhel-övezet és Kelet-Afrika egyes részeit a nílusi-szaharai, délen a khoiszan (pl. a busmanok) nyelvcsaládba. A négy fő nyelvcsaládon kívül a bevándorolt európaiak is kialakították saját „afrikai” keveréknyelveiket, mint a pidzint, a kreolt, vagy az afrikaanst. Az Afrikában beszélt nyelvek közül a sémi-hámi kivételével valamennyi fekete-afrikai, vagy részben fekete-afrikai gyökerekkel rendelkező nyelv.

Fekete-Afrikában alig található olyan ország, ahol egyetlen népcsoport él, ezért országonként általában több hivatalos nyelv is létezik, vagy több nyelvet is használnak. Kurióznak számít a Kongói Demokratikus Köztársaság, ahol több mint 200 etnikum él és mindegyik saját nyelvvvel rendelkezik. Az etnikai földrajz és a vallás földrajz vonatkozásában Észak-Afrika beber és arab (vagy a kettő keveréke) lakossága és muszlin vallása sokkal átláthatóbb, mint Fekete-Afrika kulturális és etnikai sokszínűsége, valamint az animizmus, vagy a kereszténység és az animizmus keveredéséből született új vallások sokasága.

Kurióznak számít Etiópiában az Etióp Ortodox Egyház (korábban Kopt Ortodox Egyház), mint a kereszténység egy sajátos ága, amelynek hagyománya az első századokig vezet vissza; de Nyugat-Afrikában Togo és Benin, mint a világ legismertebb vudu és fétis központjai ismertek, ahol a lakosságnak több mint kétharmada az ősi vallásokat gyakorolja. Sajátosságnak számít az animizmus és a kereszténység keveredése és politikai mozgalmakban történő – sok esetben extrém – megnyilvánulási formái, amint azt jelen kötetben olvasható Ugandáról szóló tanulmányunk is messzemenően részletezi (Molnár, 2010).

A népességföldrajz általános szempontjai

Az UNPF (UN Population Found, 2009) adatai alapján Afrika lakossága 2009-ben meghaladta az egy milliárdot (1009,9 millió lakos), ami a Föld egész lakosságának a 14,8%-át jelenti. Közép-Afrikában 125 millióan, Kelet-Afrikában 318 millióan, Észak-Afrikában 209 millióan, Nyugat-Afrikában 298 millióan, Dél-Afrikában 57 millióan élnek. Jelenleg a legnépesebb afrikai ország Nigéria 149 millió lakossal. A népsűrűség 30 fő /km², a lakosság átlagéletkora nagyon alacsony, kb. 20 év. A népességnövekedés 2005–2010 között évente 2-3%. Az UNPF szakembereinek számításai alapján 2050-re a lakosság megduplázódik, vagyis megközelíti a 2 milliárd főt.

Az egész kontinens átlagában a gyermekhalandóság ezer élve születésre számolva 80 csecsemő. A legjobb arányszámokkal Észak-Afrika rendelkezik, ahol ezer élve születésre mindössze 40 elhalálozás jut. Közép-Afrikában a legrosszabb a helyzet 1000/110 arányszámmal.

A szakképzett ellátással történő szülések arányszámát tekintve Afrika messze a világ legelmaradottabb régiói közé tartozik. Az összes szülés kevesebb, mint 50%-a történik szakképzett orvosi felügyelet mellett. Ebből a szempontból is Kelet-Afrika országai szembesülnek a legkritikusabb helyzettel (35%).

A születéskor várható életkor kapcsán Afrika jóval a világ átlag (férfiak esetében ez 65,8 év, nők esetében 70,2 év) alatt található 53,5 és 55,8 évvel. Ebből a szempontból különösen Közép-Afrika országai vannak nehéz helyzetben, ahol a férfiak születéskor várható életkora alig 47,2, a nőké 50,1 év. Észak-Afrika viszont megközelíti a világ átlagot 66,6 és 70,2 év átlagokkal. Ennek ellenére az afrikai kontinens egésze a többi kontinenssel összevetve a legrosszabb mutatókkal bír.

A 15 évnél idősebb népesség közötti analfabéták száma alapján szintén Afrika kerül a legrosszabb pozícióba a kontinensek közötti összehasonlításban. A férfiaknak 27,6%-a, a nőknek 45,3%-a analfabéta. Különösen rossz a helyzet Kelet-Afrikában, ahol ezek az arányszámok 31,1 és 48,9%-ra módosulnak. Gyakorlatilag Afrika déli területei jelentenek a világátlagot megközelítő vagy annál jobb arányszámokat: 11,9% (férfiak) és 12,9% (nők) értékekkel.

Afrikában a városi lakosság aránya 2009-ben 40%, ami a világ átlagnál mindössze 10%-kal kevesebb. Ugyanakkor Dél-, és Észak-Afrika meghaladja a világátlagot 58 és 52%-os aránnyal. Afrika legkevesebbé városiasodott területeit Kelet-Afrika jelenti.

Gazdasági dilemmák

Afrikát elsősorban nemzeti parkjairól, sokszínű kultúrájáról és folklórjáról, természeti kincseiről, antropológiai sajátosságairól, különlegességeiről és mítoszairól ismerjük. Afrika gazdasági szempontból csak annyiban került az elmúlt évszázadok során a nyugati világ emberének érdeklődési körébe, amennyiben olcsó vagy ingyenes munkaerőforrást (rabszolgák), vagy nyersanyagforrást (bányakincsek), vagy kisebb mértékben felvevő piacot jelentett kész termékei számára. Gazdasági szempontból Afrika kapcsán általában periférikus viszonyokra, fejletlen infrastruktúrára, problémás gazdasági körülményekre és turbulenciákkal teli fejlődésre vagy stagnálásra asszociálunk.

Afrika a világ GDP-nek 1-2%-át termeli évente, de ez az arány évről évre csökken, rá-

adásul ennek az elenyésző résznek kevesebb, mint egy harmada jut Fekete-Afrika országaira (nem számolva hozzá a Dél-afrikai Köztársaság GDP-jét). Az afrikai kontinens gazdaságának legnagyobb hányadát a kőolajban gazdag északi országok, és a Dél-afrikai Köztársaság termelése határozza meg. A kontinens egy főre jutó átlag GDP-je 720 US \$ (1999). Ezzel a világ gazdaság centrum országaihoz viszonyítva Afrika, ezen belül különösképpen Fekete-Afrika a periférián reked. Vezető gazdasági szakemberek a nemzetközi kapcsolatok elméletei közül a függőség koncepciójával magyarázzák Afrika gazdasági elmaradottságának okát, ami évszázadok óta meghatározza a kontinens fejlődését és/vagy stagnálását. Ezek gyökerei részben a természetföldrajzi elszigeteltségben keresendők. Egyrészt a Szahara áthatolhatatlan homoktengere északon, másrészt a hajózásra vagy kikötésre alig használható tagolatlan partszakaszok ezt az elszigeteltséget erősítették évszázadokon keresztül. A kommunikáció áramlás hiánya, vagy annak korlátozottsága (karaván utak) nehezítették az innovációk érkezését és terjedését Afrika Szahara alatti területein.

A XX. század folyamán, a modern közlekedés és az infrastruktúra fejlődésének időszakában már változtak ugyan a földrész országainak egymás közötti és más kontinensekkel kibontakozó kapcsolatai, periférikus helyzete azonban továbbra is megmaradt. Ez a helyzet azzal is összefügg, hogy a megtermelt GDP jelentős részét a nyersanyagok jelentik, amelyek világpiaci ára folyamatosan ingadozik. Ráadásul a cserearányok évről évre romlanak. Az ipar és a mezőgazdaság (noha a mezőgazdaságban dolgozók aránya 50-70% között mozog) fejletlen, különösen Fekete-Afrikában, ahol egyes termelési, vagy állattartási módok a modern előtti viszonyokat tükrözik (ugaroltatás, nomád pásztorkodás). A nyugati típusú farmergazdálkodás jószerivel csak három országra jellemző: Zimbabwé, Namíbiára és a Dél-afrikai Köztársaságra. A mezőgazdaság adja az export 40%-át, amit a „gazdag”, vagy „északi” nemzetek mezőgazdasági termelésének állami támogatása meglehetősen érzékenyen befolyásol: alacsonyan tartja az Afrikából importált termények árát.

Néhány országban, köztük Csádban és Egyenlítői Guineában a kőolaj és földgáztermelésnek köszönhetően a GDP éves szinten az utóbbi években több mint 10%-kal növekedett, Nigériában 6%-kal. Ugyanakkor, más országok – mint Elefántcsontpart, Közép-Afrikai Köztársaság, Niger – továbbra is a politikai és háborús konfliktusok miatt kevés gazdasági fejlődéssel jellemezhető.

A kereskedelmi adatokat elemezve azt láthatjuk, hogy az 1970-2000-ig terjedő időszakban Afrika részvétele a világkereskedelemben 3,5%-ról 1,5%-ra esett vissza. Ez az arány arra enged következtetni, hogy a kontinens az utóbbi évtizedek során a nemzetközi kereskedelemnek és gazdaságnak egyre inkább a peremére szorult. A negatív tendencia tovább súlyosbítja az egyébként is ingatag gazdaság állapotát.

A gazdasági fejletlenség általános okai közül, a már említetteken kívül Probáld (2002) könyvének 50. oldalán a következőket hangsúlyozza:

- egyoldalú pénzügyi, külkereskedelmi és technikai fejlődés;
- forráskivonások, és a centrum országok javára elszenvedett jövedelemveszteségek;
- torz területi és ágazati szerkezetű, belsőleg integrálatlan gazdaság;
- erősen polarizált, széttöredezett társadalmak (ezt erősítik a szűk elitréteg luxuskiadásai, miközben a társadalmak jelentős része nyomorban él).

Fontos megjegyezni azt a tényt is, hogy napjainkban a belháborúktól (amelyek olykor országhatárokon is áthatolnak) vérző számos fekete-afrikai ország ipari fejlődésének gátló tényezői között a hatalmas volumenű feygyverkereskedelem is szerepet játszik.

A gazdasági integrációk földrajza

A statisztikai adatok alapján periférikusnak mondható gazdasági helyzet ellenére, az afrikai országok függetlenedésétől kezdve (a II. világháború utáni időszaktól) a nemzetközi integrációs politikák fontos tényezőként vannak jelen a kontinensen. A dekolonizáció után a szubregionális nemzetközi integrációs folyamatok megvalósítása az afrikai országok fejlődési stratégiájának fontos részét alkották. Az 1960-1980 között létrehozott – az importhelyettesítés elméletén és gyakorlatán alapuló – kooperációs egyezmények célja a régió belüli kereskedelem fejlesztése (a vámok eltörlésével), valamint a régió gazdasági fejlődésének előmozdítása, a termelési tényezők szabad áramlásának biztosítása, és a pénzügyi kooperáció erősítése volt. Az afrikai országok képviselői a Lagos Akció Tervben (LPA) 1980. áprilisban fogalmaztak meg új integrációs célokat. A Tervnek három fő célkitűzése ismeretes: nagyfokú és fenntartható gazdasági fejlődés, gazdasági és társadalmi szerkezetváltás, ezek megvalósításához egy fenntartható forrás biztosítása. Ezek a folyamatok elméleti és gyakorlati síkon is párhuzamokat mutattak a korszak latin-amerikai nemzetközi gazdasági integrációs folyamataival (Molnár, 2010).

Majd az 1990-es évektől kezdve a regionális folyamatok új hulláma érte el az afrikai kontinenst is, amit jól szemléltet az Abujai Találkozó (Nigéria) 1991. júniusában, ahol az afrikai országok képviselői megegyeztek az Afrikai Gazdasági Közösség 2027-re történő megvalósításában. Ez a közösség közös valutával, a termelési tényezők szabad mozgásával, a javak és szolgáltatások szabad áramlásával számolt.

A jelenlegi 14 legfontosabb, különböző integrációs szinten megvalósuló gazdasági csoportot az I. táblázat foglalja össze:

Ebből a táblázatból az a tény érzékelhető, hogy az afrikai országok az 1990-es évektől már az új, „nyugati” modellnek megfelelő integrációs sémákon dolgoznak, vagyis a tradicionális szempontokon túl a szolgáltató szektor, a befektetések, a migráció és bizonyos esetben a makrogazdaság kérdéseit is az integrációs program részeként kezelik (United Nations, 2009).

Ennek ellenére szomorú tényként vehetjük tudomásul, hogy minden erőfeszítés ellenére Afrika országai közötti „intra” kereskedelem mindössze 10%-át jelenti az összes kereskedelemnek, a fennmaradó hányad (90%) más kontinensek országaival zajlik. Ez az arány az integráció nagyon gyenge fokát tükrözi.

Szociális és más társadalmi problémák

Számos fekete-afrikai országban az AIDS fertőzöttek és betegek száma befolyásolja a népesség szám alakulását, a gyermekhalandóság növekedését, a nemek arányának és a népesség korszerinti eloszlásának változását. Jelenleg Fekete-Afrikában 22,5 millió (2007) ember fertőzött a vírussal. Különösen magas a fertőzöttek aránya a következő országokban: Sváziföld (a lakosság 25,9 %-a 2007-ben), Botswana (a lakosság 24,1%-a 2005-ben),

MEGNEVEZÉS	TÍPUSA	AZ INTEGRÁCIÓS ÉS KOOPERÁCIÓS TERÜLETEK A KÖVETKEZŐKET FOGLALJÁK MAGUKBA	AZ INTEGRÁCIÓS EGYEZMÉNY ÉLETBELÉPÉSENEK IDEJE	TAGÁLLAMOK	SPECIFIKUS CÉLOK
Arab Maghreb Unió (UMA)	szabadkereskedelmi terület	Javak, szolgáltatások, befektetések, migráció	1989. február 17.	Algéria, Mauritánia, Marokkó, Tunézia, Líbia	teljes gazdasági unió
Kelet- és Dél-Afriai Közös Piac (COMESA)	szabadkereskedelmi terület	Javak, szolgáltatások, befektetések, migráció	1994. december 8.	Angola, Burundi, Comore-szigetek, Kongói Demokratikus Köztársaság, Dzsibuti, Egyiptom, Eritrea, Etiópia, Kenya, Madagaszkár, Malawi, Mauritius, Namibia, Ruanda, Seychelles-szigetek, Szudán, Sváziföld, Uganda, Zambia, Zimbabwe	közös piac
Szahel-Szahara Országok Közössége (CENSA)	szabadkereskedelmi terület	Javak, szolgáltatások, befektetések, migráció	1998. február 4.	Benin, Burkina Faso, Közép-Afriai Köztársaság, Csád, Elefántcsontpart, Dzsibuti, Egyiptom, Eritrea, Gambia, Líbia, Mali, Marokkó, Niger, Nigéria, Szenegál, Szomália, Szudán, Togo, Tunézia	szabadkereskedelmi terület és néhány szektor integrációja
Közép-Afriai Államok Gazdasági Közössége (ECCAS)	szabadkereskedelmi terület	Javak, szolgáltatások, befektetések, migráció	2007. július 1.	Angola, Burundi, Kamerun, Közép-Afriai Köztársaság, Csád, Kongó, Kongói Demokratikus Köztársaság, Egyenlítői Guinea, Gabon, Sao Tome és Principe, Ruanda	teljes gazdasági unió
Nyugat-Afriai Államok Gazdasági Közössége (ECOWAS)	szabadkereskedelmi terület	Javak, szolgáltatások, befektetések, migráció	1993. július 24.	Benin, Burkina Faso, Zöld-foki Köztársaság, Elefántcsontpart, Gambia, Gána, Guinea, Bissau-Guinea, Líbia, Mali, Niger, Nigéria, Szenegál, Sierra Leone, Togo	teljes gazdasági unió
Kormányok Közötti Hatóság a Fejlődésre (IGAD)	szabadkereskedelmi terület	Javak, szolgáltatások, befektetések, migráció	1996. november 25.	Dzsibuti, Eritrea, Etiópia, Kenya, Szomália, Szudán, Uganda	teljes gazdasági unió
Dél-Afriai Fejlődés Közössége (SADC)	szabadkereskedelmi terület	Javak, szolgáltatások, befektetések, migráció	2000. szeptember 1.	Angola, Botswana, Kongói Demokratikus Köztársaság, Lesotho, Malawi, Mauritius, Mozambik, Namibia, Seychelles-szigetek, Dél-Afrika, Sváziföld, Tanzánia, Zambia, Zimbabwe	teljes gazdasági unió
Közép-Afriai Gazdasági és Monetáris Közössége (CEMAC)	vámunió	Javak, szolgáltatások, befektetések, migráció	1999. június 24.	Kamerun, Közép-Afriai Köztársaság, Csád, Kongó, Egyenlítői Guinea, Gabon	teljes gazdasági unió
Kelet-Afriai Közösség (EAC)	vámunió	Javak, szolgáltatások, befektetések, migráció	2000. július 7.	Kenya, Tanzánia, Uganda, Ruanda, Burundi	teljes gazdasági unió
Dél-Afriai Vámunió (SACU)	vámunió	Javak, szolgáltatások, befektetések, migráció	2004. július 15.	Botswana, Lesotho, Namibia, Dél-Afrika, Sváziföld	vámunió
Nyugat-Afriai Gazdasági és Monetáris Unió (UEMOA)	vámunió	Üzleti jog harmonizációja. Makrogazdasági politikák konvergenciája	1994. január 10.	Benin, Burkina Faso, Elefántcsontpart, Bissau-Guinea, Mali, Niger, Szenegál, Togo	teljes gazdasági unió

Lesotho (a lakosság 23,2 %-a 2005-ben), többek között (www.globalhealth.org 2010). Fekete-Afrikában a világ összes AIDS betegének 70%-a él, ami évente 2,2 millió halálos áldozatot követel.

Az ENSZ becslése alapján jelenleg Afrika lakosságából több mint 300 millióan élnek napi egy US dollárnál kevesebből, valamint 17 millió afrikai kényszerült elhagyni otthonát (menekültek). A Világbank adatai szerint a világ 48 legalacsonyabb életszínvonalon élő országából 34 Afrikában található. Ráadásul az utóbbi közel harminc évben a helyzet tovább romlott. Egyes országokban, mint például Burundiban és Etiópiában az egy főre jutó éves GDP kevesebb, mint 90 US dollár. A kontinensen 30 millió, öt évnél fiatalabb kisgyerek szenved az elégtelen táplálkozástól és a lakosság 43%-a nem rendelkezik megfelelő ivóvízzel. Ez egyrészt annak köszönhető, hogy nagy szárazságok pusztítanak a földrészen, másrészt a vízkészletek rossz felhasználása is negatív tényezőt jelent az adott probléma kapcsán. Ezzel összefüggésben lényegesnek tartom megjegyezni, hogy a világ legnagyobb édesvíz készlete az afrikai kontinensen található, a Szahara alatt.

Szociális és társadalmi szempontból a valamivel több mint 200 milliós lakost számláló Észak-Afrika körülményei jobbak, mint a kontinens többi részének helyzete. A gazdaság stabilabb, a turizmus és a kereskedelem pozitív mutatói meghaladják Fekete-Afrikáét. Itt lényegesen kevesebb betegséget regisztrálnak (HIV, malária, sárgaláz stb.), mint a Szahara alatti területeken.

Az éhezés, a betegségek, és a kilátástalan életfeltételek elkerülése céljából 2000 után évente közel fél millió afrikai lakos hagyta el a kontinenst. Fő célterületük Európa országai. Spanyolországba például elsősorban a nyugati part országaiból érkeznek bevándorlók, a Zöld-foki szigetekről, Mauritániából, Gambiából, Szenegálból, Guinea-Bissauból. Ezekben az országokban az egy főre jutó éves GDP kevesebb, mint 700 US dollár (kivéve a Zöld-foki szigeteket). A születéskor várható életkor kevesebb, mint 60 év.

1990–2005 között 23 afrikai országban voltak fegyveres összeütközések (köztük jelen kötetünkben az észak-ugandai és a ruandai konfliktust részletesen elemezzük). Ezekben az országokban 1992–2007 között összesen több mint 300 milliárd US dollár veszteséget okoztak a háborús konfliktusok. Noha az utóbbi években csökkent a konfrontációk száma, de ez nem jelent minden esetben reményt arra, hogy valamennyi háborús helyzet – mint például a szómáliai vagy a szudáni – rövid időn belül meg fog oldódni (Biles, 2007).

Epilógus

Írásommal az volt a célom, hogy a Belvedere Meridionale tematikus lapszámának olvasóihoz közelebb hozzam Fekete-Afrika társadalom-földrajzának néhány fontosabb kérdését, hogy ezáltal jobban megérthessék a szubkontinens nemzetközi rendszerben elfoglalt helyét, valamint főbb társadalmi (gazdasági, politikai, kulturális) sajátosságait.

Munkámban elsősorban a Szahara alatti Afrika múltjával és jelenével foglalkoztam ezért most a záró sorokban Tarrosy (2010) gondolatát idézem, ami Afrikával kapcsolatos jövőképem esszenciáját fejezi ki: *„Meg vagyok győződve arról, hogy Afrika a jövő kontinense: az eddig megismert sztereotip képhez képest számos lehetőséget kínál a vele együttműködőknek.”* (<http://www.tarrosy.hu/htmls/afrika.html>.2010)

Reményeim szerint írásom továbbgondolásra ösztönzi az olvasókat, hogy további kutatások és elemzések szülessenek az együttműködés „új típusú” lehetőségeinek irányába.

FELHASZNÁLT IRODALOM

- BERMAN, P. (2003): *Terror and Liberalism*. W W Norton & Company.
- BILES, P. (2007): *Africa: conflictos que matan el desarrollo*. BBC Mundo, 2007. október 11.
- BRAUDEL, F. (1985): *Civilization and Capitalism 15th–18th Century*. HarperCollins, England.
- FUKUYAMA, F. (1994): *A történelem vége és az utolsó ember*. Budapest, Európa Könyvkiadó.
- HÖHNEL, L. (2005): *Téleki Sámuel gróf felfedező útja Kelet-Afrika egyenlítői vidékein 1887–1888-ban*. Budapest, Neumann Kht. <http://mek.oszk.hu/04900/04915> 2010.
- HUNTINGTON, S. (1996): *The Clash of Civilizations and the Remaking of World Order*. Simon & Schuster, New York.
- HUNTINGTON, S. (2001): *A civilizációk összecsapása és a világrend átalakulása*. Budapest, Európa Könyvkiadó.
- INOTAI, A. (1994): Az újregionalizmus a világgazdaságban. *Külgazdaság*, XXXVIII. évfolyam, 1994/1. 28–45, Budapest.
- KITTENBERGER, K. (2006): A megváltozott Afrika. Budapest, PALATINUS.
- MOLNÁR, G. (2009): Észak-Uganda háborúi a dekolonizáció után. Az elfeledett háború. *Belvedere Meridionale*, 2010. 1–2. sz.
- MOLNÁR, G. (2010): *A Déli Közös Piac (MERCOSUR) jelentősége a 20-21. századi Latin-Amerika integrációs folyamataiban*. Doktori értekezés, PTE, Földrajzi Intézet, Földtudományok Doktori Iskola. PÉCS. (kézirat).
- PROBÁLD, F. (2002): *Afrika és a Közel-Kelet földrajza*. Budapest, ELTE Eötvös Kiadó.
- SARUNGI, E. (2010): Tradíció és jelen. A TINGATINGA festészet rövid története és bemutatkozása Magyarországon. *Belvedere Meridionale*, 2010. 1–2. sz.
- SEN, A. K. (2007): *Identidad y violencia: la ilusión del destino*. Madrid, Katz Barpal Editores.
- TANIMU, A. (2010): Nigéria, Afrika óriása. *Belvedere Meridionale*, 2010. 1–2. sz.
- TARROSY, I. (2010): *Afrika*. <http://www.tarrosy.hu/htmls/afrika.html> 2010.
- TOMORY, I. (2010): Etiópia „többségi kisebbsége”, az oromók és egy demokratikus rendszer: a gadaa. *Belvedere Meridionale*, 2010. 1–2. sz.
- TORRADO, P. (1999): *Epistemología*. Bogotá, PUJ.
- TÓTH, J. (2002): *Általános társadalomföldrajz*. Pécs–Budapest, Dialóg-Campus Kiadó.
- TRÓCSÁNYI, A. (2002): A kulturális földrajz alapjai. In TÓTH, J. (2002): *Általános társadalomföldrajz*. Pécs–Budapest, Dialóg-Campus Kiadó.
- UNITED NATIONS (2009): *Economic Development in Africa*. Report 2009, New York–Geneva.
- UNFPA (2009): *State of world population, 2009*. New York, United Nations Population Fund.
- UNPF (2009): *State of the World Report 2009*.
- VERESEGYHÁZI, B. (2001): *Földrajzi felfedezések lexikona*. Debrecen, Saxum.
- WALL, D. (1998): *Afrika, a legendák földje*. Budapest, Gulliver.

HONLAPOK

- http://www.datoseconomicos.com.ar/economia/economia_region.html?region=Africa
- http://www.globalhealth.org/hiv_aids/global_view/profile_asia/
- A fentiekén kívül felhasználtam még a <http://www.elmundo.es> utóbbi tíz évben, Afrikával kapcsolatban közölt cikkeit.

AFRIKA A VILÁGŰRBŐL

TOMORY IBOLYA¹

Etiópia „többségi kisebbsége”, az oromók és egy demokratikus rendszer: a gadaa

A demokrácia bölcsőjének az ókori görög kultúra számít a nyugati világban. Az Etiópiában és részben Kenyában élő oromó nép sok tagja azonban úgy tartja, hogy a demokrácia náluk ősidők óta létezik egy társadalmi-politikai rendszer formájában, ami egyúttal nevelési-oktatási rendszer is. Összefoglaló néven úgy hívják, gada vagy gadaa (az oromó nyelvben gyakori a szóvégi magánhangzó kettőzés). Etiópiai terepmunkám során többször kerültek előtérbe a gadaa-val kapcsolatos vélemények, és ahogy a méltató szavakat hallgattam, egyre nagyobb érdeklődéssel vettem tudomásul, hogy ez egy ma is élő, népszerű rendszer az oromó csoportok körében. A mi szemünkben talán más, a mi demokrácia fogalmainkkal nem minden ponton azonosítható, de áttekintve, jobban belegondolva kiegyensúlyozott, igazságos rendszerről van szó, meghatározott szerepekkel, feladatokkal, ami tulajdonképpen egy egész életen át tartó tanulás kereteiben működik. Ilyen értelemben nem csupán politikai-társadalmi rendszer, de a mi modern világunkban, napjainkban ismert oktatási trendekre rimelő irányzatnak is nevezhetnénk.

Ismertsége, alkalmazása, népszerűsége mégis jórészt eredeti „tulajdonosai” birtokában maradt. Nem mintha féltének és maguknak akarták volna megtartani, de mint minden másnak, ennek is történelmi, politikai, kulturális folyamatok alakították sorsát, ahogyan az oromó népét is.

Találkozások

Amikor 2005-ben Etiópiában jártam, azzal a reménnyel indultam el két és fél hónapos utamra, hogy a kulturális antropológia módszereit alkalmazva információkat gyűjtök a nevelés-oktatás tradicionális formáiról, a modern iskolákról és ezek metszéspontjairól. Kulturális

¹ Tomory Ibolya pedagógia szakos tanár, kulturális antropológus és tanár, Afrika-kutató, a szociális- és az interkulturális kompetenciaterület szakembere. Az oktatás legkülönbözőbb szegmenseivel foglalkozott a két szakterület összekapcsolásával hazai vonatkozásban, valamint külföldi terepmunkák során, más perspektívában is, mint pl. a nevelés-oktatás interkulturális kontextusokban, az enkulturáció folyamata, a különböző közösségek és rítusok stb. Terepmunkáit Kelet-Afrikában végezte (Kenyában, Tanzániában, Ugandában és Etiópiában járt), foglalkozott a vegyes házasságok és nevelés kérdéseivel, a közoktatás és tanárképzés helyzetével és más témákkal. Kutatásait itthon és Afrikában egyaránt folyamatosan folytatja. Évek óta szorgalmazza a kulturális antropológia módszertanának és szemléletének pedagógiai alkalmazását. A Comitas Pedagógiai-Antropológiai Közhasznú Egyesület szakmai vezetője, valamint kompetenciaterületi tréner-oktató és mentor-szaktanácsadó, képzések, különböző interkulturális programok szervezője, vezetője. Emellett az Európán kívüli országok oktatási/felnőttoktatási tendenciáiról tart kurzusokat az ELTE PPPK-n, ahol hamarosan védi Afrikai oktatási rendszerek sajátosságai témában PhD disszertációját.

antropológusként és oktatási szakemberként egyaránt nagy kihívást jelentett számomra ez a feladat és tudtam, hogy nem könnyű ennek a szerteágazó témának nyomába eredni, az időm meg elég kevés hozzá.

A vártnál nagyobb sikerrel jártam, amit elsősorban a résztvevő megfigyelés módszer alkalmazásának, illetve az ebből eredő részvételi központú megközelítésnek köszönhettem. Ez a módszer és szemlélet a kulturális antropológiai vizsgálatok sajátossága. Lényege, hogy a miénktől eltérőt, a más – kultúrát, szubkultúrát, közösséget, jelenséget, szokást stb. – ne a saját értékeink, mércénk szerint nézzük, hanem saját környezetében, az érintettek szemével próbáljuk látni és értelmezni. Az információgyűjtésnek ez a formája elválaszthatatlan a közvetlen helyszíni megfigyeléstől, a terepmunkától. Ez az antropológiai szemlélet határozta meg és segítette a potenciális adatközlőkkel való találkozásaimat és a kapcsolatépítést velük. Nem tekintettem Etiópiát egyetlen, egynemű „terepnek”, abban a tudatban végeztem a megfigyeléseket, hogy különböző népek, közösségek, sok kultúra országában járok, de ezek egyenértékűnek számítanak az én szememben és sem egymáshoz, sem az én saját vagy nyugati kulturális mércémhez nem mérem, nem hasonlítom őket. Érdekelt a kulturális örökség, a tanulás útjai, lehetőségei, a változások, a hétköznapiak, a családok, a közösségek, a rítusok, és különösen a nevelési-oktatási folyamatok, a tanulók és tanárok. Az ő szemükkel akartam látni és megélni, megfogalmazni az őket érintő kérdéseket, fogalmakat, amelyeket a pusztán adatok mindig elferdítenek. Így kevésbé voltam kutató, inkább érdeklődő szakember, kolléga, ismerős, barát vagy egyszerűen csak egy tudatlan külföldi, ami lassan enyhülő óvatosság után legtöbb esetben spontán, néha egészen bizalmas közléseket eredményezett.

A sok értékes információ között legnagyobb sikernek talán mégis azt könyvelhetem el, hogy a gadaa-ról személyesen, a legkülönbözőbb helyeken, szituációkban, megnyilvánulási formákban hallhattam. Nem ismertem jól előtte ezt a rendszert, csak azt tudtam, hogy van ilyen és egyszerű tradicionális nevelési módszernek könyveltem el. Csak ott tartózkodásom alatt és később hazatérve, itt élő, régi kedves oromó barátommal is beszélgetve tudatosult bennem, hogy jóval többről van szó.

Nem jártam be egész Etiópiát a népszerű utazókhoz hasonlóan. A fővároson, Addis Ababa-n kívül azonban volt szerencsém eljutni az egyik legnehezebb helyzetű, legszegényebbek tartott régióba, az ún. SNNPR (Southern Nations Nationalities and Peoples Region) területre délen, falvakon, úttalan utakon át, érintve az oromó, majd a szomáli területeket. Amhara régióban Waliso városban is értékes tapasztalatok vártak, és a Djibuti felé vezető útvonal mentén fekvő településeken észak és dél felé, ahol legfontosabb állomásom és információforrásom volt Nazareth város katolikus missziós központja sok-sok adatközlővel.

Adatközlőknek nevezzük a kulturális antropológiában azokat a személyeket, akikről valamilyen információt kapunk a terepmunkánk során. Utam során sok emberrel találkoztam és ezek a találkozások mindig megérintettek. Nem közhelyes értelemben, hanem valóban. Többekkel máig tartom a kapcsolatot, várjuk a viszontlátás lehetőségét. Ez többet jelent, mint egyszerű adatközlés. Találkoztam missziós tanárokkal, akik rengeteget segítettek, de nem kevesebb köszönettel gondolhatok szállásadóimra, a hétköznapi emberekre, oromókra, sidamókra és amharákra egyaránt. Különösképpen egy oromó kislányra – aki segített megérteni, milyen nehéz egy többségi környezetben kicsiként és kisebbségként létezni – és egy gabbra származású tanárra gondolok hálával, aki elmesélte nekem a náluk máig élő gadaa lényegét. Főleg az ő elbeszélése alapján tudom egyszerű, hétköznapi módon is felvázolni jelen írásomban is, mi is a gadaa rendszer. (A gabbrák az oromók egyik fő ága, jórészt a kenyai oldalon élnek.)

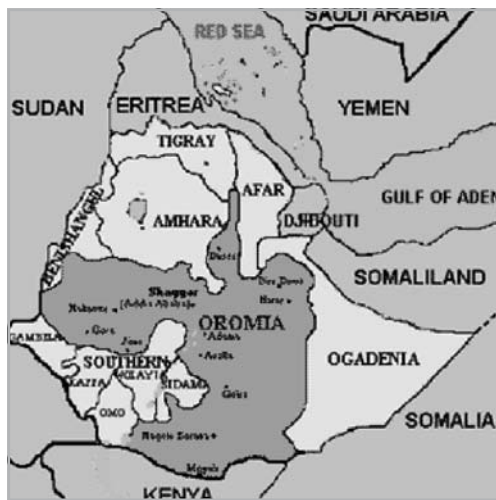
Etiópia és az oromók: történeti áttekintő

Az Atlanti-óceán és az Indiai-óceán között hosszan húzódó földrészt keleti felén elhelyezkedő országok – Szudán, Uganda, Kenya, Tanzánia, Etiópia és Szomália – sok népnek adnak otthont, amelyeket különbözőségeiket figyelembe véve, közös néven nomád és/vagy pásztornépeknek neveznek. Közülük legismertebbek Kenya és Tanzánia füves területeinek marhatartó maaszai csoportjai, kevésbé ismertek az ún. tevés nomád szomáli népek és Kenya északi részén a szamburuk (a maaszaik rokonai), de ide tartoznak a jelen írásban szóban forgó oromó származású marhatartó csoportok Etiópiában és a déli, kenyai határvidéken.

Etiópia nemcsak földrajzilag és éghajlatában, de etnikumait nézve is igen változatos ország, ahol hetvennél is több népcsoport él, és bár a magasföld középső és északi részeit benépesítő amharák és tigrék (vagy tigrinyák) a domináns népek, a legnépesebb csoport azonban a középső-déli magasföldek és a déli határvidékek lakossága, az oromók. Ma az oromók kb. 27 millióian vannak, (az alcsoportokkal együtt még többen), ezek nagy része, mintegy 95%-a él Etiópiában, az Oromiának nevezett szövetségi állam területén.

Az oromók a kusita népek közé tartoznak, Etiópia és Északkelet-Afrika őslakóiként már időszámításunk előtt feltűntek a térségben. Az oromó kultúra bölcsője a mai Etiópia déli részén, a jelenlegi SNNPR régió és környéke, illetve az ún. sidamo, guji és boran vidékekre tehető, de az oromó csoportok Etiópia keleti, nyugati és középső felföldjein is jelen voltak és keveredtek is ezen területek lakóival, főleg a XIX. század második negyedétől kezdve.

Bár az oromók Afrika egyik legnagyobb nemzete és az Afrika szarvának nevezett területen élő népesség jelentős részét képezik ma is, mégis számunkra jóformán ismeretlenek. A híres Etióp Birodalomban az oromók 42 milliós népessége alkotta a 72 milliós lakosság több, mint felét, és mai is hasonlóak az arányok, a 73.2 milliós népesség mintegy 36%-a oromó, kevesebb, 26% a vezető pozícióban lévő amhara, csupán 6%-nyi tigré és további kisebb létszámú csoportok mellett. A kolonizációs törekvések őket sem kerülték el, bár esetükben a kívülről jövő gyarmatosítók nem Európából érkeztek, hanem Abesszíniából, a körülöttük élő fekete, elsősorban amhara népesség, a XIX. századtól kezdve már az európaiak támogatásával, ami nyilván közrejátszott nehéz helyzetük kialakulásában.

1. ÁBRA OROMIA ETIÓPIÁN BELÜLI FEKVÉSE
FORRÁS: [HTTP://MEMORY.LOC.GOV/CGI-BIN/MAP_ITEM](http://memory.loc.gov/cgi-bin/map_item)

Az oromó közösségek tehát ősidők óta pásztorkodtak a térségben, de sok más pásztornéptől eltérően ők részben földműveléssel is foglalkoztak, a kettőt jól egyeztetve biztosították létüket. A VI. században már biztosan, de valószínűleg már korábban találkoztak az északabbra élő sémi népekkel, ami békés vagy kevésbé békés időszakokat eredményezett. Mind észak, mind dél felől figyelniük kellett más népek mozgására is, például az amhara előretörés délen már akkor elég markánsan jelentkezett, de a kelet felől terjeszkedni törekvő

szomáli népek is nehézséget okoztak a területek és a gazdasági, társadalmi rend megtartása szempontjából (Braukamper, 1980).

Természetesen a szomszédokkal való találkozások is hatottak az oromók életére, több keleti csoport áttért például az iszlám vallásra, akik aztán szomáliakkal és afárokkal szövetkezve Ahmed al-Ghazi (1507–1543) vezetésével meghódították a keresztény többségű etióp területeket. Ezt követően etnikai vagy vallási szövetségek alakultak és bomlottak fel, állandó küzdelemben egymással, valóságos államokat, államszövetségeket alkotva, amelyek aztán a nagy etiópiai állam részei lettek. Az oromó és amhara nép ekkor már keveredett és együttesen alkották a lakosságot. Jól példázza ezt két császár: V. Ijaszu (1913–1916) és a világszerte ismert Hailé Szelasszié (1930–1974) is, akik részben oromó, részben amhara származásúak voltak (Sík, 1974. III., IV.).

A történelmi-politikai folyamatok azonban nem maradtak nyom nélkül az amhara terjeszkedést és vezető pozíciót előnyben részesítő központosító törekvések következtében. Mind az északi amhara, mind a déli oromó népesség esetében komoly etnikai feszültségek keletkeztek, mivel az oromó földterületek egyre-másra kerültek idegen kézbe egy amhara irányítású új földbérleti rendszer értelmében. Ennek következtében sok oromó szolgasorba, akár rabszolgasorba is került, a szabadon maradottak pedig magas adók fizetésére kényszerültek valaha sajátjának tartott földjeik használatáért. Tovább fokozta a máig tartó feszültséget az amhara nyelv hivatalossá tétele, ami nem csupán az oktatásban jelent meg hirtelen kényszerként, de az oromó nyelvű szövegeket meg is semmisítették. Még a vallási szövegeket sem lehetett anyanyelven írni, olvasni, ezzel a vallásszabadságon is csorba esett. Ennek nem kétséges üzenete hol kimondva, hol kimondatlanul ott lappang máig: az oromó kultúra alacsonyabb rendű. Mindezzel fájdalmas sebet ejtettek az oromó öntudaton, ugyanakkor erősítve annak feléledését. Az olaszok ugyan bevezettek egy kedvezőbb földreformot (1936–1941 között), de kiűzésük után, Hailé Szelasszié visszatértétől minden tiltakozás ellenére egészen 1974-ig az előző kedvezőtlen bérleti rendszert vezették be újra (Davidson, 1984.).

Ennek a hosszas folyamatnak ez eredményeként született meg 1973-ban az Oromó Felszabadítási Front, ami egybeesett azzal az éhínséggel, aminek negyedmillió halálos áldozata jórészt Wollo tartományban élő oromók, afárok és tigrik voltak. Mikor végül 1974-ben Hailé Szelasszié uralmát a marxista katonai kormányzat követte, már az amharák voltak többségben az ország vezetésében (125 tagból 100 amhara). A korábbi bérleti rendszer megszűnt ugyan, de a földek állami tulajdonba kerültek, ami szintén tovább növelte Oromia hátrányos helyzetét és a feszültséget (Sík, 1974. III/X.).

Oromia napjainkban

A mai Oromia (oromó nyelven omiyaa) az ország délnyugati határaitól egészen a keleti határvidékig nyúlik, illetve észak felé Tigray tartományt is eléri. Érintik például a Nílus ágai, és olyan fontos vizek, mint az Omo-folyó völgye vagy az Awassa folyó és tó, aminek környékén a szidamók lakhelye ékelődik bele Oromiába. Fővárosa Adama, de olyan nagyobb városok is ezen a területen vannak, mint Debre Zeit, a híres volt katonai támaszpont, Jimma, Metu, Negele Boran vagy Waliso már egész közel az ország fővárosához, Addis Ababához.

2. ÁBRA ETIÓPIA TERMÉSZETFÖLDRAJZI TÉRKÉPE ÉS FŐBB TELEPÜLÉSEI
 FORRÁS: [HTTP://MEMORY.LOC.GOV/CGI-BIN/MAP_ITEM](http://memory.loc.gov/cgi-bin/map_item)

Egész Etiópia számára fontos az Awassa vize, amely nélkülözhetetlen áramforrás, és vizet szolgáltat a mezőgazdaság és ipar számára (pl. Wanji, Matahara stb. cukornád-, gyapot- és gyümölcstermelő vidékein). Oromia egyedülálló vegetációja olyan növények eredeti otthona, mint a világszerte ismert kávé és valószínűleg itt ismerték fel elsőként a kávé serkentő hatását (Molnár, 2008). Ma is a kávétermesztés egyik központja.

Napjainkban a létszámban legnagyobb oromó nemzet kisebbségnek érzi magát hazájában. Adatközlőim többsége — függetlenül etnikai hovatartozásától — úgy véli, sokat veszített a modern idők beköszöntével szuverenitásából. Az okot a XX. század folyamán bekövetkezett folyamatos politikai és társadalmi nyomásnak tulajdonítják. A XX. században az az Etióp-fennsík északi és középső részén honos földművelő szemita népek, az amharák az államalkotó népcsoport. A legmagasabb réteget ők és közeli rokonaik (pl. a tigrík) képviselik.

Annak ellenére, hogy őrzik tradícióikat és erősen tartják kulturális-etnikai identitásukat, az oromó, mint nép mégis nagyobb önállóságot szeretne. Elgondolkodásra késztetett, hogy hányan vallják magukat inkább oromónak, mint etiópiainak, ahogyan az is, hogy Etiópia hivatalos nyelve az amhara, ez az általános iskolai oktatás nyelve is, sok helyen mégis a helyi nyelvvél cserélnek fel, azt beszélik a hétköznapiakon és az iskolában egyaránt. Ez nemcsak

Oromia területére igaz, és a jelenség jelzi, milyen nehéz útja van az egységesítési törekvéseknek, de azt is, hogy megfelelni sem könnyű az új idők elvárásainak.

Sokan vándoroltak el külföldre a kilátástalan helyzetükből, így alakulhatott ki Amerikában az egyik legnagyobb oromó migráns csoport, de az USA 1991 után megszüntette az etiópiai menekültek befogadását, így a menekülni szándékozókra hosszas procedura vár, kétséges sikerrel (Jalata, 1998.).

Legnagyobb törést talán az okozza, hogy az oromó népcsoportoknak megvolt a maguk jól ismert, jól működő és jól áthagyományozott társadalmi, politikai és jogi rendszerük, megvolt a saját kereskedelmi gyakorlatuk, és olyan tudásuk, tevékenységi köreik, mint a vas megmunkálása, a szövés- és agyagművészet vagy a tímár mesterség. Az állattenyésztés mellett képesek voltak párhuzamosan a földművelésre, szinte egyedülálló módon ötvözve az életmódokat és jó kapcsolatot tartva a szomszédos népekkel. Kiemelkedően gazdag mese, legenda és közmondás „gyűjteményt”, találós kérdéseket és zenei tudást osztottak meg a fiatal generációval, amelyek segítségével a tradicionális nevelés keretei gyakorlatias módon készítettek fel az életre. Mindez nem hasztalan, eldobni való dolog, hanem nagyon is jól beépíthető az újabb idők változásaiba, de a létszámban kisebb, mindenkori kormányzatban azonban erősebb többség másféle megközelítésben értelmezi a fejlesztés/fejlődés fogalmát. Ma Oromia lakossága és az országon kívül élők egyaránt több jogot, több önállóságot szeretnének (Lovise, 2002/2.; www.gadaa.com).

Az identitás megőrzésének egyik leghatékonyabb eszköze lehet a tanulás, benne a gadaa rendszer őrzése, vagy legalább elméleti áthagyományozása, de felvetődött már a központi oktatáspolitikába való beépíthetősége is. Ennek szorgalmazása jelenleg oromó részről, kisebb, sokszor egyéni kezdeményezés szintjén valósul meg, például helyi életmódhoz igazított, ún. kulturálisan érzékeny tantervek kidolgozására, használatára tett javaslatok formájában az oktatási minisztérium felé. A gyakorlati megvalósulás még várat magára és hivatalos dokumentációt sem találtam róla.

Az oromó „család”

A név

Az oromókat gyakran emlegetik galla néven is, tudományos és kevésbé tudományos berkekben egyaránt. Utóbbi egy kívülről jövő elnevezés, amivel a más életmódot követő, más vallású kívülállók illették őket, például az iszlám tanítását nem felvevő, nem követő oromó közösségeket, embereket. Szomáli nyelven jelenti az idegen, nem-muszlim embert, és az arab nyelvben is hasonlóan arra utal, aki „nemet mondott”. A nem muszlim vallású más népek is kezdték így nevezni az oromókat, a XIX. században a galla kifejezés pedig már általában a meg nem térő, saját vallását tartó személyek csoportját jelölte, konkrétan azonosítva az oromó elnevezéssel. Pejoratívá vált és később az ország középső részén az amharákkal való keveredésből kialakult népet is ezzel illették. Ezt vették át az olaszok az 1930-as években és terjesztették el a nyugati világban.

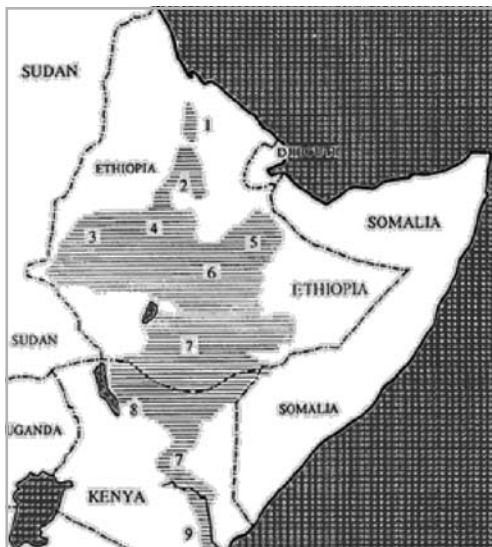
Véleményem szerint mindig helyesebb és etikusabb egy nép önelnevezését használni, hiszen abból nem lehet megbántódás. Azért is tartom fontosnak felhívni erre a figyelmet, mert saját magam tapasztaltam meg Etiópiában, hogy manapság a galla kifejezés sajnos a végtelenségig bántó jelentésekkel is összekapcsolódhat, mint például, hogy az oromó egyszerű-

en egyenlő egy számmal és szolgál, aki nem képes jól mondani, helyesen viselkedni, de nemegyszer hallottam a butasággal, valamire képtelenséggel is azonosítani a nevet. További tartalmak kezdtek hozzá kapcsolódni, mint pogány, barbár, civilizálatlan, kulturálatlan. A már említett oromó kislány esetében például azt tapasztaltam, hogy tanulási nehézségekkel küzd, de nem oromó, városi környezetben, ahol most él, egyszerűen eleve butának, természetűtől fogva tehetségtelennek, esetlennek vélik, mert „idekerülése előtt csak oromókkal találkozott, biztosan kecskéket legeltetve járt fel-alá egész nap”. Nos, úgy tűnik, a negatív hangú terminusok általánosítva, sztereotípiaként jelennek meg. Talán nem véletlen, hogy az oromó név használatát maguk az etnikum tagjai szorgalmazzák és az utóbbi években újra elterjedt (Olson, 1996).

Az oromó nyelv és eredet

A Nagy Kelet-Afrikai Hasadékvölgy Etiópia déli tóvidékén és az Omo folyó mentén sok omo/oromó nyelvű népnek ad otthont, de a fent leírtak szerint az oromók jelen vannak az ország más részein is. Több népcsoport – konszó, afár, szidama, kambata, darasza, agaw, szaho stb. – is él az oromók szomszédságában vagy velük egyazon területen osztozva, akiket a közös nyelvi eredet tesz rokonná.

Az oromó nyelv a kusita nyelvek egyike, annak keleti alcsoportjába tartozik. Az afro-ázsiai nyelvek kusita és omói ágához sorolják, amelybe ma is élő, beszélt nyelvek tartoznak. Őshazájuk Kush országa (Kus Királysága az időszámításunkat megelőzően alakult a Nílus felső szakaszán, és az első századokban élte fénykorát), Núbia és az ősi Etiópia a középső és felső Nílus vidékén. Nagy valószínűséggel az oda érkező/ott élő csoportok szétszóródtak és további különböző nyelvi és kulturális csoportosulások jöttek létre. Ma a Szudáni Köztársaság északi területeitől egészen Tanzánia északi-középső részéig élnek kusita nyelvű népek. A nyelvcsalád fontos képviselője a szomáli, a másik kiemelkedő, sokak által beszélt nyelv pedig az oromó.

3. ÁBRA AZ OROMÓK NYELVHASZNÁLAT SZERINTI ELOSZLÁSA (FORRÁS: WWW.OMOMIA.ORG)

1. Raya oromó: Etiópia északi része, Tigray tartomány határain.
2. Wollo oromó: Etiópia középső északi része, Amhara és Afar régió között.
3. Wellega oromó: Etiópia keleti része, szudáni határig, Gambela tartomány szomszédságában.
4. Shoa oromó: az ország középső része, Amhara tartomány alatt.
5. Harar oromó: Etiópia keleti, Harar tartománya.
6. Arussi oromó: az ország közepe, a főváros és távolabbi körzete.
7. Borana oromó: dél, a kenyai határ közelében és Kenya északi része.
8. Gabbra: dél, a kenyai határ közelében és Kenya északi része.
9. Orma oromó: Kenya keleti régiója, a partvidékhez közelítve.
10. Waata oromó: Kenya középső partvidéke.

Az oromó törzsek, csoportok

Az oromók déli irányba, majd kelet és nyugat felé is vándoroltak hatalmas területet benépesítve Észak-Kelet Afrikában. Ez a többirányú előremenetel nem egyedülálló Afrika történelmében és paradox módon igen hasznosnak bizonyult az identitás és társadalmi egység, erősödés szempontjából, valamint természeti katasztrófák, háborús helyzetek idején. Ahogyan a Nílus mentén a nagy tavak felé vándorló luo csoportoknak (Kenya, Tanzánia, Uganda határvidéke), úgy az oromóknak is volt hova fordulni, volt hol menedéket keresni és minden jel szerint találtak szimpatizáns csoportokat több irányban is. A pusztá jelenléten kívül azonban ehhez bizonyára hozzájárult a szomszédokkal való kapcsolattartás politikája, ami a konfliktusok elkerülésére, békés tárgyalásokra és vegyes házasságokra épült, szintén a luo társadalmi-kulturális tendenciákhoz hasonlóan. A jó kapcsolatok sokáig békét, nyugalmat, biztonságos életet, gazdálkodást biztosítottak, és kiegyensúlyozott társadalmi szerep- és feladatrendszer kiforrását eredményezték. Egyediségük szintén paradox módon éppen annak a ténynek tudható be, hogy idegenként érkeztek az újabb területekre.

Bár egyesek vitatják, de megbízható források világosan rámutatnak arra, hogy az oromók évezredes kelet-afrikai tartózkodása alatt egységes közösségként, nemzetként éltek. A rokonsági, társadalmi kapcsolatok egyik fő formája a különböző klánok voltak (gosa, qomoo), de alapvetően két fő leszármazási ágról beszélhetünk, amit két „házból” eredeztetnek: a borana és barentu ág. Borana egy idős előljáró, Barentu pedig egy fiatal férfi volt, ők az oromó eredettörténet ősatyjai és minden nagyobb oromó törzs és minden alcsoport az ő leszármazottjuk.

A két ág ma élő altörzsei, oromó barátaim és az „Oromo Community Organization” szerint a következő csoportokra osztható fel (Omura és tsai, 2003.).

Borana-ág:

- Macha: a Didessa és az Omo folyók között, illetve Gibe déli részén.
- Tulama: a főváros, Addis Ababa környékén.
- Guji (kb. 5 millió fő): a mai Oromia (Oromo szövetségi állam) déli területein.
- Borana: Borana zóna, Kenya Etiópiával határos északi határvidékén és Szomália határvidékén.
- Gabbra: Kenya északi részén, a Chalbi sivatagban és környékén (tevés nomádok), Etiópia déli felföldjein.

Barentu-ág:

- Wallo: a legészakibb csoport, az Oromia zónába benyúló amhara terület az Ashenge tóig. Alcsoportjuk az etióp történelemben jelentős szerepet játszó Raya és Yejju.
- Ittu: délen, az Awash folyótól keletre, Dire Dawa-tól délre.
- Qallu: Awash folyó és Dire Dawa között.
- Karayu: az Awash völgyében, az egykori Shewa tartomány keleti, Harar tartomány nyugati területein.
- Aniya: az előző csoporttól délre, az Erer folyótól keletre.
- Afran Qallo: Qallo négy utóda alapján ala, oborra, balille és dagaa csoportokra oszlanak.
- Arsi: Arsi és Bale zónákban.

Az idős és fiatal ős közötti kettősség azért nem idegen az oromó társadalomban, mert

tükrözi és szolgálja a politikai és társadalmi életet. Ez nem jelent feltétlen teljes elkülönülést, vannak bizonyos átfedések a rokonsági rendszerben és a lakóterületekben is, szokásaikban, kulturális jegyeikben pedig olyan hasonlóságok, mint például egyes beavatási rítusok vagy a házassági szokások. A homogenitást erősíti és egyúttal kifelé nyitást biztosít, hogy a különböző törzsek házasodnak egymás között, de az csak a nem közös közvetlen leszármazási ágat számon tartóknak lehetséges.

Ugyanakkor az oromók jó példája annak, hogy egy közös identitással rendelkező etnikai csoport milyen különbözőségekkel határozhatja meg önmagát, illetve, hogy határai, természete mennyire eltérő módon fogalmazódhat meg. Egyes ágazatok ugyanis, mint például a boranák, megtartották a pásztorkodó életmódot, míg az oromók többsége földet művel vagy a kettőt együtt, egy életmóddá összeforrasztva élnek. Néhány, főképp pásztorkodó csoport, mint a gabbra, generációkon keresztül megőrizte a társadalmi és politikai szerveződés hagyományos formáit, mások viszont ortodox keresztényként élnek (shewa, welega), megint mások az Iszlám követői.

A gadaa rendszer egy gabbra származású tanár értelmezésében

„Az iskolai tanterv része lehetne...”

Etiópiai tartózkodásom alatt egy nap az oktatási minisztérium egyik folyosóján várok, amikor odalépett hozzám valaki: egy fiatal gabbra-oromó férfi. Azután érdeklődött, hogy én is tanítok-e valahol. Sokat vártunk és sokat beszélgettünk akkor és később, már a minisztériumon kívül. Szerinte a gadaa és a modern iskolai elvárások egyeztetése nagyon fontos lenne az oromók számára, ő maga is ezt az ügyet képviselve szorgalmazza a tantervi beépíthetőség kérdését. Biztosan állította, hogy sokak érdekét és véleményét tolmácsolja, amikor azt mondta: „A gadaa még mindig fontos szerepet játszik az oromó társadalom életében és fejlődésében, sőt egyre jobban élesztik ezt a tradíciót a hátrányos helyzet megélésével párhuzamosan. Az iskolai tanterv része lehetne, kellene legyen Oromiában, nem csupán a történelem leckék egy részének erejéig, de a fiatal generációk identitásának erősítéséért. Az iskolai tanulás fontos és elengedhetetlen ma, de megkívná a gadaa rendszer elismerését és teljes megismerését, hogy a gondolkodás is szélesedjen. Ehhez képest épp az iskola járul hozzá, hogy elforduljunk a hagyományoktól, az olyan értékes és jó dolgoktól is, mint a gadaa. Pedig a gadaa hasznos lehet a demokrácia megértésében és szerintem nem csupán oromó örökség, hanem kulturális örökség mindenki számára, az emberi tudás része”.

Arról a gadaa rendszerről, amit ő ismert meg gyerekkorától kezdve, tisztelettel beszélt. Terepmunka naplóból, jegyzeteimből visszaidézve a következőképpen foglalható össze:

„...Ahogyan minden más oromó közösségben, a gabbráknál is a jellegzetesen strukturált módon zajlik a társadalmi élet és szerepmegosztás az ún. gadaa rendszer szerint. Tulajdonképpen egyszerűen fokról fokra haladó lépések egymást követő folyamata, összessége, amin születéstől a halálig minden generáció áthalad, és ami által minden egyes személy korosztályának megfelelő funkcióiba léphet, és olyan feladatokat kap, ami korának, érettségének megfelel. A kezdeti lépésektől a családalapításig, a komolyabb társadalmi és vallási szerepekig, mint akár a rituális ceremóniák, fokozatos tanulással haladtunk előre, ami előkészítést és folyamatos beletanulást jelent az életbe, a társadalmi béke, a belső és külső viszonyok figyelésébe, őrzésébe. A végén az idősök egy emberként vonulnak nyugdíjba és foglalják el

tanácsadói helyüket.Mit gondolsz, vajon a ti öregjeiteknek hogy tetszene ez, ha senki nem maradna ki semmiből?... – tette fel nekem ezt az elgondolkodtató kérdést a gabbra tanár, miközben a gadda-ról beszélt.

A gadaa felépítése, állomásai

A gadaa vagy gada szó jelentése időszak, időtartam, az oromók tradicionális korcsoportrendszerének neve és egyúttal a rendszeren belül a középső csoport neve. Az afrikai demokrácia (gyakran emlegették adatközlőim ezzel a kifejezéssel a Kelet-Afrikában ismert tradicionális közösségi, társadalmi- és olyan nevelési-oktatási rendszereket, mint a korcsoportrendszer vagy a törzsi iskolák tanítási és beavatási szokásainak összessége) elveire alapuló igen komplex alkotmányos kormányzati rendszer. Széles körű elterjedése és népszerűsége a feladatmegosztásnak köszönhető, amelynek identitást erősítő és társadalmat összetartó ereje van. Szociális rétegződésen alapul, az élet különböző szakaszaiban csoportokba, osztályokba rendeződve látják el feladataikat különböző korcsoportok 7–11 fokozaton keresztül, 8 évente újraválasztott hivatalokkal. A gadaa virágzásának idején egy teljes mértékben jól funkcionáló komplex államrendszerként működött. Némely aspektusban, a modern demokráciához hasonlítható, például még a vezető személye is megkérdőjelezhető, a gadaa kormány pedig törvényhozás szempontjából elszeparálódik és olyan igazgatási/adminisztratív ágakra oszlik, mint a független bírói testület, a közbiztonsági és egyéb szervek. A gadaa rendszer az oromók migrációjával, a másokkal való keveredés során is terjedt, követte ideiglenes vagy esetenként állandósult településeiket, és a tradicionális egalitárius szociálpolitikai karaktert.

A korosztályi csoportok rendszere minden egymást követő 8. évben újabb felelősséggel járó munka- és feladatkört jelent, ami katonai, gazdasági, politikai és rituális felelősséggel jár. Minden osztály egy bizonyos időtartamig (gadaa) marad hatalmon, amit egy hatalomátadási ceremónia előz meg és zár le és a csoport újabb és újabb, egyre magasabb vezető pozícióba kerül. Ez a rendszer hasonlít a Kenyában és Tanzániában élő maaszai és más núlusi marhartató népek korcsoportrendszeréhez, de itt pontosabban körülhatárolt időszakok és több állomás különböztethető meg, bár ez a maaszaik esetében is változó. Általában nagyjából kisgyermekkor, gyerekkor, ifjúkor, felnőttkor és idősebb kor szerint alakulnak a csoportok, a gadaa tovább árnyalja a felosztást a következő feladatkörökkel:

1. Dabballee, 0–8 évesek: a hatalmon lévő Gadaa osztály gyermekei (fiai), tulajdonképpen itt lépnek be a legfiatalabb generáció tagjai az egész apparátusba, bár ez a csoport még a családi tűzhely melege körül marad. Ez a gyermekkor állomása, amikor mindkét szülő és az egész környezet foglalkozik velük, neveli őket, megismerik a körülöttük lévő világot, a viselkedési, köszönési stb. szabályokat gondtalan korszaknak mondható, sok játékkal, mesével, élménnyel. A településen belül tartózkodnak, és legfeljebb a közvetlen közelébe mennek felnőtt felügyelettel.

2. Folle vagy Gamme Titiqaa, 8–16 évesek: ekkor már a falun túl, távolabbra is elmennek és könnyebb munkák elvégzése megengedett számukra, mint a kisállatok terelése, gallyak gyűjtése. Megfigyelik a nagyobbak munkáját, napi ritmusát, de annak felelőssége nem terheli őket. A lányoknak inkább anyjuk és a közösség női tagjai, a fiúknak inkább apjuk és korcsoport-társai, rokonai válnak tanáraikká, a nemi szerepeket már elszeparálva. A szórakozás nem marad ki ekkor sem, esténként történeteket hallgathatnak, ének és tánc kíséri életüket.

3. Qondaia vagy Gamme Gurgudaa, 16–24 évesek: innentől kezdve egészen messzire is elmennek és vadásznak, valamint nehezebb munkákat végeznek szinte napról napra. Itt kezdik a hadi ismeretek, történelem, politika, jog és rituális ismeretek elsajátítását. Szabadon udvarolhatnak, találkozhatnak a másik nem képviselőivel. Három évvel a vége előtt összegyűlnek a középső, gadaa csoport tagjaival és kijelölik a jövőbeli csoportvezetőket, akiknek közreműködésével majd elnökséget, közigazgatási, jogi/végrehajtási és rituális hatóságokat alakítanak. Az utolsó választás előtt egy akár hosszadalmas kampány indulhat tárgyalásokkal, egyezkedéssel, beszédekkel. A jelölések után a jelöltek körutat tesznek a régióban támogatóik kíséretében, hogy további támogatókat nyerjenek meg maguknak, és megerősítsék a már meglevőket. A legfőbb választási szempontok a bölcsesség, bátorság, egyenesség, becsületesség, a lelki és fizikai egészség és erő.

4. Kuusa, 24–32 évesek: az élet és a gadaa rendszer egyik legfontosabb állomása, az igazi felnőtt élet kezdete. Az előzőleg megválasztott vezetőket ebben a szakaszban iktatják be hivatalaikba, de vezető szerepük még nem terjed tovább saját csoportjukon kívülre, azaz még nem teljes jogú tisztviselők. Folytatódik a tanulás, bővítik az előző „tantárgyak” tartalmát és „gyakornoki” feladatokat végeznek.

5. Raaba doori, 32–40 évesek: szintén különösen fontos, mert a felnőtt lét igazi elismeréseként már lehet házasodni. Tulajdonképpen ez a szakasz az előzővel együtt alkotja a teljes hatalmú vezetővé felkészülés idejét. A különböző tárgykörökben már egészen mély ismereteket szereznek, tovább bővítik azokat. Ekkor már komoly megfigyelői a következő szakasznak, tanáraik és példák a gadaa csoport tagjai, mint elméleti tudósok az egyetemen, és mint gyakorlati szakemberek az életben.

6. Gadaa, 40–48 évesek: már elegendő ismerettel és felelősséggel rendelkeznek az ország irányításához, így beléphetnek a legfontosabb korcsoportba, időszakba, a gadaa szakaszába, az egész rendszer legkiemelkedőbb fokára. Immáron teljes státuszú tagok a gadaa vezetői pozícióját elfoglalva. Irányítanak, felelős döntéseket hoznak, parlamenti üléseket hívnak össze stb. és tanítanak. Azonban ez is csak bizonyos ideig tartó lépcsőfok és mindenki igyekszik tovább a következő felé, az előzőt pedig elfoglalják a soron következők, akik szintén gyakorolhatják a vezetést.

7. Yuba 1., 48–56 évesek: továbbra is aktív tagjai a társadalomnak, a közösség ellátásáról, fenntartásáról gondoskodnak a gadaa kiegészítéseképpen.

8. Yuba 2., 56–64 évesek: továbbra is aktív tagjai a társadalomnak, tanácsaikkal, tapasztalataikkal segítenek, és a közösség ellátásáról, fenntartásáról gondoskodnak.

9. Yuba 3., 64–72 évesek: tanácsaikkal, tapasztalataikkal segítenek.

10. Gadamoji, 72–80 évesek: tanácsaikkal, tapasztalataikkal segítenek.

11. Jaarsa, 80 év fölöttiek: a teljes nyugdíjba vonulás ideje, de véleményük, tapasztalataik továbbra is fontosak, ki is kéri adott esetben.

Minden felelős pozícióban csak 8 évig maradhat egy egyén, amit mindig egy újabb csoport hivatalnokai követnek és a hivatalban lévők irányítják a nemzeti, az egész birodalomra vonatkozó államügyeket, mind politikai, gazdasági, szociális és hadászati téren. Bár alapvetően nem háborús célú berendezkedésről van szó, háború idején arra alkalmas személyek egy-egy hivatali csoport vezetése alatt harcolnak.

A nyolcéves periódus alatt az adott csoport tagjai egy helyen tartózkodnak és szükség esetén együtt utaznak. Minden felnőttkori periódus a gadaa után tulajdonképpen egy részbeli nyugdíjazást is jelent, de az új csoport tagjaként újabb feladatok is felmerülnek.

Érdemes még áttekinteni a Gadaa hivatali pozíciókat, ahogyan azt a fentebb említett gabbra tanártól hallottam:

1. Elnök.
2. Első alelnök.
3. Második alelnök.
4. Közgyűlés elnöke (alelnök is).
5. Szóvivő, aki a testületi döntéseket a közgyűlés elé tárja.
6. Jogi képviselő, jegyző (a közgyűlési tanácskozások eredményeinek jegyzője is).
7. Döntéshozó bíró.
8. Hadi megbízott.
9. Gazdasági megbízott.

Az ellenőrzés és politikai egyensúly megtartása érdekében figyelemmel kísérik a tevékenységeket és az oromó történelem során minden esetben, amikor a tisztségviselők elmulasztották a rájuk bízott feladat helyes, elvárt végrehajtását, helyettük másokat választottak ugyanabból a korcsoportból. A második legnagyobb testület a klán tanács, a legkisebb pedig a helyi gadaa tanács, ami a helyi lakosok köréből alakul.

„A gadaa maga az életen át tartó tanulás”

Gabbra adatközlőm azt is megvilágította számomra, hogy a gadaa rendszer tulajdonképpen a tanulás és társadalmi szerepvállalás állandóan változó és megújuló folyamata. Néha úgy tűnt, mintha egy hosszú tanulmányútról beszélne, aminek állomásai az élet fontos mérföldkövei: „...Tudod, milyen ez az egész gadaa rendszer? Képzeld el, hogy az életed folyamán időről időre utaznál, és amikor már elég időt töltöttél egy helyen, ahhoz hogy jobban megismerd, tovább még egy másik helyre, amit felfedezhetsz, de úgy, hogy közben az előző segít.. úgy tanulsz, hogy közben új élmények jönnek és utazol. Nem feltétlenül messzire, de emberileg, szakmailag igen. Ahogy már tudósok is mondták, a gadaa lépcsőit egy vonathoz lehetne hasonlítani, sok vagonnal, de azok mindegyike egy-egy korcsoport, vagyis gadaa osztály helye. Szóval a vonaton rajta van a gabbra törzs – vagy más oromó törzs – minden tagja, akik már átestek a beavatáson. Tehát csak a körülmetéletlen fiúk hiányoznak, mert a gadaa főleg a fiúk, férfiak életét határozza meg, de a nők is ezen keresztül. A nőknek is van szerepük, helyük, ami követi ugyanezt a rendszert, de nekik nem kell minden olyan nehéz munkában részt venniük, mint a férfiaknak, például nem vadásznak, nem cipelik haza a zsákmányt...és hát ők kezdik a nevelést a legelső szinten, amikor még kicsi a gyerek, de az apák mellett haladva... Persze, hogy a fiúk és a lányok különböző szerepeket kapnak, de hol nem? Nálunk elvárják a férfiaktól, hogy eltartsák, ruházzák, etessék, védjék és oltalmazzák a családot. A férfi a ház feje, de az igazi vezető mégis a nő, mert ő otthonról irányít és az egész családot felügyeli, a gyerekek útnak indításában is ő a „főnök”...

A gadaa „vonaton” tehát ott utaznak az osztályok egy-egy kocsiban, kivéve a körülmetélésre váró fiúkat és a hajadon lányokat, akik majd a férjük csoportjába tartoznak. Így mindenkinek megvan a maga helye. Minden nyolcadik évben jön egy állomás, amikor mindenki kiszáll és csoporttársaival együtt maguk mögött hagyják az előző vagon és eggyel tovább mennek, helyet cserélnek.

A további utazáshoz minden egyes osztály kap valamilyen hatalmat, és két vezetőt vá-

lasztanak, akik képviselik a csoportot és alkalomadtán másodbíróként (fellebbviteli bíróság) is tevékenykednek, ha bárhol a falu idősei megoldatlan ügyet hagytak hátra vagy éppen folyamatban van ilyen. A végső döntés joga azonban az idős elöljáróinak van fenntartva, akik feljebb vannak a létrán.

Így van ez a legtávolabbi faluban és a legvilágibb településen is. Folytatódik generációról generációra, megtanítják veled gyerekkorodtól kezdve, hogy ki kicsoda, kivel hogyan viselkedj, kinek hol a helye és mi a dolga. Az állattartás és kézművesség nálunk ezzel együtt mindenki munkája: nőké és férfiaké is...Az idősek dolga, hogy áldást kérjenek ezekre énekekkel, imával és békéért, esőért imádkozzanak. A legfontosabb és legtöbbet használt gabbra szó a „nagaya” a békét jelenti, amit legjobban szeretünk. Nekünk ez mindent jelent, ami fontos az életben, de főleg azt, hogy élhető életet éljünk...egyetértés közöttünk és másokkal, rend és harmónia, van étel és egészség, nincs háború, ellenségeskedés és a természettel jó kapcsolat... ezek hozzátartoznak az egész rendszerhez és a tanulásal kéz a kézben járnak. A mi saját oktatásunkkal, nem a kívülről kényszerített, idegen formákkal....mert a gadaa maga az életen át tartó tanulás.”

Ma azonban az oromó gyerekek és felnőttek olyan igazgatás alatt élnek, ami még a saját nyelv használatát sem engedi meg, és az oromók földönfutóvá válnak, elvesztik földjeiket és már nem tudnak megélni, a modern világban viszont munkanélküliek... Ezért fontos, hogy a gadaa az iskolai tanterv része legyen Oromiában...” Ez a vélemény akár következtetésként is felfogható, a tanár is ennek szánta, mikor megosztotta velem gondolatait.

Összegzésül

A gadaa rendszer az oromó kultúra és civilizáció alapja, ami segített megőrizni a politikai, gazdasági, társadalmi és vallási intézményeket évezredekken keresztül. Bár a kritikák megkérdőjelezik, hogy egyenlő jogokat biztosít mindenkinek, és kifogásolják a társadalmi státuszok hierarchikus rétegződését, a történelem folyamán jobb kormányzati rendszernek bizonyult, mint bármely más a régióban.

Mint nemzeti intézmény, erősen meggyengült, mióta az oromók elvesztették szuverenitásukat a XIX. század körül. Minden nehézség ellenére azonban dinamikus maradt és tovább élt. A gadaa örökségnek pozitív hatása lehet az oromó identitásra, a kollektív tudatra, a hagyományokra és értékekre, és a világról való gondolkodásra. Sokan úgy gondolják, hogy a gadaa nem csupán oromó örökség, hanem alapvetően hozzájárul a világörökséghez is.

Ma, a számszerűleg nagyobb oromók elnyomott kisebbségnek érzik magukat, erősebben, mint valaha az elmúlt századokban. Nehéz igazán tisztán látni és megítélni ezt a helyzetet, mint minden esetet, amikor két gondolkodásmód, két világ ütközéséről és politikai érdekekről van szó, ahogyan a modern fejlesztési tendenciák, az európai típusú oktatási gyakorlat és hagyományok találkozása is nehéz helyzeteket teremt.

IRODALOM

- BASSI, MARCO: On the Borana Calendarical System: A Preliminary Field Report. *Current Anthropology*, 1988. 29(4). 619–624.
- BARTELS, L: *Oromo Religion: Myths and Rites of the Western Oromo of Ethiopia. An Attempt to Understand*. Berlin, 1983, Dietrich Reimer Verlag.
- BECKINGHAM – G.W.B. HUNTINGFORD (ed.): „History of the Galla,” In *C.F., Some Records of Ethiopia 1593–1646*. London, 1964, Hakluyt Society.
- BRAUKAMPER, ULRICH: *Oromo Country of Origin: A Reconstruction of Hypothesis*. 6th Inter. Conf. of Ethiopian Studies. Tel-Aviv, April 1980.
- BRAUKAMPER, ULRICH: *Layers Islamic History and Culture in Southern Ethiopia*. 2003
- DAVIDSON, BASIL: *The story of Africa*. London, 1984, Mitchell Beazly Publishers and Television.
- GREENFIELD, R. – MOHAMMED HASSEN: Interpretation of Oromo Nationalism. *Horn of Africa*, 1980. Vol. 3, No.3.
- JALATA, ASAFA: „*Oromo Nationalism and the Ethiopian Discourse: The Search for Freedom and Democracy*,” Lawrenceville, 1998, The Red Sea Press, Inc.
- LEGESSE, A. GADA: *Three Approaches to the Study of African Society*. New York, 1973, The Free Press.
- LOVISE, AALEN: *Ethnic Federalism in a Dominant Party State: The Ethiopian Experience*. CMI Report. Bergen, 2002/2.
- MELBAA, GADAA: „*Oromia: An Introduction to the History of the Oromo People*”. Khartoum, (Sudan), 1988.
- MOLNÁR, GÁBOR: *Dél-Amerika fényei*. Szeged, 2008, Lectum.
- MURRAY, JOCELYN: *Az afrikai világ atlasza*. Budapest, 2003, Helikon Kiadó.
- OLSON, JAMES S.: *The Peoples of Africa, an Ethnohistorical dictionary*. Westport, 1996, Greenwood Press.
- OMURA, SUSAN – SHEIKO NAGAWO – TAHA ROBA: *Oromo Community Organization*. March 2003.
- PROUTY, C. – E. ROSENFELD: *Historical Dictionary of Ethiopia*. London, 1981, The Scarecrow Press.
- SCHLEE, GÜNTHER: *Identities on the move: Clanship and Pastoralism in Northern Kenya*. Manchester, 1989, International African Libery Manchester University Press.
- SÍK, ENDRE: *The History of Black Africa II., IV*. Budapest, 1974, Akadémiai Kiadó.
- YAKAN, MOHAMED Z.: *Almanac of African Peoples & Nations*. New Jersey, 1999, Transaczion Publishers.

INTERNETES OLDALAK

www.gadaa.com
 gadaa.com/store
 The Oromo History Chronology @ Gadaa.com
<http://www.joshuaproject.net/affinity-blocs.php?rop1=A004>
 www.romia.org

SZÜTS ANDRÁS

Népiirtás Ruandában 1994 április–júliusában

Genocídium, melyet a világ tétlenül nézett

Az ezer domb országának is nevezett, hegységekkel sűrűn tagolt Ruanda egy körülbelül Tiszántúl nagyságú területű kis ország Közép-Afrikában. Alig több mint 10 millió ember lakja, akiket két nagy csoportra lehet osztani. Az ország lakosságának bő egytizedét adják az egykori állattenyésztő tuszik, a lakosság túlnyomó többségét pedig a földműves hutuk. Ruanda gazdasága túlnyomó részt a mezőgazdaságra épül. A törekény és külföldi segélyektől nagyban függő, a kilencvenes évek elején afrikai viszonylatban a középmezőnyben helyet foglaló gazdaságot teljesen szétzúzta a későbbi polgárháború, amelyet csak igen lassan, nagy erőfeszítések árán sikerült ismét növekedésnek indítani, de stabilnak ma sem nevezhető.

1994 áprilisában egy olyan gyilkos lavina indult el Ruandában, amely alig három hónap alatt becslések szerint 800 ezer – 1 millió ember legyilkolásához vezetett. A ruandai népiirtás végig a nyugati világ szeme előtt zajlott. Nem csak a polgárháborúról, de annak előkészítéséről is sok nyugati vezető pontos ismeretekkel rendelkezett, köztük az Egyesült Államok, Franciaország, Belgium és az ENSZ vezetői is, csak hogy a legfontosabbakat említsük. A fejlett országok, amelyeknek lehetőségük és kötelességük lett volna beavatkozni, nem hogy nem tettek semmit, de sokáig még a genocídium tényét is tagadták.

A ruandai népiirtás vizsgálatakor, amely a történelem folyamán a legrövidebb idő alatt a legtöbb áldozattal járó népiirtás volt, nem csak az áldozatok döbbenetes nagyságának feldolgozása vagy a gyilkosok rideg gépieségének megértése okoz problémát, hanem az események időbeli lehatárolása is. Ahogy az afrikai országok törzsi háborúinál gyakori, csak a polgárháború és a vérontás tényét lehet egyértelműen meghatározni, a szembenállás és a konfliktus kezdetét és végét szinte lehetetlen.

A hutu – tuzsi ellentét történelmi előzményei

Ruanda területén a XV. századtól kezdve a földműveléssel foglalkozó hutuk voltak többségben és a nomád pásztorkodással foglalkozó tuszik alkották a kisebbséget. Ez a különbség, bár kezdetben még etnikai alapú volt, később, a gyakori keveredés miatt az

1. ÁBRA RUANDA HELYE AFRIKÁBAN

eltérés már csak társadalmi különbséget jelentett.¹ Az a hutu, aki állatokra tett szert, tuszivá vált, azokat a tuszikat pedig, akik valamilyen oknál fogva elvesztették megélhetésüket jelentő állataikat, onnantól hutuként tartották számon. A két társadalmi réteg között tehát volt átjárás. A tuszik azonban a kisebbségi lét ellenére társadalmilag magasabb szinten álltak és már a XV. századtól kezdve befolyással bírtak a hutuk felett. Ruanda uralkodói rétegét évszázadokon keresztül a tuszik adták, egészen a berlini konferencia 1885-ös lezárásáig, melynek értelmében az ország német gyarmattá vált.

A németek első világháborús veresége után a terület a belga Ruanda-Urundi gyarmat részévé vált. A belgák a gyarmati rendszer kiépítésekor rászorultak a helyi hatalmi elit segítségére, ugyanakkor sokkal inkább beavatkoztak a helyi ügyekbe, mint korábban a németek. A lakosság akkor 14%-át kitevő tuszikat felsőbbrendűnek ítélték meg, és a többségi hutu népességet az ő fennhatóságuk alá rendelték. Ez fokozta a már ekkor is meglévő társadalmi ellentéteket és a hutu–tuszi szembenállás miatt a két réteg ismét különböző etnikumú népcsoportként kezdte definiálni magát. A belga közigazgatás a hutukat és a tuszikat eltérő nemzetiségnek tekintette, és 1926-tól bevezették az ezt feltüntető személyigazolványt, végleg megszüntetve ezzel a két csoport közötti átjárhatóságot.² A társadalmi pozíciót innentől már nem a vagyoni helyzet, hanem a születés határozta meg, annak megfelelően, hogy valaki tuszi vagy hutu családba született. Annak ellenére, hogy a két népcsoport kulturálisan, vallásilag és nyelvre is azonos volt, a tuszik nem csak a közigazgatásban élveztek végig privilegizált helyzetüket, hanem az oktatás és a munkavállalás terén is.

A második világháború után Ruanda továbbra is belga közigazgatás alatt maradt, ugyanakkor a korábbihoz képest az ország lakossága nagyobb politikai szabadságot élvezett. Ebben az időben már a hutu többség öntudata is jelentősen erősödött. A hutuk megkezdtek saját pártjaik megalapítását, amelyek egyenlő feltételeket, azonos lehetőségeket követeltek a társadalmon belül. Politikai kiáltványokat fogalmaztak és igyekeztek politikai értelemben felébreszteni a hutukat. A belga irányítás, részben mert felmérte, hogy nem lehet az ország lakosságának 85 %-val szemben, egy szűk kisebbségre támaszkodva hosszú távon fennmaradni, részben mert talán jogosnak ítélte a hutuk követeléseit, elismerte sérelmeiket, amelyeket egyébként az általuk kialakított politikai rendszer okozott, és igyekezett különböző kedvezményekkel, mint például a közigazgatásba, oktatásba való szélesebb körű bevonásukkal csillapítani a hutu indulatokat. A tuszik már az 1950-es években a belga gyarmati uralom felszámolását kezdték követelni, ez még inkább arra ösztönözte a hatóságokat, hogy a hutukat pártolják, mivel őket jóval könnyebb volt kordában tartani az öntudatosabb tuszikhál.

HUTUK ÉS TUSZIK

Ruanda népességének túlnyomó többségét a hutuk és tuszik alkotják 84 – 15 % arányban. A hutuk Ruanda és Burundi területén élő, bantu nyelvet beszélő és bantu eredetű etnikum, melynek népessége ma körülbelül 9,5 millió főre tehető. Mindkét országban a hutuk alkotják a többséget, azonban hagyományosan a tuszik alárendeltjeinek számítanak. A hutuk és tuszik kultúrája szinte teljesen összeolvadt, vallásilag sem különböznek. A tuszik átvették az eredetileg hutuk által beszélt bantu nyelvet, a hutuk pedig a tuszokra jellemző társadalmi berendezkedést, a klán rendszert. Az eredetileg hamita eredetű tuszik Ruandában és Burundiban is kisebbséget alkotnak 14, illetve 9%-os arányban, és hagyományosan ők adják mindkét ország vezető arisztokráciáját.

Megkezdték a tuszi eljárók lecserélését hutukra, amellyel már a tuszi kisebbséget is magukra haragították, és tovább élezték a két szembenálló csoport önmeghatározásában nagy szerepet játszó feszültséget. Az ötvenes években a hutu-tuszi szembenállás már erőszakos cselekményekben is testet öltött. 1959-ben 20 ezer tuszit öltek meg és további 200 ezernek kellett a szomszédos Burundiba menekülnie egy, a tuszi elit ellen kitört hutu felkelés miatt.³ A Ruandában dúló, évtizedek óta újra és újra fellángoló polgárháború tulajdonképpen már ekkor elkezdődött.

Ruanda 1962-ben nyerte el függetlenségét, a gyarmati rendszer azonban semmilyen módon nem készítette fel az országot az önálló állami létre, tulajdonképpen csak a végzetes megosztottságot hagyta Ruandára. Az első választást már 1959-ben megtartották, amelyen a szavazatok többségét a Hutu Felszabadítási Mozgalom Pártja (PARMEHUTU) szerezte meg. Megválasztásuk után elindítottak egy olyan programot, amely a tuszik háttérbe szorítását és a hutu többség felemelését tűzte ki célul. A választásokkal lehetőség nyílt arra, hogy az évszázados hatalmi struktúra megváltozzon és a hutuk is részt vegyenek az irányításban. A függetlenség elnyerésének pillanatában a hutuk és tuszik közötti hatalommegosztás még nem valósult meg,⁴ így az önálló állam megalakulásakor már biztosra vehető volt az ellentétek későbbi éleződése, amelyet ezúttal már semmilyen gyarmati igazgatás nem tudott kordában tartani.

1962. július 1-jén Belgium garantálta Ruanda függetlenségét, ezzel a korábbi Ruanda-Urundi gyarmat két önálló államra, Ruandára és Burundira bomlott. Ruanda köztársasággá vált, a hatalmat pedig a korábban már megválasztott Hutu Egyenlőségi Mozgalom Pártja, a PARMEHUTU vette át. A csendes építkezésre azonban nem jutott idő, mivel 1963-ban tuszi gerillák, akik főleg, a korábban Burundiba üldözöttek közül kerültek ki, behatoltak az országba, amelyet a hutu kormány ellentámadása követett. Ez a konfliktus újabb 14 ezer ember életét követelte és csak a Tanzániában állomásozó brit tengerészgyalogosok közbeavatkozása vetett véget a hadmozdulatoknak. Ruanda első elnöke a hutu Gregorie Kayibanda (1962–73) lett, akit 1973-ban a szintén hutu Juvenal Habyarimana (1973–94) katonai puccsal távolított el.⁵ Habyarimana elnökségének kezdeti szakaszát viszonylagos gazdasági prosperitás jellemezte, azonban ez a fellendülés sem tudta csökkenteni a polgárháború fellángolásának veszélyét.

A Ruandában történeteket és a népirtáshoz vezető eseményeket nem lehet anélkül vizsgálni, hogy ne vennénk figyelembe a szomszédos országokban történeteket, mivel a határok átjárhatósága miatt évtizedek óta nagy szerep jut a külföldi menekülteknek. Burundi lakossága is hutu többséggel rendelkezik, itt azonban évtizedeken keresztül tuszi kormányzat volt, ezért is menekült sok ruandai tuszi ide az 1959-es villongás után. A menekültek azonban itt sem találhattak nyugalmat, mivel Burundiban is voltak szörványos összecsapások a két etnikum között. A tuszi kormány élvezte a hadsereg támogatását, amely többször tisztogatást hajtott végre a hutuk között, 1972-ben egy hutu lázadás megtorlásaként pedig népirtást hajtott végre a hutuk körében, melynek következtében közel 200 ezer ember meghalt. Ez a hutuk menekülthullámát váltotta ki, ezúttal Burundiból Ruanda felé. A két ország között így már a hetvenes évekre jelentős lakosságcsere ment végbe. A menekültek áradata és a spontán lakosságcsere azonban nem oldott meg semmit, csak a már amúgy is meglévő feszültséget szította. A tuszik elleni hutu lázadás 1988-ban folytatódott Burundiban, amelyet a tuszik által felügyelt hadsereg ismét lever 20 ezer hutu legyilkolása árán, újabb menekültáradatot generálva ezzel a környező országok felé.⁶

A népirtás közvetlen előzményei

Ugandában szintén sok Ruandából menekült tuszi élt, köztük Paul Kagame is, Ruanda jelenlegi elnöke, aki 1986-ban megalapította a Ruandai Hazafias Frontot (RPF), melynek fegyveres szárnya később a Ruandai Hazafias Hadsereg (RPA) lett. Sok, korábban az ugandai hadseregben harcoló tuszi leszerelése után csatlakozott az RPA-hoz, amely megkezdte a felkészülést a hutu vezetésű Ruanda elleni támadásra. 1990-től az RPA már több betörést hajtott végre Ugandából és felállítottak egy propaganda rádióállomást, amely Ruandába sugárzott adásokat, hogy ellensúlyozza a Habyarimana-kormányzat által működtetett hutu propaganda rádióadót, amely a tuszik ellen uszított és programok végrehajtására buzdította az embereket, mondván, hogy így tudják megelőzni, hogy a tuszik ismét rabszolgasorba taszítsák őket. A betöréseket a ruandai hadsereg francia és belga kapcsolataikat kihasználva visszaverte és tovább buzdították a lakosságot az ellenségeskedésre. Az erőszaknak az igazságszolgáltatás sem vetett gátat, mivel egy tuszi meggyilkolásáért általában semmilyen büntetésre nem kellett számítani az elkövetőnek. Az RPA betöréseivel polgárháború kezdődött, amely mindig különböző helyeken lángolt fel és gyakran együtt járt a tuszik módszeres kiirtásával. Habyarimana elnök végül 1990-ben rákényszerült, hogy beleegyezzen azokba a politikai reformokba, amelyek a tusziknak is kedveztek volna, ezek megvalósítását azonban folyamatosan elodázta.⁷

A felek nemzetközi nyomásra 1991 márciusában tárgyalóasztalhoz ültek, ahol tűzszünetet kötöttek és a többpártrendszer valamint a sajtószabadságot is engedélyező alkotmány módosítást hajtottak végre. Több új párt jött létre és ezzel párhuzamosan folyamatosan erősödött a „Hutu Powernek”, hutu erőnek nevezett szélsőséges hutu eszmeáramlat, amely hamarosan párttá is alakult. A 90-es évek elején az országot már egyre nehezebb volt az ő megkerülésükkel irányítani. Az 1993-as választást a Hutu Power nyerte, míg az államfő továbbra is Habyarimana maradt, de már nem tudott a szélsőségesek nélkül irányítani. A kormányzat kettős nyelvezetet használt, a külföldieknek is szóló francia nyelvű beszédekben a megegyezés szükségességéről beszéltek, a helyieknek szóló kinyarwanda nyelvű beszédekben ugyanakkor továbbra is a tuszik ellen uszítottak.⁸

1993-ban a kormány népszámlálást tartott, melynek során mindenkinek be kellett vallania származását, ezt a tuszik tervszerű lemészárlása követte az ország északi részében, amely sokak szerint az 1994-es népirtás főpróbája volt.⁹

A nemzetközi közvetítők további nyomásgyakorlásának eredményeképpen 1993 augusztusában, Tanzániában megszületett az úgy nevezett arushai egyezmény. Az egyezmény szerint az elnök hatalma lényegesen csökkent volna és RPF (Ruandai Hazafias Front) tagokat is be kellett volna engednie kormányába és hadseregébe. Ígéretet tett arra, hogy 22 hónapon belül választásokat ír ki, a szerződés betartásának ellenőrzése végett pedig beengedi az ENSZ 2500 békefenntartóját Ruandába. Az egyezmény létrejöttét a hutu szélsőségesek, a Hutu Power teljes kudarcként élték meg, ezért elkezdtek szervezkedni egy esetleges hatalomátvétel érdekében. Listákat állítottak össze az általuk ellenségesnek tekintett tuszikról,¹⁰ akiknek nem kellett feltétlenül politikai szerepet betölteniük, elég volt, ha tanárok, fiatal értelmiségiek vagy csak ismertebb emberek voltak. A hutu szélsőségesek már jó ideje készülődtek a tuszik elleni leszámolásra, milíciákat szerveztek, fegyvereket osztogattak, és uszító gyűlöletbeszédet sugároztak a rádióban.

Az egyezmény életképesége, amely a hol nyílt, hol burkolt polgárháború végét jelentette

volna, már közvetlenül aláírása után megkérdőjeleződött, miután Habyarimana államfő azt nyilvánosan csak „papírfecneknek” nevezte, sógora, Théoneste Bagosora tábornok, a későbbi népiertás egyik fő kitervelője, pedig azt nyilatkozta: „visszatérek, hogy megszervezzem az Apokalipszist”.¹¹

1994. április 6-án este az államfő egy tanzániai regionális csúcstalálkozóról visszatérő repülőgépét, fedélzetén Ruanda és Burundi elnökével közvetlenül a leszállás előtt két rakétatalálat érte. A gép még a levegőben felrobbant, és az elnöki palota gypére zuhant. A merényletet senki sem élte túl. Az elnököt korábban figyelmeztették, hogy francia titkosszolgálati hírek alapján az életére törnek, de a merényletet senki sem tudta megakadályozni. A mai napig nem tisztázódott, hogy ki a felelős a gép lelövéséért. A hivatalos, hutu szélsőségesek által irányított média az RPF-t vádolta meg a merénylet végrehajtásával, Kagame szerint viszont a szélsőséges hutu milicisták lőtték le túl mérsékeltnek tartott elnöküket, ürügyet adva ezzel a népiertás megkezdésére.

„Vágjátok ki a magas fákat!” – A népiertás

Az elnök gépének lelövése jel volt az öldöklés megkezdésére, így a baleset után Kigaliban azonnal elszabadult a pokol. A városban a katonaság rögtön elkezdett razzizálni, úttorlaszokat állított, mindenkit ellenőrzött és elkezdte begyűjteni a tuszikat. Egyértelmű volt, hogy az akciót előre megtervezték logisztikailag és ideológiailag, ezt bizonyította az is, hogy a rádió felszólított minden hutut, hogy álljanak bosszút elnökük haláláért a „csótányokon”, ahogyan a tuszikat nevezték. Emellett Ruanda 1993 januárja és 1994 áprilisa között körülbelül 500 ezer bozótvágó kést, úgy nevezett machetét importált, kétszer annyit, mint a korábbi években,¹² amelyeket addigra már kiosztottak a későbbi szabadcsapatok tagjai között, ezeket használták a gyilkoláshoz. A rádió kiadta a jelszót: „Vágjátok ki a magas fákat!” – ez azt jelentette, hogy megkezdődött a leszámolás. A népiertást nagyrészt két hutu milícia, az Interahamwe és az Impuzamugambi követte el körülbelül száz nap alatt. Ebben a három hónapban nagyjából félmillió tuszit és 300-500 ezer mérsékelt hutut gyilkoltak meg szervezett módon, többségüket a mészárlás első néhány hetében.

A hadsereg katonái az elnöki gép lelövése után a mérsékelt hutu Agathe Uwilingiyimana ügyvivő miniszterelnök asszonyt, aki rádión keresztül nyugalomra akarta felszólítani a lakosságot, családjával együtt saját házában meggyilkolták. Annak ellenére, hogy Uwilingiyimana házát ENSZ katonák védték, a hadsereg lefegyverezte őket, mivel kéksisasoknak parancsuk volt arra, hogy nem lőhetnek. A katonák közül 5 ghánait elengedtek, 10 belga kéksisasost viszont kegyetlenül megkínóztak és kivégeztek. Ez sokkolta a belga és európai közvéleményt, a legtöbb ország hamarosan ki is vonta csapatait az országból, csak néhány önkéntes ENSZ katona maradt Romeo Dallaire kanadai tábornok vezetése alatt, akiknek azonban szintén megtiltották a rendteremtést és a fegyverhasználatot. A miniszterelnök asszony mellett agyonlőtték az alkotmánybíróság elnökét és a kormány négy miniszterét is, akik szintén mérsékelt hutuknak számítottak.

A szabadcsapatok „tisztogatása” a fővárosból kiindulva gyorsan kiterjedt az egész országra. A nemzetközi közösség ugyanakkor annak ellenére, hogy percre pontosan értesült arról, hogy mi megy végbe az országban, a beavatkozás helyett a teljes csapatkivonás mellett döntött. A legtöbb ország miután kimenekítette állampolgárait, bezárta követségét, de általában még a ruandai állampolgárságú, követségi dolgozók kimenekítéséről sem gondoskodtak. Ezzel

egy időben az RTLM rádió, amely végig a fő felbujtó maradt, már nem csak a tuszik, de az öldöklésben részt venni nem hajlandó hutuk ellen is uszított. Ahogy egy a gyilkolásokban részt vevő hutu visszaemlékezett: „Vagy részt vettél a mészárlásban, vagy téged mészároltak le.”¹³ Sok embert tehát kényszerítettek arra, hogy beálljon a szabadcsapatokba, különben őt is megölték volna, illetve így esélyt kaphatott arra, hogy egy vegyes házasságban élő ember megmentse feleségét vagy férjét. A népirtás nemre, státuszra, korra való tekintet nélkül zajlott, ugyanúgy megölték gyerekeket és öregeket, mint néhány esetlegesen ellenállni próbáló férfit, a cél a tuszik teljes megsemmisítése volt. A legtöbb áldozatot sokszor saját szomszédja ölte meg otthonában, csak néhányaknak sikerült mocsarakban, erdőkben elbújniuk, de nagyon kevesen tudták így átvészelni a gyilkolás három hónapját.

A terror, melynek leggyakrabban használt fegyvere a bozótvágó kés vagy bunkósbot volt, szinte minden faluban szervezeten ment végbe. A csapatokban részt vevők reggelente általában 9 órakor gyűltek össze egy megbeszélte helyen, ami legtöbbször egy tér vagy sportpálya volt, megkapták az aznapra szóló utasítást, ami meghatározta, melyik területet vizsgálják át és sípszóra indult az öldöklés. Ez délután 4 órakor ugyancsak sípszóra ért véget. A gyilkolás mellett sokszor nemi erőszakot, kínzásokat is elkövettek a milíciák. A fosztogatás természetes volt.¹⁴ A mészárlásban a legkülönbözőbb eszközöket vetették be, több helyen megtörtént, hogy a menekülő lakosságot iskolákba vagy templomokba terelték az épületet pedig rájuk gyújtották vagy Kivumu templomának esetében bulldózerekkel rombolták le. Akinek sikerült kimenekülniük, azokat szintén lemészárolták.¹⁵

Az ENSZ tagállamai sorozatosan elutasították a békefenntartást végző UNAMIR kérését a csapaterősítésre, nem kaptak több pénzt a szükséges műveleteikre, még az orvosi ellátásra sem. A teljes kivonás Dallaire tábornok határozott ellenállása miatt nem valósult meg, ugyanakkor csak néhány száz békefenntartó maradt az országban önként, saját felelősségére, a fegyverhasználatot tiltó paranccsal és kevés munícióval. Az ENSZ erőinek már áprilistól meg kellett küzdeniük azzal is, hogy a rádió ellenük is uszította a szabadcsapatokat, és ugyanúgy lőtték őket, mint a menekülő tuszikat.

Az ENSZ BT-ben nem sikerült elérni, hogy a békefenntartó misszió átalakuljon békét teremtő küldetessé, ezt az ENSZ vezetése sem szorgalmazta megfelelő erővel, ugyanakkor ha megtette volna, a nyugati országok akkor sem adtak volna segítséget egy béketeremtő misszióhoz. A népirtás harmadik hónapjában a francia kormány csapatokat vetett be Ruanda nyugati részén, de ez csak a külföldi állampolgárok evakuálására volt képes, és többször előfordult, hogy még az általuk megszállt zónában is folytatódott a népirtás. Az Ugandából betörő tuszi Ruandai Hazafias Hadsereg katonái elől a hutu hadsereg és a népirtásra felbujtó közigazgatás a franciák által ellenőrzött zónába menekült, illetve ezen a zónán keresztül szabadon távozott az akkori Zairébe.¹⁶ Magukkal vitték a rádióállomás berendezéseit is, amely innen folytatta uszító adásai sugárzását. Több jól ismert hutu háborús bűnös tudott megszökni az RPF elől a franciák ellenőrizte övezeten keresztül, akik senkit nem tartóztattak fel és a menekülők közül meg sem próbálták kiszűrni a népirtás vezetőit. A hutu milicisták franciák általi fedezése arra vezethető vissza, hogy a franciák mindig is gyanakodva szemléltek az angol kulturális hagyományokkal rendelkező Ugandából betörő RPA-t (melynek vezetője Paul Kagame szintén szoros angolszász kapcsolatokkal rendelkezett), mert úgy érezték, hogy a francia nyelvű Ruandában ez a befolyásukat csökkenti.

1994 júliusában a Kagame vezette RPA bevonult a fővárosba, Kigaliba, mely a vérengzés kiindulópontja volt, és hamarosan elfoglalta az egész országot.

2. ÁBRA A KAGAME VEZETTE TUSZI RPF OFFENZÍVÁJÁNAK IRÁNYA

tagjai ugyancsak a menekülők között voltak, akik aztán bűnbándákba szerveződve ellenőrzésük alá vonták a menekülttáborokat, elkobozva az esetlegesen érkező segélyszállítmányokat a rászorulóktól, mindennapossá téve ezzel a menekültek terrorizálását. A tuszi hadsereg nem nyugodott bele, hogy a népirtó milíciák tagjai külföldre szöktek, ahonnan bármikor újra visszatérhetnek, ezért több rajtaütést hajtott végre a kelet-zairei menekülttáborokon. Sok onnan visszatérő embert is lemészároltak, illetve nehéztűzességgel pusztították el Nyacyonga menekülttábort, több ezer ártatlan menekültet is megölve ezzel. A becslések szerint a tuszi büntetőakciók következtében újabb 60 ezer ember halt meg, köztük rengeteg civil.¹⁸

A ruandai események puskaporos hordóvá változtatták az amúgy sem stabil békéjű régiót. Az 1994 után következő első és második kongói háború kitörésében is szerepe volt a ruandai eseményeknek, arról nem beszélve, hogy a két millió hutu menekült, aki semmilyen megélhetést nem talált magának a százezres sátor táborokban, nagy tömegben állt be a Kongóban harcoló szabadcsapatokba. Szintén szerepet játszottak a ruandai események a burundi polgárháború alakulásában is, melynek során 1993 és 2006 között legkevesebb 300 ezer burundi állam-

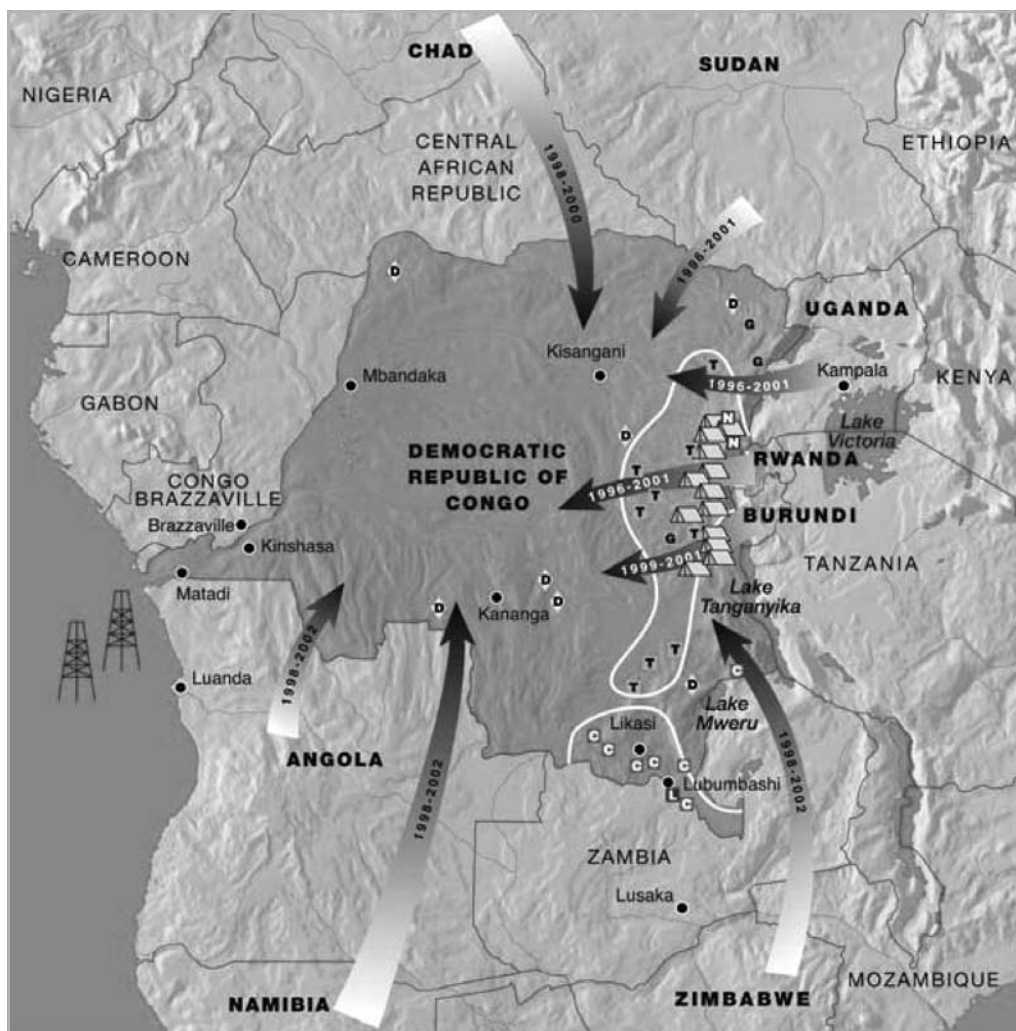

3. ÁBRA HUTU MENEKÜLTTÁBOR TANZÁNIÁBAN

A káosz nem ér véget

A bevonuló RPA nyomában körülbelül 600 ezer tuszi tért vissza Ruandába, ugyanakkor az ország lakosságának körülbelül 10-15%-át, nagyjából 1 millió főt megöltek. 2 millió hutu menekült el a 10 millió lakosú Ruandából. Többségük Kelet-Zairébe, a mai Kongói Demokratikus Köztársaságba szökött, de sokan mentek Tanzániába, Burundi-ba és Ugandába is. Sok gyilkos is elmenekült, de többségükben civilek hagyták el az országot, és újabb 2 millió hutunak, bár az országban belül maradt, szintén el kellett hagynia otthonát.¹⁷ A hadsereg és a népirtó milíciák

polgárt gyilkoltak meg. Ruanda stabilitása rendkívüli mértékben függ a Kongó (korábban Zaire Köztársaság) keleti részén és Burundiban uralkodó állapotoktól, az országnak pedig a mai napig nagy gondot okoz, hogy a határ menti területeken még mindig sok százezer hazatérni vágyó ruandai hutu menekült él.

4. ÁBRA A KORÁBBI ZAIRÉBEN (MA KONGÓI DEMOKRATIKUS KÖZTÁRSASÁG) LÉTREJÖTT HUTU MENEKÜLTÁBOROK ELHELYEZKEDÉSE ÉS A MENEKÜLTEK RÉSZVÉTELE A KÉSŐBBI KONGÓI HÁBORÚBAN

Miután a tuszi RPF átvette a kormányzást, Paul Kagame a hutu Pasteur Bizimungut helyezte az elnöki székbe. Bár kezdetben csak bábnak tekintették, de Bizimungu később már élesen kritizálta Kagame kormányának tevékenységét. Ekkor Kagame elmozdította posztjáról, és magát nevezte ki elnökké. Bizimungu alapított egy ellenzéki pártot, amit azonban a kormány betiltott és Bizimungut 2002-ben letartóztatták hazaárulásért. 15 év börtönre ítélték, de öt év múlva elnöki kegyelemmel szabadon bocsátották.¹⁹

Ruandát a mai napig Paul Kagame kormányozza. A sebek lassan gyógyulnak, a múlttal való szembenézés pedig igen nehéz alig több mint 15 éves távlatból. A bírósági eljárások még mindig nem folytak le, mivel az ország jogászainak nagy többsége szintén elpusztult a népirtásban, ezért először jogászokat kellett képezni. Százvezrek vannak továbbra is fogságban, akiknek még éveket kell várniuk arra, hogy ügyük tárgyalásra kerüljön. Az iskolákban a

múlt hibáiból okulva nagy hangsúlyt fektetnek arra, hogy a gyerekeket egymás elfogadására tanítsák függetlenül attól, hogy hutunak vagy tuszinak születtek. A megosztottság azonban nem múlt el. Mindkét fél olyan sérelmeket szenvedett, akár a tisztogatás, akár a tisztogatás utáni „béketeremtés” alatt, amelyek miatt kibékíthetetlennek tűnik az ellentét. Újra és újra felcsapnak az egymás elleni indulatok, az országot pedig továbbra is csak külső segítséggel lehet megóvni az újabb tragédiától.

A nyugati világ felelőssége a ruandai népirtásban

A népirtás terve már jóval kezdete előtt az ENSZ tudomására jutott, ami bizonyíték arra, hogy előre megtervezték. Az ENSZ helyi alkalmazottai és az ott állomásozó békefenntartók egyértelműen jelezték, hogy mi készül. Fekete-Afrika egy alig ismert országának békéje azonban – különösen a Balkán-háborúval egy időben, mely a nyugati döntéshozók és a világ közvéleményének figyelmét akkoriban teljesen lekötötte – senkit nem érdekelt azok közül, akik beavatkozhattak volna, különösen mivel ezt sem komolyabb geopolitikai, sem gazdasági érdekeik nem kívánták. A nagyhatalmakat tehát nem érték váratlanul a történetek és pontosan tudták mi zajlik Ruandában. Emiatt az egyik legfontosabb céljuk az volt, hogy ne kelljen elismerniük, hogy valójában népirtás, genocídium zajlik, mert a Népirtás Elleni Egyezmény 1. cikkelye kötelezte volna őket a beavatkozásra.²⁰

A ruandaihoz hasonló katasztrófa bekövetkezte után általában a befolyásos országok első reakciója az, hogy a közvélemény előtt az ENSZ-t hibáztatják tehetetlenségéért és azért, hogy nem akadályozta meg a katasztrófát. Különösen igaz ez az afrikai konfliktusokra, melyeknek hátterét a közvélemény általában kevésbé ismeri. Ez történt korábban a szintén nagy áldozatokkal járó szomáliai polgárháború vagy később a darfúri konfliktus esetében is.²¹ Ez a kétszínű viselkedés jellemezte a nagyhatalmakat a ruandai események kapcsán is, annak ellenére, hogy az ENSZ csak a tagországok felajánlásaiból tud működni, tehát sok ország az ENSZ-re hárította a felelősséget azért, hogy ő maga nem adta meg számára az ehhez szükséges támogatást. Ilyen volt például az Egyesült Államok, mely ekkor már rekord összeggel tartozott a világszervezetnek, de 1992-es szomáliai kudarca után, amikor 18 embert vesztett el egy katonai akció során, hallani sem akart több afrikai szerepvállalásról. Hogy a közvélemény beavatkozást sürgető nyomása ne nehezeden a döntéshozók vállára, és egyezmények ne kötelezzék őket, hónapokig nem ismerték el, hogy Ruandában genocídium folyik. Az ENSZ Biztonsági Tanácsában ameddig lehetett, húzták a vitát a népirtás szó használatáról. A tanács csak május 26-án,²² hét héttel a genocídium kezdete után mondta ki, ami kezdettől fogva nyilvánvaló volt. Az akkori amerikai külügyminiszter, Warren Christopher egészen június 10-ig megtiltotta hivatalnokainak a népirtás szó használatát. Csak ezután tette azt a cinikus kijelentést, miszerint „Ha bármiféle mágikus hatása van annak, hogy népirtásnak nevezzük, nem habozok így hívni.” Ugyanakkor mikor ezt már nem lehetett tagadni, még akkor is csak „népirtásra utaló” cselekményeket („acts of genocide”) emlegettek az amerikai külügyminisztériumban.²³

Az amerikai vezetés és a Biztonsági Tanács többi tagja azonban elérte tulajdonképpeni célját, hiszen amikor már kelletlenül elhatározták volna a beavatkozást, a harcok hevesége kezdett alábbhagyni. Ennek ára közel egymillió ember halála volt.

2008-ban bemutatták a közvéleménynek azt a ruandai kormány megbízásából készült

ötszáz oldalas jelentést, amely azzal vádolja a francia kormányt, hogy szerepük volt a hutu milíciák kiképzésében, valamint politikai, katonai, diplomáciai és logisztikai segítséget is nyújtottak nekik. A jelentés felelősként nevezi meg Francois Mitterrand volt államfőt és Edouard Balladur volt miniszterelnököt is, valamint 31 másik katonát és politikust. A francia kormány korábban minden felelősséget elhárított magától, és Bernard Kouchner külügyminiszter tagadta országa részvételét a népiirtásban, ugyanakkor azt elismerte, hogy követtek el politikai hibákat. Az álláspontok sokáig nem közeledtek, holott 2007-ben a Le Monde bizonyítékok alapján nyilvánosságra hozta, hogy a francia kormánynak már 1990-től tudomása volt arról, hogy népiirtás készül Ruandában, de továbbra is a szélsőséges hutu rezsimet támogatta, hogy ellensúlyozza a térségben az angol befolyást.²⁴ A francia vezetés még 1994 nyarán is a hutukkal rokonszenvezett, és sok ezer gyilkos, illetve a mészárlások megtervezői a francia zónán keresztül távoztak az országból, mivel a kormánynak még akkor is fontosabb volt, hogy az angol befolyást erősítő tuszikkal szemben megmaradjon egy megfélelően erős hutu ellenpólus.²⁵ A korábbi francia kormány felelősségét csak 2009. február 25-én ismerte el részlegesen Sarkozy francia elnök Ruandában, amikor arról beszélt, hogy Párizs 1994-ben súlyos hibát követett el azzal, hogy tévesen ítélte meg a kialakult helyzetet és nem jól mérte fel a népiirtás méreteit.²⁶

Zárszó

Összefoglalásképpen tehát elmondhatjuk, hogy a ruandai hutu és tuszi szélsőségesek magától értetődő bűnei mellett a nyugati világnak is súlyos felelőssége van közel egymillió ruandai tuszi és mérsékelt hutu lemészárlásában. Az egykori belga adminisztráció népességet megosztó igazgatása, valamint a korábbi gyarmat hirtelen, az önálló államiságra való felkészítés nélküli elhagyása mellett, a francia kormány saját stratégiai érdekei miatt a szélsőséges hutukat feltétel nélküli fegyverrel és kiképzéssel való támogatása, valamint az ENSZ és az Egyesült Államok halogató taktikája miatt a nyugati világ is közrejátszott a XX. század egyik legnagyobb népiirtásában. Nyilvánvaló, hogy a világ azon országainak, amelyeknek lehetőségük van egy ilyen népiirtás megakadályozására, morális kötelessége a közbelépés. Ugyanakkor érdemes elgondolkodni azon is, hogy azok az egykori gyarmattartók, melyek jelenlegi gazdagságuk tetemes részét köszönhetik annak, hogy évszázadokon keresztül minden megszorítás nélkül foszthattak ki egy kontinensnyi területet – akár nyersanyag, akár emberanyag (rabszolgák) tekintetében –, azoknak kötelessége lett volna figyelni Afrikára akkor is, amikor a cél épp nem a haszon- vagy gyarmatszerzés volt, hanem százezrek életének megmentése. Ez alól a kötelesség alól pedig az sem menthette fel őket, hogy Ruanda lakói szegények és feketék.

BIBLIOGRÁFIA

- CLA *The World Factbook, Rwanda*. <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/rw.html>, 2010.
- DEZSŐ ANDRÁS: *Ruanda*. <http://konfliktus.index.hu/ruanda.html>, 2010.
- History of Rwanda*. <http://www.historyworld.net/wrldhis/PlainTextHistories.asp?historyid=ad24>, 2010.
- HATZFELD, JEAN: *A bozótvgó kések évszaka, a ruandai gyilkosok vallanak*. Budapest, 2006, Ulpius-ház Kiadó.

- Kongói Demokratikus Köztársaság* – RDC (ex-Zaire). <http://konfliktus.index.hu/kongo.html>, 2010.
- POLMAN, LINDA: *Nem tettünk semmit: miért nem derül ki az igazság, mikor az ENSZ bevonul*. Budapest, 2006, Magyar Narancs – Atheneum Kiadó.
- Népirtás Ruandában. In *Múlt-kor*. http://www.lemontree.hu/egyebkep/linkkep/history/tortenetek/xx_szazad/059_ruanda.htm, 2010.
- Párizs számíthatott a ruandai népirtásra*. 2007. július 2. <http://www.origo.hu/nagyvilag/20070702-le-monde-a-francia-kormany-tudta-hogy-nepirtasra-keszulnek-ruandaban.html>, 2010.
- Ruanda – A népirtás. In *Háborús bűnök*. Budapest, 2002, Zrínyi Kiadó.
- Ruanda Párizst is vádolja a népirtással kapcsolatban*. 2008. augusztus 6. <http://www.origo.hu/nagyvilag/20080805-ruanda-parizst-vadolja-a-nepirtasert.html>, 2010.
- Ruanda történelme*. http://hu.wikipedia.org/wiki/Ruanda_t%C3%B6rt%C3%A9nelme, 2010.
- Ruandai népirtás*. http://hu.wikipedia.org/wiki/Ruandai_n%C3%A9pirt%C3%A1s, 2010.
- SARKOZY: *Franciaország hibázott a ruandai népirtás idején*. <http://index.hu/kulfold/hirek/2010/02/25/sarkozy-franciaorszag-hibazott-a-ruandai-nepirtas-idejen/?rnd=989>, 2010.
- T. HORVÁTH ATTILA: Purgatórium és népakarat: a ruandai megbékélési törekvések mérlege. *Külggyi Szemle*, 2008/4.
- T. HORVÁTH ATTILA: *Ruanda '94: egy krízis történelmi háttere*. 2004/2. <http://www.freeweb.hu/kul-vilag/2004/02/thorvath.pdf>, 2010.

HIVATKOZOTT KÉPEK ÉS TÉRKÉPEK

1. ábra: Ruanda térképe, <http://www.yallahafira.com/countries/rwanda/rwanda.htm>, 2010.
2. ábra: A Kagame vezette tuszi RPF offenzívájának iránya, http://hu.wikipedia.org/w/index.php?title=Fájl:RPF_Buergerkrieg_Ruanda_1994.jpg&filetimestamp=20080224233138, 2010.
3. ábra: Menekülttábor Tanzániában, http://www.afrol.com/images/release_photos/refugee_camp_unhcr_big.jpg, 2010.
4. ábra: A korábbi Zaireben létrejött hutu menekülttáborok elhelyezkedése és a menekültek részvétele a későbbi kongói háborúban, <http://www.newint.org/issue367/pics/congomap.jpg>, 2010.

JEGYZETEK

- ¹ CIA The World Factbook, Rwanda. <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/rw.html>, 2010.
- ² Népirtás Ruandában. In *Múlt-kor*. http://www.lemontree.hu/egyebkep/linkkep/history/tortenetek/xx_szazad/059_ruanda.htm, 2010.
- ³ Uo.
- ⁴ History of Rwanda. <http://www.historyworld.net/wrldhis/PlainTextHistories.asp?historyid=ad24>, 2010.
- ⁵ Ruanda történelme. http://hu.wikipedia.org/wiki/Ruanda_t%C3%B6rt%C3%A9nelme, 2010.
- ⁶ Uo.
- ⁷ Népirtás Ruandában. In *Múlt-kor*. http://www.lemontree.hu/egyebkep/linkkep/history/tortenetek/xx_szazad/059_ruanda.htm, 2010.
- ⁸ T. Horváth Attila: *Ruanda '94: egy krízis történelmi háttere*. 2004/2. <http://www.freeweb.hu/kul-vilag/2004/02/thorvath.pdf>, 2010. 17–18.

- ⁹ Ruanda – A népiirtás. In Háborús bűnök. Budapest, 2002, Zrínyi Kiadó. 359.
- ¹⁰ T. Horváth Attila: Purgatórium és népakarat: a ruandai megbékélési törekvések mérlege. Külügyi Szemle, 2008/4. 141.
- ¹¹ T. Horváth Attila: Ruanda '94: egy krízis történelmi háttere. 2004/2. <http://www.freeweb.hu/kul-vilag/2004/02/thorvath.pdf>, 2010. 18.
- ¹² Ruandai népiirtás. http://hu.wikipedia.org/wiki/Ruandai_n%C3%A9piirt%C3%A1s, 2010.
- ¹³ Hatzfeld, Jean: A bozótvgó kések évszaka, a ruandai gyilkosok vallanak. Budapest, 2006, Ulpius-ház Kiadó. Kongói Demokratikus Köztársaság – RDC (ex-Zaire). <http://konfliktus.index.hu/kongo.html>, 2010. 148.
- ¹⁴ Uo. 51.
- ¹⁵ Ruandai népiirtás. http://hu.wikipedia.org/wiki/Ruandai_n%C3%A9piirt%C3%A1s, 2010.
- ¹⁶ Uo.
- ¹⁷ T. Horváth Attila: Purgatórium és népakarat: a ruandai megbékélési törekvések mérlege. Külügyi Szemle, 2008/4. 142.
- ¹⁸ Ruandai népiirtás. http://hu.wikipedia.org/wiki/Ruandai_n%C3%A9piirt%C3%A1s, 2010.
- ¹⁹ Uo.
- ²⁰ Ruanda – A népiirtás. In Háborús bűnök. Budapest, 2002, Zrínyi Kiadó. 361.
- ²¹ Polman, Linda: Nem tettünk semmit: miért nem derül ki az igazság, mikor az ENSZ bevonul. Budapest, 2006, Magyar Narancs – Atheneum Kiadó. 47.
- ²² Ruanda – A népiirtás. In Háborús bűnök. Budapest, 2002, Zrínyi Kiadó. 361.
- ²³ Népiirtás Ruandában. In Múlt-kor. http://www.lemontree.hu/egyebkep/linkkep/history/tortenetek/xx_szazad/059_ruanda.htm, 2010.
- ²⁴ Párizs számíthatott a ruandai népiirtásra. 2007. július 2. <http://www.origo.hu/nagyvilag/20070702-le-monde-a-francia-kormany-tudta-hogy-nepirtasra-keszulnek-ruandaban.html>, 2010.
- ²⁵ Ruanda Párizst is vádolja a népiirtással kapcsolatban. 2008. augusztus 6. <http://www.origo.hu/nagyvilag/20080805-ruanda-parizst-vadolja-a-nepirtasert.html>, 2010.
- ²⁶ Sarkozy: Franciaország hibázott a ruandai népiirtás idején. http://index.hu/kulfold/hirek/2010/02/25/sarkozy_franciaorszag_hibazott_a_ruandai_nepirtas_idejen/?rnd=989, 2010.

KOMÁROMI CSABA

Magyarok a fekete földrészen

Afrikát joggal nevezik a „fekete kontinens”-nek. A lakosság, főként a Szaharától délre fekvő területeken többnyire fekete bőrű őslakosokból áll. Ezen területek megismerése az európaiak – főként a portugálok – részéről a XV. században kezdődött, és átnyúlt egészen a XVI. század első felébe, noha egészen a „világ újrafelosztásáig” (XIX. század második fele) szinte teljesen ismeretlen volt az európai emberek előtt, leszámítva egy-két kutatót, vagy utazót. Közöttük magyarok is voltak. Az ő munkásságuknak és emléküiknek szentelem most ezt az írást.

Afrika megismerésének lépcsői

Az újkorig Afrika jószerével teljesen ismeretlen volt az európaiak számára, különösen a belső területek. Leszámítva az ókori föníciai, görög-makedón, majd később római uralmat,

az európaiak nagyon keveset tudtak erről a földrésről. Az előbb említettek is csak Afrika északi részein jártak, vagy éltek, a mai Marokkó, Algéria, Tunézia és Egyiptom területein. Az arabok megjelenése pedig szinte mindent elsöpört, ami az európaiakhoz köthető. Az arabokat később a törökök uralma követte, és lett meghatározó a térségben egészen a XVIII–XIX. századig. Az első európai nép, amely jelentős részt vállalt Afrika felfedezésében, a portugálok voltak. Őket hosszú ideig nem követte senki, egészen a XIX. századig, amikor is megjelentek az angol, francia, holland, belga és német gyarmatosítók.

Az első jelentős portugál, aki szerette volna elérni Afrika partjait, Tengerész Henrik volt. A felfedező utak egyik megteremtőjeként tartják számon. Noha maga életében csak egyszer utazott hajón, mégis jelentős érdemei vannak a földrajzi felfedezések elindulásában. Intézete Sagres-ban volt, ahol korának legkiválóbb tudósaival volt körülveve. Felismerte, hogy Afrika milyen nagy földrész, tudta, hogy valahol van egy déli végpontja is. Rengeteg adatot dolgozott fel, köztük a rendelkezésére álló hajónaplókat. A jelentések, és hajónaplók alapján újabb és sokkal részletesebb térképeket rajzoltatott, más munkatársai pedig fontos csillagászati vizsgálatokat végeztek. Igazi érdeme Henriknek az, hogy képes volt elszakadni a korabeli felfogástól. A térképészet ekkor még csak kezdetleges formájában létezett, mert sok volt a hibás, és pontatlan térkép, sőt még a térképészeti műszerek is kezdetlegesek voltak. Az is problémákat jelentett, hogy egyes leírások túlzásokkal voltak teli, és nehéz volt azokból kiválogatni, hogy mi igaz és mi nem. Henrik és tudóstársainak erőfeszítései nem voltak hiábavalóak, ugyanis az útmutatásaik, és eredményeik alapján hajósaik egyre délebbre jutottak Afrika partjai mentén. Henrik 1460-ban bekövetkezett halála azonban nem akasztotta meg a további utazásokat.¹

Melyek voltak legjelentősebb helyszínek, melyeket a portugál hajósok elértek Tengerész Henrik életében? A portugálok 1415-ben sikeresen megszerezték a mohamedánoktól az észak-marokkói *Ceuta* városát, és ezt követően reménykedtek, hogy körbe tudják majd kerülni Afrikát. Henrik hajói 1443-ban elérték a mai Szenegál partjait, majd ezt követte a Guineai-öbölbeli partraszállás, ahol rabszolgákkal, és arannyal kereskedtek. Igaz Tengerész Henrik nem érte meg, de szintén a portugálokhoz köthető, hogy 1469-ben sikeresen elérték az Egyenlítőt.²

1486-ban (több forrás 1487-re teszi az eseményt) azonban Bartholomeu Diaz sikeresen elérte Afrika legdélibb pontját. Ezt a pontot Viharos-foknak nevezte el, majd hazatérését követően a király parancsára nevezte el a Jóreménység-fokának. Ezt követően 11 évig nem történt semmi. Ekkor egy három kis hajóból álló flottát bízta rá a portugálok Vasco Da Gama-ra, aki 1497. július 18-án indult útnak három hajóval. Útjuk a hajózástudomány, és az emberi ügyesség szimbólumává vált. Amikor elérték a Jóreménység-fokát, nemhogy megnyugodtak volna a hajósok, inkább az indulatok törtek felszínre, de Vasco Da Gama sikeresen egyben tudta tartani a legénységet. Miután megkerülték a fokot, északkeleti irányba hajózva elérték az indiai *Kalikut* városát, ahová eddig csak szárazföldön jutottak el a portugál kereskedők. Az oda utat is beleszámolva Vasco Da Gama és csapata sikeresen tért haza.³

Ezeket az eseményeket követően Afrika jó ideig elkerülte a felfedezőket, következésképpen a gyarmatosítók figyelmét is, és csak a XIX. század második felétől kezdett újra a figyelem középpontjába kerülni, noha már a korábbi évszázadokban is voltak az európaiak által szervezett kisebb felfedezőutak a kontinens belső területei felé. Ezekben a portugálok jártak az élen, elsősorban Nyugat-Afrikában, Angolában, és Mozambikban, majd János pap országát keresve Etiópiában is jártak. Az igazi felfedezőutak azonban csak a XVIII. század végén

indultak rendszeresen. Az első olyan társaság, amely ilyen utakat finanszírozott, 1788-ban jött létre Londonban JOSEPH BANKS kezdeményezésére. Ez volt az Afrika Belső Területeinek Felfedezését Támogató Társaság, mely 1800-tól állami támogatásban részesült. Hasonló társaság jött létre 1821-ben Párizsban, majd Berlinben 1878-ban. 1769-ben a skót JAMES BRUCE sikeresen oldotta meg a Kék-Nílus rejtélyét úgy, hogy Egyiptom és a Vörös-tenger mentén jutott el *Gondar*-ba a *Tana*-tóhoz, és ennek lefolyását követve visszajutott Egyiptomba. 1795-ben MUNGO PARK a Gambia folyó völgyén keresztül próbálta a Niger folyót felkutatni, de második útján 1805–1806-ban visszaútja során a *bussai* zuhatagoknál meghalt. 1830-ban a LANDER fivérek szárazföldön jutottak el *Bussá*-ba, ahonnan hajón mentek le a folyó torkolatáig. 1828-ban pedig a francia RENÉ CAILLIÉ-nek sikerült eljutnia, majd vissza is térnie első európaiként *Timbuktu*-ból. A Niger folyót követően a Zambézi folyót sikerült feltárni, melyet 1846–1856 között DAVID LIVINGSTONE hajtott végre, és sikerült neki a Zambézi felső, majd alsó folyását, és a Viktória-vízesést is felfedeznie. SAMUEL BAKER-nek 1861-ben sikerült eljutnia az Albert-tóhoz, és sikerült 5 év múlva elkészítenie a Nílus medencéjének térképét feleségével, SASS FLÓRÁ-val együtt. 1866-ban Livingstone az utolsó útja során Zanzibárból indulva a Nagy Tavak vidékére indult. Felfedezte a Tanganyika-tó közelében lévő *Lualaba* folyót, melyen 1877-ben az őt megelé Stanley lehajózott a folyón, majd tovább ment a Kongó folyó torkolatáig, megoldva annak a folyónak is a rejtélyét, és Stanley volt az, aki 1886–87-ben meghatározta az Albert-tóban a Nílus valódi forrását. A folyókon kívül sok minden mást is felfedeztek az európaiak: hegyeket, tavakat, letűnt civilizációk által épített építészeti emlékműveket, többek között. Ilyen jelentős történelmi emlék volt Nagy Zimbabwe, Afrika egyik legjelentősebb építészeti műemléke, melyet a német KARL MAUCH fedezett fel. Megindultak az átszelő utazások is, melyeknek olyan jeles képviselői voltak, mint a portugál SILVA PORTO, aki 1852–54 között kelt át a kontinensen Benguelától Quelimanéig, de érdemes említeni az angol CLAPPERTON-t, aki 1822–25 között Triploiból indulva átszelte a Szaharát. Ebben az időszakban indult el Afrika eddig ismeretlen részeinek feltárására több magyar utazó is, mint pl. MAGYAR LÁSZLÓ vagy TELEKI SÁMUEL.⁴

Magyar utazók és felfedezők Fekete-Afrikában

Benyovszky Móric (1741–1786)

A magyarok közül az első Afrika-kutató volt. Kalandos, unalmasnak cseppet sem nevezhető élete során, a világ számos helyén megfordult mire Afrikába került. Megjárta az orosz fegyenctelepeket, az ázsiai szigetvilágot, és Amerika északi felét is.

Miután Kamcsatkáról sikeresen portugál Makaón talált menedéket, a hajót, amelyen megmenekült, minden felszerelésével együtt eladta, és két francia bérhajó segítségével Európa felé vette az irányt. Párizsig jutott, ahol megjelenésének, fellépésének, és nyelvtudásának köszönhetően a királyi udvarban fogadták. XV. Lajos király Debojnes, a Tengerészeti Minisztérium államtitkárának javaslatára megbízta Benyovszkyt, hogy önkéntesekből hozzon létre egy csapatot, és állítson fel egy kereskedelmi telepet

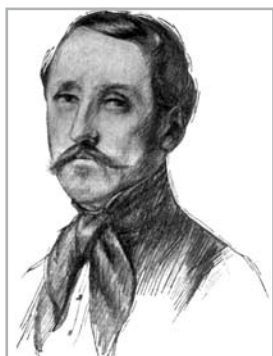

Madagaszkáron. Majdnem félévig tartó hajózást követően Benyovszky, 1773. szeptember 21-én érkezett meg Mauritiusra, és néhány heti szervezést követően, még ez év decemberében eljutott a madagaszkári Antogil-öbölbe. A kereskedelmi telep létrehozásának fontosságáról, és előnyeiről beszámolót tartott a malgas főnököknek. Ez a telep Louisbourg néven kiindulópontja lett a francia terjeszkedésnek. Kutatta a környező partvidéket is, és felderítő expedíciót is indított a sziget belsejébe Nicolas Mayeur vezetésével. A második expedíciója révén a keleti parton több raktárat, kikötőt és egy kisebb erődöt építettek, és mivel sikeresen eljutottak a sziget legészakibb pontjáig, gyakorlatilag az egész szigetet bejárta, és így értékes információkat szerzett Betafo és Antsirabe környékéről is. A teljes francia fennhatóságot azonban nem sikerült kiterjesztenie az egész szigetre, ugyanis a gyarmati tisztviselők állandóan áskálódtak ellene, és Benyovszky jelentései sem mindig a valóságot mutatták, valamint a létrehozott telep, Louisbourg sem kezdett el a remélt ütemben fejlődni. Ezután visszatért Párizsba, de gyarmatosító törekvéseket hangoztató udvari rábeszélései sem vezettek eredményre, melyeket befolyásos udvari személyekkel folytatott. Ezt követően részt vett a bajor örökösödési háborúban, majd az amerikai függetlenségi háborúban próbált szerencsét, de ott sem lelt támogatókra. Családját hátrahagyva, ismét Madagaszkár felé vette útját 1785. július 7-én. A francia királyi udvarban sem talált már támogatókra, sőt teljesen szembekerült az udvarral, ezért egy francia századost bíztak meg azzal, hogy fogja el. Mivel Benyovszky ellenállt, ezért Benyovszkyt, mint a franciák gyarmatosításával szemben álló idegen ember, végeztek vele 1786. május 24-én. Madagaszkár szigetén temették el.⁵

Benyovszky összesen három, földrajzi szempontból értékes expedíciót szervezett Madagaszkár területén. Az első 1774 nyarán indította el, mely Louisbourgtól a szárazföldön keresztül, a Bombetoka-öböl felé haladt. Ezt követően nem sokkal elindított még egyet, mely a sziget öbleit, és szigeteit vizsgálta. A harmadik, és egyben utolsó expedíciója eljutott a sziget belsejében lévő Antsirabe, és Antananarivo vidékére. Ugyanakkor az expedíciókat nem ő vezette, hanem a malgas nyelvet jól beszélő Nicolas Mayeur kapitány.⁶

Magyar László (1818–1864)

Magyar László élete során mindig arra készült, hogy valamikor majd az óceánokat járja. Gyermekkorában élete viszontagságokban bővelkedett. Apja gazdatiszt volt, édesanyja szolgálóleány, aki nem sokkal születése után elhunyt. Ez a trauma végig kísérte egész életét. 1841-ben került be a fiumei Tengerészeti Akadémiára. Az argentin-uruguayi háborúban az

argentin hadiflottánál szolgált, majd 1845-ben uruguayi fogságba esett. Viszonylag jó körülmények között tartották fogva, még könyveket is olvashatott, valamint tintához és papírhoz is jutott. Ekkor születtek meg expedíciós tervei, melyeket kalandos úton, de eljutatott Pestre a Magyar Tudós Társasághoz 1846-ban. Mivel ennek a tárgykörnek nem voltak ekkor még szakavatott tudósai az országban, ezért kérvényét elutasították. Amikor világossá vált számára, hogy hazájától nem kaphat támogatást, ez a tény sem vette el utazó kedvét. Afrika-utazóvá és kutatóvá teljesen véletlen vált. Az uruguayi fogságból szabadulva Trudódati Dalaber Almanzor afrikai király flottájában vállalt hajóparancsnokságot. Ekkor jutott el a Kongó alsó folyásának vidékére, majd a folyón

felhajózva eljutott Bomába, ahol a kor egyik legnagyobb afrikai rabszolgapiaca volt. Nagyon furcsának találta megfigyelésében az európaiaktól eltérő szokásokat, mint pl. a házasságot. Ilyen volt az is, hogy a házasságtörés esetén a férjnek kompenzálnia kellett pénzzel, vagy ékszerekkel a feleség családját. De olyat is látott, amikor a férj kapzsiságból biztatta fel erre a cselekedetre a feleségét. Gyakori jelenséggé tapasztalta meg azt, hogy a vagyonosabbak között létezett a poligámia is, a többnejűség. 1848-ra eljutott a Zaire, vagy másneven Kongó folyam forrásvidékére. Személyesen járt az Inhanha mocsárnál, ahol Afrika legbővebb vízfolyású folyamóriása ered. Utazásai során átfogó képet kapott az Atlanti- és az Indiai-óceánba ömlő folyók vízvázlatzó rendszeréről, valamint a Kongó és a Zambézi folyamhálózatáról. Megromlott egészségi állapotban jutott el a Benguelai-fennsíkra. Súlyos betegen, de a kalabári király jelentős pénzügyi támogatásával, 1848 decemberében érkezett Benguelába, ami Délnyugat-Afrikában portugál fennhatóság alatt volt. Megfigyeléseket is végzett Benguela környékén (növény- és állatvilágot figyelte meg). Mivel jó kapcsolatba került a helyiekkel, így megismerte legrejtettebb szertartásaikat, köztük a kilombola mesterek által kamasz fiúkon elvégzett körülmetélést, de láthatott kuruzslásokat, és temetési szertartásokat is. Afrikai utazásainak mintegy háromnegyed részét gyalogosan tette meg. 1849. január 15.-én indult egy újabb útra, melynek végén Bihé országba jutott el, melynek fejedelmének bizalmát elnyerte, és a fejedelem, még a saját lányát is hozzá adta feleségül. Sikeresen beilleszkedett a társadalomba, és egyedülálló ismereteket szerzett, és apósának jelentős támogatásával 15 hónapos expedícióra indult Délnyugat-Afrika belsejébe. Se portugál, se magyar részről nem kapott támogatást.

Első jelentős útleírásai portugál nyelven jelentek meg. A Kunene és a Kubango vidékén egy eddig teljesen ismeretlen törzset fedezett fel. Munkásságának nagy értékét a kimbuda országok leírása adja. Ezek az Atlanti-óceán, Luanda és Benguela keletre, a Kuanza folyótól északra és keletre, délről pedig a Kilenguesz és Kakunda tartományok felől találhatók. Az Okavango mocsárvidékére is sikerült eljutnia. Noha a helyneveket bennszülöttektől vette át, és a távolságokat eltúlozta, ennek ellenére is elég jól használható leírásokat készített. Földrajzi megfigyeléseinek helyességét a későbbi utazók számos pontban igazolták. 1860-ban megjelent a Moluva vagy Morupu, illetve Lobál országokról készített térképe, mely hosszú évekig elsődleges forrás volt a térképészek számára. Összegyűjtött adatai rendkívülien jó, átfogó és részletes képet adnak a bejárt területekről. Útjáról már 1853-ban a londoni Daily News is írt, majd később francia, és német szaklapok. Annak ellenére mondhatjuk kiemelkedőnek műveit, hogy érződik rajtuk a természettudományos előképzettség hiánya. Leveleiben ezért kért többször ilyen jellegű munkákat különböző szerzőktől, mint Cuvier és Linné. Közölt leírásokat a kilombónak nevezett szállásokról is, ahol a szökött rabszolgák voltak elszállásolva. A bundának nevezett nyelvcsalád öt nyelvét sajátította el: a kimbunda, lobál, lunda, munyanékát és a kanyamát, és tekintélyes szógyűjteményt állított össze. Aki igazán nagyra értékelte munkáját, az Hunfalvy János volt. Toldy Ferenc javaslatára 140 aranyat szavazott meg neki a Magyar Tudós Társaság tagsága. Szeretett volna haza térni, és többször írt édesapjának, hogy küldjön számára pénzt, aki nem tett eleget kérésének. Ez világossá tette számára azt, hogy nem szívesen látják otthon, közben családja is felbomlott. 1857-ben Hunfalvy János jelentette meg első művét (Magyar László Dél-afrikai levelezése és naplókivonata), és a Bécsi Császári és Királyi Földrajzi Társaság a tagjai közé választotta. Két évvel később újabb munkája jelent meg (Dél-afrikai utazásaim 1849–57 években), majd 1859. október 15-én akadémiai székfoglalóját is felolvasták, és az MTA levelező tagjává

választották. A portugálok a MTA többszöri keresésére válaszolva hivatalosan is közölték, hogy a tudós 1864. november 9-én elhunyt.⁷

Teleki Sámuel (1845–1916)

A Teleki család széki ágának (Szolnok-Doboka megye) leszármazottja 1845-ben született Sárom-Berkén (Maros-Torda megye). 1863-as érettségi vizsgáját követően előbb Berlinben, majd Göttingenben tanult, ahol földtudományokat is hallgatott, valamint ásványtant, geológiát, és földrajzot. 1881-ben találkozott Rudolf trónörökösrel egy vadászat alkalmával. Már ekkor beszélték egymás között egy vadászexpedíció tervét, mely a trónörökös ötlete volt, hogy a Teleki által tervezett Kelet-afrikai vadászatat kösse össze az addig ismeretlen, a Baringa-tótól északra elterülő vidék feltárásával. Két nagy tapasztalattal rendelkező karavánvezetővel, és több száz fős karavánnal indult el Panganiból – 1887-ben⁸ –, majd hosszabb időt töltött az Usambara-hegységben, majd eljutottak a Meru vulkánhoz, mely környékén gazdag madárvilág található, és itt élnek a kafferbivalyok is. A trónörökös Ludwig von Höhnelt sorhajóhadnagyot, a kiváló térképészt is mellérendelte. Az utazás alkalmával ismerkedtek meg Marangu országának fejedelmével is. Az expedíció elősegítése érdekében hongót, azaz kényszerajándékot kellett kiosztani a különféle népcsoportok között, melyek pamutkelmékből, és gyöngyökből álltak. Jó kapcsolatokat alakítottak ki a leibonnal, azaz a helyi varázslóval is. Tavetában, és környékén találkoztak a maszajokkal, akik veszedelmes harcosok hírében álltak. Teleki, és Höhnelt térképész közösen számos bogarat, kígyót, lepkét, és növényt is összegyűjtöttek, és bejárták a Dzsipe-tó környékét, valamint a Meru-hegyet, és folytatták útjukat a Kilimandzsáró felé. A helybéli csaggák csak Kibónak nevezik ezt a több, mint 5000 méteres hegyet (A hegy 5895 méter magas).⁹ Már magának a hegynek a híre elrettentette az itteniek kedvét attól, hogy megmásszák azt, ahol ezt megelőzően fehér ember még nem járt. Höhnelt részletesen leírja az utazást, annak ellenére, hogy csak 4900 méterig tudott az expedícióval tartani. Az eredeti útinaplót az Amerikai Egyesült Államokban őrzik. Teleki 5310 méterig jutott, ahol elsőként érte el a hóhatárt. Ezt a jeles német geográfus, Hans Meyer 1889-ben érte el, főként Teleki híradásainak köszönhetően. Ezt követően Kikuju-földön keresztül haladva folytatta az expedíció az utat a Baringó-tó felé, de útközben elveszett a térképeket tartalmazó láda, valamint a kikujuk váltságdíjak ellenében engedték szabadon az expedíció elfogott tagjait. Kikujuországban elsőként tapasztaltak erdőirtásokat is. Kenyárról Höhnelt írta naplójában azt, hogy Kelet-Afrika egyik leggazdagabb, és legszebb jövő elé

néző területe lehet. Az expedíció részletes leírásokat közölt olyan törzsekről is, amelyek még érintetlenek voltak a nyugati civilizációtól. Ezek a törzsek: maszajok, kikujuk, turkánák, szamburuk, elmolók, rendilék, resiátok. Az út során sokan elhunytak az élelem, de főként a vízhiány miatt. Teleki 1887. október 16-án írt levelet Rudolf trónörökösnek, hogy elérték a Baringó-tavat. Terepadottságok is egyre nehezebbek lettek számukra, és ahol menedéket reméltek ott sem voltak igazán biztonságban az expedíció tagjai. A csapat 1888. március 6-án érte el azt a víztömeget, melyet ők Rudolf-tónak neveztek el, és e tó mellett egy működő vulkánt is észleltek. Ezen a helyen Telekit megelőzően nem járt soha európai, mivel se híradás, se egy térkép nem volt a tájról. Az itt kóborló

turkánák csak Nagira Mwaitennek, azaz Kettéhasadt hegynek nevezték a vulkánt. Ez ma Kenya legkevésbé lakott, és legelhagyatottabb vidéke. Az itt lévő tó halai napi betevőt adnak az itt élőknek, noha a tó hemzseg a krokodiloktól is. Itt találkoztak az elmolókkal, akikről Höhnél is írt naplójában. Azonban az expedíció tagjainak többsége eltűnt, megszökött, vagy elhalálozott. Volt olyan is, amikor kigyómarás miatt estek ki tagok az expedícióból, akik problémáját maga Teleki kezelte. Sokáig negatív színezetet is kapott a Teleki-expedíció, aminek nem volt alapja, ráadásul állami támogatásban sem részesült, ahogy a korabeli angol, vagy német felfedezőutak. Telekit az egyiptomi Királyi Földrajzi Társaság tiszteletbeli tagjává választotta munkássága elismeréseként, és utazásairól Teleki a Times hasábjain írt. A közel 3000 km-es utazás gazdagon gyarapította a tudományt. Miután a gyarmati világrendszer összeomlott mindenütt Afrikában megszüntették a gyarmatosítók által használt neveket, kivétel ez alól Teleki Sámuel volt, akiről az elnevezett helyszínek megtarthaták a nevüket, ugyanis benne az itt lakók nem a hódítót, hanem a tudomány követét látták.¹⁰

Torday Emil (1875–1931)

Torday Emil hazánkban szinte teljesen elfeledett, annak ellenére, hogy az egyik legsokrétűbb, és legnagyobb anyagmennyiséggel rendelkezett a gyűjteménye, mely a II. világháború során London bombázása idején, sajnálatos módon elpusztult.

1900 márciusában került Bomába, Kongó szabadállam fővárosába, mint gyarmati adminisztrátor. Nehezen, de sikerült elnyernie a helyi lakosok bizalmát. Kíváncsisága a bennszülöttekkel kapcsolatban, szinte minden életformára kiterjedt. Főként Matadi és Kinshasa környékén utazott, és később a Kongó folyón. Sikerült kísérőivel bejárni a Kongó-medence addig európaiak által nem igen látott részeit. Az elmaradottság ezen a területen szembeötlő volt. A fehérek felfogása jócskán ütközött az itt élőkével. Összesen nyolc különböző törzsi nyelvet sajátított el, és egyaránt megismerte az őslakók tárgyi, és szellemi kultúráját is. Mindig a kíváncsisága hajtotta előre. Szinte a lehető összes trópusi betegségen átesett (sárgaláz, malária), de kísérői minden esetben megmentették az életét. Példaképe Livingstone volt, akit nagyon tisztelt.

Torday egyik feladata az volt, hogy a Tanganyika-tó partján lévő Akalunga-fokot feltárja. Szerencséjére Livingstone térképén is szerepelt ez a pont, mely a belga, és az angol határpontot jelölte, és Torday a belga területről odavezető út, és a helyszín feltárását kapta feladatául. A belga határmegállapító bizottság három expedíciót is kiküldött a helyszínre, de ezek kudarcot vallottak. A feladat megvalósítása során problémát jelentett az is, hogy a Tanganyika-tó szintje folyton változott. A kutatásaiban sokat köszönhetett az afrikai őslakosoknak. Mivel megtanulta nyelvüket, így könnyebben került velük kapcsolatba, és ismerte meg életviszonyaikat, szokásaikat, viselkedéseiket és jellemvonásaikat. Két évig volt a Bangleovó- és Kiszálé-tavak vidékén, valamint a rézércben gazdag Katanga nevű tartományban. Számos cikke jelent meg, és kapcsolatba került francia és angol kutatókkal. Londonban ismerte meg a legnagyobb kutatókat, akik rájöttek szándéka komolyságára, és a British Museum Néprajzi Osztályának vezetője, Sir Hercule Read felismerte azt, hogy Tordayt támogatni kell, és második útjára már angol támogatással

jutott el a Kwilu folyó mentén élő törzsek körébe. Gyűjtéseket folytatott a Kongó-medence területén élő bambalák, bajakák, bajanzik, és bushongók között.

Mindent részletesen leírt; az egyik helyen embercombbal is megkínálták, de nem fogadta el, máshol pedig méreggel szerették volna megölni, mert megakadályozta egy boszorkánysággal vádolt ember élve eltemetését. Sikeresen elsajátította a bambalák nyelvét, a kimbalát, és a bayakák nyelvét, a kijakát. Az első kijaka szótárt egy doboz varrótűért készítette el, azaz minden egyes szóért egy varrótűt ajándékozott. Többnyire helybéli asszonyok segítettek neki. Azonban az óvatlanság, ami itteni kutatásaiban jellemezte kis híján az életébe került, amikor a Kolotokó törzs főnökének fia, megmérgezte, és az ő, valamint a szakácsa életét a hánytató mentette meg. Különösen figyelmet szentelt a házassági szokásokra, melyek itt voltak divatban. A bushongók földjén pártfogása alá vette a főnök, így itt lett a leggazdagabb gyűjtött, és írásos anyagra. Ezen leírásai az etnográfia számára felbecsülhetetlenül értékesek. Részletesen tanulmányozta az afrikai törzsek egymás közötti viszonyait is. Megfigyelte az akelák temetkezési szokásait is. Sohasem érezte a feketékkel a felsőbbrendűségét. Egy megvadult rinocérosz okozta baleset következtében élete végéig már csak mankóval tudott közlekedni. Angliába visszatérve láttak napvilágot könyvei, köztük az „Afrikai rasszok” című nagy könyvét, Leonard Darvin (a híres Charles Darwin fia), és Sir Arthur Keith előszavukban méltatták munkásságát. Szülőhelyére hazatérve Lóczi Lajos üdvözölte a Magyar Földrajzi Társaságban, 1911-ben, és szóba került az is, hogy megkapja a Pécsi Tudományegyetem néprajz tanszékének vezetői állását, de ebből nem lett semmi. Utolsó éveit London, Brompton nevű városrészében élte le, és Londonban is halt meg betegen.¹¹

Kittenberger Kálmán (1881–1958)

Neve szinte elválaszthatatlan Afrikától. Afrika álmai földjeként szerepelt. Egy múzeumban dolgozott segédpreparátorként, ahol megismerte Bíró Lajost, és Herman Ottót. Tatrangon telepedett le, és itt érte utol Bárányos József levele, melyben Bárányos arról tájékoztatta, hogy Damaszkín Arzén afrikai vadászutazásra készül, és egy preparátorra van szüksége. Madarász Gyula a Magyar Nemzeti Múzeum ornitológusa ajánlotta Kittenbergert Damaszkínhoz, aki vállalta Kittenberger afrikai tartózkodásának költségeit. A Magyar Nemzeti Múzeum akkori igazgatója, Szalai Imre ellátta a megfelelő eszközökkel, és szerződést is kötött Kittenbergerrel, aki 1903 januárjában került Monbasa kikötőjébe. Damaszkín Arzén Német Kelet-Afrikában kívánt vadászni. Az utazás első szakaszát az Uganda-vasúton tették

meg, a többi gyalog, melyet Kittenberger eléggé megszenvedett. Súlyos betegen, maláriától szenvedve érkezett meg Moshiba, ahol egy német orvos ellátta. Rovarok, madarak, és lepkék gyűjtésével, és a suahéli nyelv tanulásával töltötte a gyógyulásának heteit. Damaszkín Arzén, később visszatért Európába, Kittenberger viszont egyedül, és pénz nélkül maradt. Más kutatók részesültek állami támogatásban, neki saját szervezésű gyűjtőszafarikat kellett megvalósítania a megélhetésért. Gyűjtőútjait és vadászatait körütekintően, de eléggé szegényesen szervezte meg. A kirongózik, és a pagazik segítségével jutott el a szavannákra, és az őserdőbe. Nagyon hiteles, és csodálatos leírásokat közölt az ottani állatvilágról. Vadásztújtait a mai Tanzánia, Kenya és Uganda földjén, valamint

a Kilimandzsáro környékén járta meg. A vadászat számára több volt a puskalövéseknél. Felvállalva a veszélyt is, sok órát és napot töltött a szavannán az állatvilág megfigyelésével. Az első világháborút Indiában, angol hadifogságban töltötte, ahol madarakat és kisemlősöket preparált. E tevékenysége által barátokat szerzett magának. Később teljesen nincstelenül tért haza Budapestre, és Nagymaroson kapott menedéket Kovács Ödön családjánál, akinek hűgát Líviát feleségül vette. Ekkor lett a Nimród nevű vadászújság szerkesztője. 1926-ban másodszor is Afrikában járt, melynek élményeit a Megváltozott Afrika című munkájában tette közzé. 1929-ben járt utoljára Afrikában, amikor West-nile tartományban, egy papiruszmocsárban elefántra bukkant, melyet eltalált, és hosszas keresgélés után megtalálta a papiruszrengetegbe menekült állatot. 1904 júniusban, pedig túlélte egy kis híján végzetes oroszlántámadást, mely során súlyosan megsérült, és emberei egy 5 napos megfeszített út után jutottak el vele Mishiba, ahol több hónapon át tartott, mire meggyógyult. A támadásban úgy megsérült az egyik ujjperce, hogy le kellett vágni, és ezt a darabot elküldte bizonyítékul a Magyar Nemzeti Múzeum akkori igazgatójának, hogy a preparálást, és a gyűjtögetést nem hanyagolja el. Sikertől eljutnia a Vörös-tenger mellékére, Danakil-földre, majd érzékletesen mutatta be az ott élő törzset, és a tájat. Főként az ottani madárvilág érdekelte, melyről az Aquila folyóirat számolt be, 1907-ben. Danakil-föld a mai Etiópia területén található. 1925–26-os expedíciója alatt a Ruwenzori környéki esőerdőkben, majd Ugandában, és Belga-kongóban folytatott kutatásokat és gyűjtőmunkát. Több mint 60 ezres gazdag zoológiai gyűjteménnyel gyarapította a Magyar Nemzeti Múzeum állattárát, közte 300 olyan állatfajjal, amik a tudomány számára teljesen újak voltak. A Nimród nevű vadászlapnak több mint 20 évig volt szerkesztője, és a magyar vadásztársadalom megbecsült tagja. A II. világháború során a szerkesztői posztról le kellett mondania, és fegyvereit is beszolgáltatta vele a hatóság. Nagymaroson élt tovább elég szerény körülmények között, de az igazi sorscsapás az volt számára, amikor az 1956-os forradalom alatt a harcokban elpusztult az addigi felbecsülhetetlen értékű gyűjteménye. Ha életművét összegezni szeretnénk, akkor figyelembe kell vennünk azt, hogy sokszor egyedül, és nagyon szegényesen vitte véghez azt, amit elért. Kitartása, és teljesítménye világviszonylatban az egyik legkiválóbb és legeredményesebb vadászkatatók közé emelte. Nevét a veszprémi állatkert őrzi.¹²

Sass Flóra (1842?–1916)

Gyermekkoráról kevés információval rendelkezünk. Annyit tudunk, hogy családját a román felkelők ölték meg az 1848/49-es szabadságharcban, és a család román szolgálója mentette meg. Ezt követően pártfogójával örmény földre kerültek egy családhoz, melynek családfője aktívan részt vett az 1848/49-es szabadságharcban, majd a bukást követően Flóra a Török Birodalom területén található Vidinbe (ma Bulgáriában van) került. A várost az 1848/49-es szabadságharc bukása után előzönlük a magyar emigránsok, és Flóra is ekkor tűnik el. Ezt követően 1859-ben rabszolgaként tűnik fel újra, amikor Sir Samuel White Baker, és indiai barátja Duleep Singh herceg a városban járt. Flóra szőke haja, és lányos arcvonásai megdobogtatták Baker szívét, így megvette a lányt. Baker korábban elvesztette feleségét, és a ceyloni

teaültetvénye sem vonzotta már. Nem találta helyét a világban, és haragudott a hazájára is, mert nem kapott támogatást egy Nílus-expedícióra. Ekkor mérnökként dolgozott az épülő Dobrudzsa-Fekete-tenger vasútvonal mentén. Baker miután beleszeretett Flórába, újra erősen érezte magát, hogy belefogjon a Nílus-expedícióba. Mindenféle állami támogatás nélkül indultak el Flórával, és rejtett szándék vezérelte őket, hogy majd elfoglalják a területet. Baker tudomást szerzett arról, hogy honfitársai John Hanning Speke, és James August Grant eltűnt. Ekkor vette fejébe, hogy utánuk megy és megkeresi őket. Leutaztak a Kék- és Fehér-Nílus forrásvidékéig, majd indulás előtt feleségével, Flórával, Kartúmban voltak egy darabig, és kutatásai során Baker bebizonyította, hogy Egyiptomot a Kék-Nílus iszapja élteti.

Flóra feltehetően szerelemből, és féltésből tartott férjével. 1861. április 15-én indultak el Kairóból, a Níluson felfelé, és Baker számításai beváltak. Ekkor találkoztak a két eltűntnek hitt kutatóval Speke-kel, és Grant-el. Útjuk ugyan számos megpróbáltatással volt tele (lázongások, bennszülött támadások), de Flóra határozott fellépései, és lélekjelenléte mindenén átsegítette őket, és Flóra tiszteletet harcolt ki férfitársaiból is. Az út utolsó szakaszára – 1863. február és 1864. március között – már nagyon kimerültek voltak, de végül 1864. március 14-re megtalálták azt az állóvizet, melyben a Nílus második forrását feltételezték. Flóra a bennszülöttek számára is szokatlan látvány volt fehér bőre, és a mézszínű haja miatt. Ezért is kapta tőlük a Myadue nevet, ami Hajnalsillagot jelent. Baker feleségével együtt 1864 novemberében az Angol Királyi Földrajzi Társaság székházában tartott előadást utazásairól, és nagy tisztelettel fogadták mindkettőjüket az előkelőségek. Viktória királynő Bakert lovaggá ütötte, de a királynő előtt Flóra nem jelenhetett meg, viszont az előkelőségek szívesen fogadták. Maga Baker mindenki előtt elmondta, hogy feleségének is köszönhető a siker. A walesi herceg a királynő aggályai ellenére is támogatta a Baker házaspárt, és próbálta anyja fenntartásait feloldani. A királynő engedett a hercegi kérésnek. Ezt követően Iszmail egyiptomi alkirály álarcosbált rendezett, melyen a walesi herceg felkérte Bakert, hogy segítsen neki a Nílus teljes folyását brit fennhatóság alá vonni. Ez egyet jelentett a gyarmatosítással, melyet 1871-ben kezdett meg Baker és csapata, de kudarcot vallott, ugyanis mind a bennszülöttek támadásai, és a betegségek tizedelni kezdték a katonákat. Útjukat június 14-én folytatták. 1873 nyarán érkezett meg Flóra, és férjének expedíciója az Unyozo királyság fővárosába, Masindibe. Férje itt tárgyalásba kezdett a királyság uralkodójával, Kabba Regával. Az unyozoi király látszólag elfogadta azt, hogy országa egyiptomi fennhatóság alá kerüljön, de a háttérben Baker-ék ellen szervezkedett, akik kénytelenek voltak menekülni, mert nem volt elegendő katonájuk. Baker bevetette a diplomáciai érzékét, és a Kabba Rega ellen lázadó Rionga törzsfőnököt tette meg Unyozo királyává, aki megfelelő katonai erővel is rendelkezett, és képes volt elismerni az egyiptomi-angol fennhatóságot. Ezen kívül Baker-ék még egy expedíciót terveztek a térségbe, majd visszavonultak angliai birtokukra.¹³

Flóra utolsó éveit az angliai Devonshire-ben töltötte férjével együtt, aki 1893-ban halt meg. Flóra 23 évvel később, 1916-ban hunyt el.¹⁴

P. Czimmernann István SJ (1848–1894)

1885 késő őszen egy portugál misszióba kapcsolódva indult el Afrikába. Terveit azon iskola igazgatója is támogatta, ahol ekkor tanított. A portugál misszionának köszönhetően került Mozambikba, ahol rábízta a boromai misszió vezetését. Ekkor kapta el a Zambézi-lázat, majd gyógyulása közben kitanulta a helyi bennszülöttek nyelvét a nyungwe-t, és ösz-

szeállított egy kezdetleges szójegyzéket. Szótárat, és leíró nyelvtant állított össze nyungwe nyelven, sőt a Bibliát is lefordította erre a nyelvre. Ezt a nyelvet napjainkban közel 300 ezren használják, és mintegy 1 millió fő használja, mint közvetítő nyelvet. A nem létező fogalmakat a portugálból, és 41-et a magyar nyelvből emelt be a nyungwe nyelvű szótárába. A helyesírási szabályokat a magyar nyelv helyesírási rendszerei alapján igyekezett megalkotni. Sokat tett a terület szellemi fejlődéséért, ezért első tanítványait kiváltotta a rabszolgaságból. Ezek többnyire 6-10 éves fiúk voltak, és rendszeres oktatásban részesítette őket. Ekkor kapta hálából a „Betűk Atyja” jelzőt. Az elmaradottságon úgy próbált javítani, hogy földművelésre, és egyéb szakmákra is megtanította a bennszülötteket.¹⁵

Amikor P. Czimmermann 1886-ban megérkezett a Zambézi folyó torkolatához, láthatta, hogy a misszió mennyire elhanyagolt állapotban van. Ekkor mutatkozott meg az, ami egész afrikai munkáját jellemezte: a hihetetlen munkabírás, a szilárd hit, és a megingathatatlan bizalom.¹⁶ Az alsó Zambézi tartomány ekkor portugál kézben volt, és az itteni portugál jezsuita hittérítőkkel dolgozott együtt. A misszió központja a tengerparton elhelyezkedő Quilimáné volt, szárazföldi központja Boróma, és legtávolabbi központja Zumbó volt. Ezen a területen folytatta tevékenységét. Iskolát nyitott a gyerekeknek, akiket – mintegy 20 fő – pénzen váltott meg, de az eltartásuk elég nehézkes volt, a miatt is, mivel az 1887-es év eléggé ínséges volt. 1889 márciusában Borómába ment, majd hazautazott, hogy új embereket toborozzon a misszióba, és ez év őszén tért haza Kalocsára. A visszaútra csatlakozott hozzá, P. Menyhárt László SJ, aki rendtársa volt, továbbá 4-4 pap, és testvér. A Szent József rend nővérei közül is csatlakoztak hozzá. A portugálok Czimmermann és társait, valamint az összegyűjtött adományokat díjmentesen szállították le 1890 májusában Quilimáné-be, ahová 1890. július 9-én érkeztek meg,¹⁷ és Czimmermann július 16-án folytatta útját Boróma felé, ahová Nagyboldogasszony ünnepének előestéjén érkezett meg,¹⁸ és melynek a missziós állomásfőnöki posztját 1893-ban adta át rendtársának, Menyhárt Lászlónak.¹⁹ Ezt követően a Zambézi folyó mentén felfelé indult el, hogy új telepet állítson fel. A mintegy 250 főnyi csoportjával, még az esős időszak kezdete előtt elindult Zumbó felé, mely a gyarmat nyugati részén feküdt. Az új szálláshelyét Rezikóban építette fel, ahol a kápolna, majd saját lakása megépültét követően iskola, majd árvaház is létesült. Tevékenységét a helyi kuruzslók nem nézték jó szemmel, ezért mindent megpróbáltak tenni azért, hogy a telep ne épüljön fel. A kuruzslók megnyerték Matakényát, a környék legnagyobb törzsfőjét arra, hogy támogassa őket. Matakénya félt a portugálok hatalmától, de a misszió ellen sem mert fellépni. Meghívta házába Czimmermant, akinek megparancsolta, hogy szolgáljék, és háznépének gyermekeit keresztelje meg. Czimmermann a rendtársai segítségével még imádságoskönyvet, katekizmust, és szentíráásokat tartalmazó könyveket adott ki a bennszülöttek nyelvén.²⁰ 1893 utolsó hónapjaiban már sokat betegeskedett, és Matakénya ezt használta ki, hogy eltávolítsa. Igaz, a misszió ellen továbbra sem mert nyíltan fellépni, így titokban mérget adott Czimmermannnak, aki 1894. február 1-jén elhunyt.²¹

Széchenyi Zsigmond (1898–1967)

Egyike a legismertebb magyar Afrika-kutatóknak szerte a világon. Űkapja a Magyar Nemzeti Múzeum alapítója, Széchenyi Ferenc volt. Élete során nemcsak Afrikát, hanem más földrészeket is bejárta. Könyveit, melyekben vadászélményeit örököltette meg, némelyik több kiadást is megért, nagy példányszámban adták el magyar, és idegen nyelveken egyaránt.

1916-ban érettségizett, majd két éven át, harcoló katonaként részt vett az I. világháborúban. Leszerelése után Münchenben, és Stuttgartban mezőgazdasági, erdészeti, és zoológiai előadásokat hallgatott, majd egy év múlva már Angliában, Cambridge-ben is. A II. világháborút megelőző afrikai utazásának időpontjai és helyszínei az alábbiak voltak: 1927-ben Egyiptom, Líbia, Szudán, Kenya, Tanganyika, Uganda.²²

Az 1927-es vadászútjára tavasszal indult el, melyet további utazások is követtek. Gazdag állatanyaggal tért haza, melyek trófeáinak egy részét az Istenhegyi úti villájába vitte, de jutott belőle a Magyar Nemzeti Múzeumnak is, valamint adományozott belőle a Fővárosi Állatkertnek. 1935-ben újabb útra indult el, melynek célja a Líbiai-sivatagon

való átkelés volt. Az utazás további részvevője volt Almásy László, és Horthy Jenő is. Az expedíció Kairóból indult, és Észak-Szudán Condofan nevű tartománya volt a céljuk. Ezen az úton elejtett egy addox antilopot, mellyel a mai napig csúcstartónak számít.²³

1945 után 1947-ig vadászati figyelőként, majd a Mezőgazdasági Múzeum munkatársaként dolgozott. 1951-ben, a keszthelyi Helikon Könyvtár munkatársaként feldolgozta a könyvtár vadászati irodalmának bibliográfiáját. Ekkor fogant meg az ötlet, hogy Afrikába kellene egy expedíciót szervezni, melyre 1956 után került sor. Az expedíciót az Országos Erdészeti Főigazgatóság is támogatta. A Főigazgatóság azért is választotta ki Széchenyit, mert kiváló helyismerettel, és kapcsolattal rendelkezett a térségben, ahová az expedíciót indították. Az expedíció nem titkolt célja volt az is, hogy pótolják az 1956-os forradalomban elpusztult múzeumi anyagot, köztük Kittenberger Kálmán anyagát. Az államilag támogatott, hivatalos expedíció 1960-ban indult el Kelet-Afrikába, melynek tagja volt Dénes István, a Vadászati Osztály vezetője, és Szunyoghy János tudományos szakértő, és muzeológus. Széchenyi vadászati szakértőként csatlakozott hozzájuk, és gazdag zsákmánnyal tértek haza. 1964-ben járt utoljára Afrikában, mely útra a felesége is elkísérte.²⁴ További terveinek 1967-es halála vetett véget.

Az afrikai magyar emigráció

A XX. század történelmi viharai során a nyugatra vándorolt magyarok alkotják a mai országhatárainkon belül élő magyarság mintegy negyedét, akik kimenekültek, kivándoroltak, ki lettek űzve, vagy éppen ki lettek telepítve. Pontos számukat nagyon nehéz felbecsülni. A Magyarok Világszövetsége a külhonban lévő szervezetek, és szakértők segítségével 1996-ban, 15,7 millió főnyi magyart számolt össze, melyből 13 millió él a Kárpát-medencében, a történelmi országrész területén. Valamint a további mintegy 2,7 millió főnyi emigrációban élő magyar, vagy magát magyar származásúnak tartó ember található szerte a világban. Ebből a 2,7 millió főből, mintegy 30 ezer fő él Afrikában,²⁵ és Afrika országai közül, a Dél-afrikai Köztársaságban mintegy 5 ezer főnyi a magyarság, de a földrészt más országokban is élnek magyarok, akik többnyire értelmiségiek, és azoknak leszármazottai.²⁶ A Dél-afrikai Köztársaságban regisztrált magyarság nagy része az 1947-49 közötti időszakban, majd az

1956-os forradalom után került az országba az által, hogy a kitermelő ipar erősen munkaerőhiánytól szenvedett, és így az Ausztriába menekült magyarok közül toborozták be a bányatulajdonosok megbízói a munkaerőt. Előfordult, hogy szakemberek helyett számos sportoló, művész, vagy éppen középiskolás jutott ebbe az országba, és főleg a nagyvárosok – Johannesburg-Pretoria, Fokváros – agglomerációiban találtak menedéket. Az itt élő magyar szervezetek közül az első a Dél-afrikai Magyar Egyesület volt, mely 1926-ban jött létre, majd 1974-ben alapították meg a Dél-afrikai Magyar Szövetséget, amely az egész ország területén élő magyarságra kiterjedt. Noha más fekete-afrikai országokban is élnek magyarok, de ezekben az országokban számuk oly jelentéktelen, hogy csak tiszteletbeli konzulátus található számukra. Úde színfoltot jelentenek a magyarabok, akik lényegében „magyar arabok”. A magyarab magyar törzset jelent, és az egyiptomi-szudáni határ közelében élnek. Úgy tartják magukról, hogy őseiket a törökök 1517-ben hurcolták ide, és feltehetően a török porta szolgálatában állt magyar gyerekekből toborzott letelepített katonák voltak az őseik. Ezek többségében fekete bőrű, arab nyelven, de erős magyarságtudattal rendelkező emberek, akik Asszuán környékén található kisebb falvakban élnek.²⁷

Zárszó

Mint látható a magyar Fekete-Afrika kutatók különféle vagyoni, és családi származásúak voltak. Ami mégis mindannyiukban közösnek mondható, hogy minden megpróbáltatás ellenére is elérték céljukat, amivel a tudományt szolgálták. A nagy külföldi világjárók is előszeretettel hivatkoztak rájuk kutatásaik során, vagy az ő útmutatásaik alapján érték el céljaikat. A magyar kutatók, utazók közül egyik sem úgy közelített az őslakók felé, hogy elvenni szeretne tőlük, hanem azt próbálták elérni, hogy megismerjék őket. Akadnak köztük olyanok is, akiknek munkásságának jelentőségét csak jóval a halálát követően ismerték fel. Volt köztük olyan is, aki betegen, és lázasan érte el célját, és felépülése során sem tétlenkedett, hanem folytatta megkezdett munkáját. Tapasztalataikat, és élményeiket szinte majdnem mindannyian könyvben, vagy napló formájában örökítették meg, melyek nagyban járultak hozzá ahhoz, hogy a mai modern korszak emberének tudását gyarapítsák, és megismerhessen olyan területeket, ahová átlagember talán be sem tenné a lábát. Mai szemmel nézve igazi hőstetteket hajtottak végre ezek az utazók és felfedezők, amikor szinte mindenféle külső segítség nélkül barangolták be a fehér ember előtt addig nem ismert területeket, dacolva minden veszéllyel és nélkülözéssel. Küzdelmük nem volt hiábavaló. Idegen tájakat, idegen növény- és állatvilágot, idegen emberek mindennapjait mutatják be műveik, és ezzel egy addig teljesen ismeretlen földrészt, Afrika is mélyebben mutatkozott meg a nyugati ember előtt.

FELHASZNÁLT IRODALOM

- BALÁZS DÉNES (szerk.): *Magyar utazók lexikona*. Budapest, 1993, Panoráma Kiadó.
- BIKFALVI GÉZA: Magyar jezsuita misszionáriusok Afrikában. *Levéltári Tallózó*; A Jézus Tár-sasága magyarországi rendtartomány levéltárának híradója második szám. 2005. október. <http://www.parbeszed.com/main.php?folderID=864&articleID=3896&ctag=articlelis&t&iid=1> (Letöltve: 2009. december 17.)
- DIVOLS, JEAN-PAUL –BITTAR, PHILIPPE JACQUIN-THÉRESE: *A nagy felfedezések kora*. Budapest, 1994, Officina Nova.

- ERDŐDY JÁNOS: *Küzdelem a tengerekért. A nagy felfedező utazások kora.* Budapest, 1976, Móra Ferenc Könyvkiadó.
- HAVASNÉ BEDE PIROSKA – SOMOGYI SÁNDOR (szerk.): *Magyar Utazók, Földrajzi felfedezők.* Budapest, 1973, Tankönyvkiadó.
- IVÁNCSEK LAJOS: *100 éve született Széchenyi Zsigmond.* Budapest, 1998, AMICUS Kiadó.
- KUBASSEK JÁNOS: *Útkeresők.* Magyar utazók és földrajzi felfedezők. Budapest, 2008, Kossuth Kiadó.
- MUZSLAI IZABELLA: Egy magyar rabszolgánéból lett Afrika-kutató lady. *Fókusz – Vajdasági ismeretterjesztő és tudománynépszerűsítő portál.* <http://www.fokusz.info/index.php?cid=1409458913&sid=1343405868> (Letöltve: 2009. december 15.)
- P. GYENIS ANDRÁS: Magyar hittérítők Zambéziában In: P.Gyenis András (szerk.): *Hittel és tudással.* Budapest, 1941, Szent István Társulat.
- TÓTH JÓZSEF – TRÓCSÁNYI ANDRÁS: *A magyarság kulturális földrajza* I. Pécs, 1997, Pro Pannónia Kiadó Alapítvány.
- TÓTH JÓZSEF – TRÓCSÁNYI ANDRÁS: *A magyarság kulturális földrajza* II. Pécs, 2001, Pro Pannónia Kiadó Alapítvány.
- VADÁSZ SÁNDOR (szerk.): *19. századi egyetemes történelem.* Budapest, 2005, Korona Kiadó.

JEGYZETEK

- ¹ ERDŐDY JÁNOS: *Küzdelem a tengerekért. A nagy felfedező utazások kora.* Budapest, 1976, Móra Ferenc Könyvkiadó. (A továbbiakban: Erdődy 1976.) 28–32.
- ² DIVOLS, JEAN-PAUL – BITTAR, PHILIPPE JACQUIN-THÉRESE: *A nagy felfedezések kora.* Budapest, 1994, Officina Nova. (Divols 1994.) 26.
- ³ Erdődy 1976. 32–36.
- ⁴ VADÁSZ SÁNDOR (szerk.): *19. századi egyetemes történelem.* Budapest, 2005, Korona Kiadó. 789–790.
- ⁵ KUBASSEK JÁNOS: *Útkeresők.* Magyar utazók és földrajzi felfedezők. Budapest, 2008, Kossuth Kiadó. (továbbiakban: Kubassek 2008.) 22–23.
- ⁶ BALÁZS DÉNES (szerk.): *Magyar utazók lexikona.* Budapest, 1993, Panoráma Kiadó. (A továbbiakban: Lexikon 1993.) 47.
- ⁷ Kubassek 2008. 132–139.
- ⁸ Kubassek 2008. 124.
- ⁹ Uo.
- ¹⁰ Kubassek 2008. 140–149.
- ¹¹ Kubassek 2008. 150–155.
- ¹² Kubassek 2008. 164–69.
- ¹³ Lexikon 1993. 338.
- ¹⁴ MUZSLAI IZABELLA: Egy magyar rabszolgánéból lett Afrika-kutató lady. *Fókusz – Vajdasági ismeretterjesztő és tudománynépszerűsítő portál.* <http://www.fokusz.info/index.php?cid=1409458913&sid=1343405868> (Letöltve: 2009. december 15.)
- ¹⁵ BIKFALVI GÉZA: Magyar jezsuita misszionáriusok Afrikában. *Levéltári Tallózó; A Jézus Társasága magyarországi rendtartomány levéltárának híradója* második szám. 2005. október. <http://www.parbeszed.com/main.php?folderID=864&articleID=3896&ctag=articlelist&iid=1> (Letöltve: 2009. december 17.)
- ¹⁶ P. GYENIS ANDRÁS: Magyar hittérítők Zambéziában In: P.Gyenis András (szerk.): *Hittel és tudással.* Budapest, 1941, Szent István Társulat. (továbbiakban Gyenis 1941.) 213.
- ¹⁷ Gyenis András: Magyar hittérítők Zambéziában In: Hittel és tudással 222-224. p. Szent István Társulat, Budapest, 1941.

- ¹⁸ Gyenis 1941. 226.
¹⁹ Gyenis 1941. 228.
²⁰ Gyenis 1941. 232.
²¹ Gyenis 1941. 235.
²² Kubassek 2008. 337–338.
²³ IVÁNCSEK LAJOS: *100 éve született Széchenyi Zsigmond*. Budapest, 1998, AMICUS Kiadó. 11–12.
²⁴ Kubassek 2008. 338–339.
²⁵ TÓTH JÓZSEF–TRÓCSÁNYI ANDRÁS: *A magyarság kulturális földrajza* II. Pécs, 2001, Pro Pannónia Kiadó Alapítvány. (A továbbiakban: Tóth–Trócsányi 2001.) 315.
²⁶ TÓTH JÓZSEF–TRÓCSÁNYI ANDRÁS: *A magyarság kulturális földrajza* I. Pécs, 1997, Pro Pannónia Kiadó Alapítvány. 196.
²⁷ Tóth–Trócsányi 2001. 332.

SARUNGI EMŐKE

Tradíció és jelen

A Tingatinga festészet rövid története és bemutatkozása Magyarországon

Prológ

Sokféle kapaszkodás létezik: felszíni, erős, indás, mély és lágy, olyan is, amely életet menthet és olyan is, amely egyszerűen csak megtart. Megtart egy helyzetben, egy kapcsolatban vagy megtart a létezésben egy életen át.

Sokféle gyökérrel kapaszkodok jómagam is, sokféle indával kötődök. Ezek fajtája és erőssége bár folyamatosan változott az életem során: volt pár erős, mély, megtartó – ezek között voltak az afrikai kötődéseim, amelyek mégis sok éven át láthatatlanok és érzékelhetetlenek voltak számomra. Bár tudtam a történetet és sok szereplőt ismertem és mélyen szerettem is, de élővé akkor vált mindez, amikor a kultúrához közel mentem, megfogtam és megszagoltam. Olvastam és beszélgettem róla, elérhető közelségbe hoztam és hozták mások is a számomra.

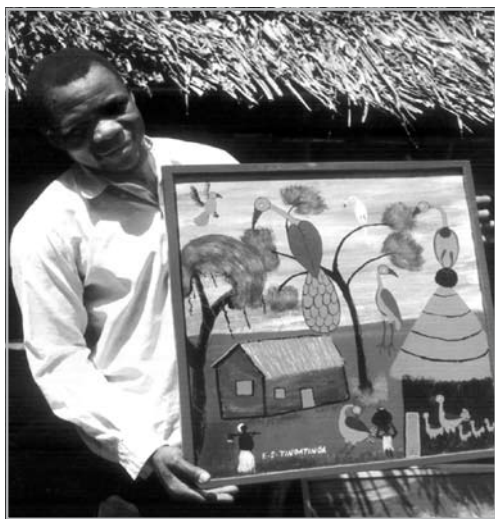
2004 nyarán voltam másodszor Tanzániában, 19 év után az ott élő családomnál, két gyermekemmel és valódi, megérlelt nyitottsággal. Akkor töltöttem hosszabb időt a tingatinga festők központjában, művészeti galériákban, ahol az afrikai képzőművészethez kapcsolódó könyveket, művészeti albumokat is vásároltam. A tingatinga festmények és festők között azonban történt velem valami, ami azóta is ismétlődik újra meg újra, amikor ott járok vagy a képekben mélyedek el. Valami, ami egy komplex szellemi – érzelmi – fizikai érzet, talán egyszerre hasonlít az örömhöz és a kíváncsisághoz, az elmélyült szemlélődéshez és a pattanásig feszült koncentrációhoz, mindeközben azt érezve, hogy az idő kitágul és ugyanakkor rettenetesen szűk: már mennem kell. Mintha olvastam volna a képeket mohón, telhetetlenül és ez történt ettől kezdve itthon is velem a tingatinga albumon keresztül. Olvastam belőlük jelent

és múltat, tradicionális szertartást és a természetet, családot és madarakat, démonokat és örömteli táncot, szenvedélyt. Találkoztam az utazásom alatt a kultúra sok aspektusával, a családjunk és a törzsiünk történetével, de folyamatosan jelen idejűvé számomra a tingatinga képek történetei tették mindezt. Elérhetővé bármikor, több ezer kilométeren és több száz éven átívelve. Az utazást és az első élményt követően két év múlva megszületett bennem egy hajnalon az ötlet és a vágy: megosztani másokkal ezt az elmondhatatlan folyamatot, hiszen Magyarországon még nem volt kiállítás a stílus képviselőitől. Ezt követte egy hosszú folyamat, kutatómunka, kapcsolatok keresése és összetett cselekvések sorozata, ebből született meg az első magyarországi kiállítás 2008 márciusában a szegedi REÖK Palotában. Megtörtént a csoda: valóra vált egy álom és innen már sokféle folyamat egyszerűen csak megtörtént velem, a képekkel és a festőkkel, akiket a lehető legtöbbször tájékoztatok arról, hogy milyen örömmel, tisztelettel fogadják az alkotásaikat. A közönség tagjai közül volt, aki felélénkült, nevetgált – míg mások elcsendesedtek és ebben a csendben szemlélték végül egyetlen képet zárásig. Sokféle hatást és reakciót váltottak ki a kiállítások, de néhány közös pont mindig felbukkan: feltöltik energiával a szemlélőt, sokféle módon közvetítik a jelen és a múlt komplex üzenetét a kultúráról, egyszerre van benne a játékosan egyszerű és a szinte ősi módon kollektív tudattartalmak felé mutató mélység. Számomra egy fontos közvetítő, kapaszkodó és egyfajta egyszerű öröm: ide tudom a segítségükkel varázsolni az anyaföldemre az apaföldem egy darabját. Mindez az öröm pedig megsokszorozódik, amikor megoszthatóvá válik számomra egy-egy megvalósuló kiállításon keresztül.

Az alapító: Edward Saidi Tingatinga

Edward Saidi Tingatinga Tanzánia mozambiki határhoz közel eső Namochelia nevű faluban született 1932-ben a mmakua törzs tagjaként. Szegény földműves család négy gyer-

Tanzánia egyike a három kelet-afrikai országnak Kenya és Uganda mellett. Területe 945 000 km², 40 millió lakosa van (2008), az átlagos népességnövekedési ráta 2,8%. Tanzániában 120 törzs található, legtöbbször Bantu eredetű. Az ország két szövetségi állama egykor brit mandátumterület volt: Tanganyika 1961-ben nyerte el függetlenségét és 1964-ben egyesült Zanzibárral. Neve is erre utal: Tan + Zan + a latinos ia-képző. Tanzániában közel 120 nyelvet használnak. A lakosság 90%-a a bantu nyelvek valamelyikét beszéli. A legelterjedtebb a szuahéli nyelv. A lakosság 36%-a keresztény, 35%-a muszlim. Hivatalos nyelve a szuahéli (swahili) és az angol. Fővárosa Dodoma, legnagyobb városa Dar es Salaam, államformája köztársaság. Tanzánia változatos földrajzi jellemzői változatos éghajlati feltételekkel párosulnak. A fennsíkokra a trópusi éghajlat jellemző, sok részén elég hűvösek az éjszakák. Az Indiai-óceán partszakaszán forró, párás, trópusi klíma uralkodik, amelyet némiképp enyhít a tenger közelsége. Az ország északkeleti hegyi lankáin azonban szinte egész évben mérsékelt éghajlat jellemző. A március és a május közötti hosszú esős időszakban érdemes elkerülni Tanzániát. Egy másik, rövidebb esős időszak november és január közé esik. Sehol máshol a Földön nem látható ennyi gnú, zebra és antilop, mint ebben az országban, és a Tanzániára jellemző síkságok megkönnyítik a vadvilág szemlélését. Elefánt-, bölény-, víziló- és csimpánz állománya is világviszonylatban kiemelkedő.

1. KÉP: EDWARD SAIDI TINGATINGA (1932–1972)

nyos kézműves technikát. Már ekkor kitűnt kreativitása.

Az 1968-as év különösen fontos volt alkotómunkája szempontjából, ekkor festette meg először ecsettel és egy könnyen beszerezhető olajfestékkel, biciklizománcsal 60×60 cm-es farost lemezekre képeit. Állatokat, díszítőmotívumokat és a hétköznapi élet jeleneteit vagy egyéb, embereket ábrázoló szimbolikus jeleneteket választott témául. Ugyanebben az évben csatlakozott a Makonde törzs tradicionális táncsoportjához, ahol kiváló xilofon játékos lett. Feleségével, Agatha Matakaval 1970-ben házasodtak hivatalosan össze, 1972-ben állást kapott a Muhimbili Orvosi Központban Dar es Salaamban. Ezalatt továbbra is festett a Msasani városrészben lévő otthonában, ahol egyetlen szobában élt családjával. A város egy másik felén, az Oysterbay területén árulta képeit, felváltva feleségével és unokaöccsével Omari Amondeval. (Amonde a ma élő és alkotó legidősebb az első generációs tingatinga művészek között.) Egy szép napon ismeretlen turista vásárolt tőle, majd bemutatta őt a Nemzeti Művészeti Tanács tagjainak, akik komolyan érdeklődni kezdtek Tingatinga képei iránt. Mindannyian egyetértettek abban, hogy a művésztől további festményeket kell rendelniük. Mivel úgy tűnt, hogy stabilizálódhat egzisztenciális helyzete, feladta állandó munkáját, hogy teljesen a festészetnek élhessen. Tingatinga sok rokonát vette fel tanulóknak, akik eleinte csak a háttérrel vagy egyes motívumokat tettek a keze alá. Ő azonban újra és újra bátorította őket, hogy fessék meg saját képeiket. A tehetségén kívül ismert volt nyitottságáról, szívéllyességéről is. A tanuló rokonok között volt: Ajaba Abdalah Mtalia, Adeusi Mandu, January Linda (feleségének unokahúga), Caspar Tedo és Simon Mpata (féltestvére) is. Így emlékszik rá egy ma is élő alkotótársa, Saidi Chilamboni: „Tingatinga mindig jó hangulatban volt. Soha nem láttam harcolni vagy bárkit kihasználni. Folyton tarimbázott (afrikai fa xilofon) vagy festett. A művészet volt az élete.”

Berit Sahlström írása alapján, korábbi forrásokra hivatkozva (Mia Terént, Meret Teisen) Tingatinga egy skandináv kezdeményezésen keresztül tudta először kiállítani festményeit a főváros múzeumában, ahol elsőként fogadták el az autodidakta festő munkáit. Rövid, újító és intenzív alkotási periódus után, 1972-ben halt meg tragikus körülmények között.

meke közül volt az elsőszülött. A Nandembo Katolikus Általános Iskolába járt negyedik osztályig, itt meg kellett szakítania tanulmányait a kedvezőtlen családi körülmények miatt. 1957-ben, 25 évesen indult el falujából Tanga régióba, ahol 1959-ig dolgozott egy szizálültetvényen. Itt döntötte el, hogy Dar es Salaamban élő unokaöccséhez, Salum Mussa Mkaogahoz utazik, aki már 1939 óta ott élt. Unokaöccse angol munkaadója őt is alkalmazta kertészként. Innen együtt költöztek át a Msasani városrészbe, ahol Tingatinga mozgó utcai gyümölcs- és zöldségárusnak állt. Emellett kitanulta, hogyan kell szizálból kosarat és szőnyeget fonni, valamint párnahuzatokat, abroszokat és ágyterítőket díszített. Falfestésekkel a házak falait is dekorálta, így sajátítva el fokozatosan több hagyomá-

Egy este hazafelé tartottak, amikor eltalálta egy eltévedt rendőri puskagolyó. A kórházba vezető úton halt meg. Dar es Salaamban a Msasani Mikoroshi temetőben hantolták el. Negyvenéves korában hunyt el, feleségét és két gyermeket, Daudit és Maritinát hagyva maga mögött. Agatha 1995-ben halt meg, Maritina férjhez ment, és Dar es Salaamban él. Daudi aktív tagja a Tingatinga Művészeti Szövetségnek (Tingatinga Arts Cooperative Society). Tingatinga négy év alatt alkotta meg azt az örökséget, amely a mai kortárs tanzániai – a tradicionális gyökerekből származó – művészeti stílusok közül az egyik legkiemelkedőbb.

A tingatinga festészet néhány jellemzője

A tingatinga festészet gyökerei egészen a kelet-afrikai partvidék vizuális világáig nyúlnak vissza, ahol a szuahéli kultúra ősi hagyományai ma is fellelhetők.¹ Ebben a kultúrában élt és alkotott Edward Saidi Tingatinga (1936–1972), a stílus megteremtője. Tanzánia területén 120 törzs él harmóniában és békés együttműködésben, amelyre büszke az ország, és amely békét a kultúra sokszínűsége sok más módon is magában hordja. Vallások, tradíciók és hétköznapi szokások sokféleségében született meg és fejlődik tovább ma is a tingatinga festészet sajátos világa.

Bár a névadó, alapító főleg az öt nagy afrikai állat egy motívumos ábrázolását választotta, követői továbbvitték a stílust a díszítőművészet irányába, kitöltve a felületet, amennyire csak lehetséges. A szuahéli hagyományok követőiként az állatfigurák teljesen betöltik a teret, esetleg két vagy több állatot ábrázolnak egymásba fonódva, mintha kalligrafikus betűk lennének egy skandináv textil mintáján, vagy még inkább művészien rajzolt jelek a Korán egy verséből.

A szuahéli kultúra dekoratív indái és formái által kitöltik a felületet, amelyben soha nem marad üres rész. Megjelenik ez a motívumvilág sokféle módon: csodálatos archaikus középkori fa ajtókon, amelyeket Zanzibár kereskedő városaiban találunk, az afrikai kitengék és kangák textiljeinek modern nyomott mintáiban is. (A kitenge és a kanga színes textilből készült nagy alakú 'ruházat', amelyet Afrika számos országában sokféle módon használnak az öltözködésben, a gyerekhordásban, a lakások díszítésében egyaránt.) A gazdag, síkfelületen történő dekorációk többek között fellelhetőek a 70-es évek függetlenségi mozgalmaitól használt röpiratok illusztrációiban is, amelyet a mozambiki menekültek készítettek Tanzániában.

A „horror vacui”² jelensége számos dél- és kelet-afrikai kortárs művész alkotásaiban megtalálható: a mozambiki Malangatana, a dél-afrikai Helen Sebidi, és a szintén mozambiki festő Maukeu és Idassé esetében is. Fiatalkorú művészek és kézművesek, a mozambiki és tanzániai Makonde³ szobrászok és a tingatinga festők művészi világát és alkotói identitását is meghatározza ez a jelenség.

A díszítőművészet és a térkitöltés fenti módján kívül a sokszínű hétköznapi élet megjelenítése egy másik fontos téma. Már a korai tingatinga festők is közöltek és közvetítettek hagyományokat, mítoszokat és időnként kifejezetten társadalmi és szociális problémák megjelenítésétől sem riadtak vissza. Gyakran látható képeiken – Kelet-Afrikára jellemzően – az európai, amerikai és az afrikai kultúra világának egymásra hatása, a jelenre vonatkozóan pedig az egyes társadalmi problémák megjelenítésében a probléma gyökerét tárják fel az alkotásokon keresztül. Kiemelendő a történeti képekben az afrikai múlt és jelen ellentmondásosságának egyértelmű felvállalása.

Megjelenik a témákban az ősök tisztelete, amely az afrikai kultúrában meghatározó jelenség, ezeknek a történeti képeknek Damian Boniface Msagula volt a mestere Tingatinga kortársaként. Az ő nevéhez fűződik a „people in village” („emberek a faluban”) témájú képek megjelenése, hozzátevé, hogy Msagula olyan lelkes rajongója volt az ’ujamaa’ (összetartozás – szuahéli kifejezés) mozgalomnak a 60-as években, hogy az általa alapított két ujamaa falu ma is élő, működő közösség. Ez a mozgalom Julius Nyerere tanzániai elnök által elindított folyamatként vált ismertté ugyan, amely a falvakban a mezőgazdaság szocialista módon történő kollektivizálására vonatkozott. Ugyanakkor Nyerere és követői, valamint maga Msagula is az alkotásain keresztül azt a gondolatot közvetítették, hogy az ’ujamaa’ mindig is létezett a falvakban, a törzsek családjainak összefogásában, a munka megosztásában és javak felosztásában egyaránt.

A kortárs tanzániai festők közül azok, akik nem autodidaktaként, hanem akadémikus festőként fejtették ki tevékenységüket, szintén átélnek egy igazán fontos különbséget a nyugati akadémikus művészeti irányzatok és az afrikai közösségi szelleműnek mondható alkotói világ közt. Kiure Msangi (1932–) Amerikában ma is élő és alkotó tanzániai kortárs művész is megjegyezte: „a nyugati akadémiák sajátos nézőpontból tekintenek az emberiségre... bárcsak lejjebb engednék a védő falaikat, amikor másokat tanítanak, és igazán egynek éreznék magukat velük...elkezdhetnék megérteni, hogy miért gondolkoznak és éreznek úgy az emberek, ahogy ezt teszik és azután mindazt a melegséget megértenék, amit egy afrikai megérthet...”. (Kennedy, 1992).

A Tingatinga Festők Szövetségének épületében az alkotók egy közös alkotótérben dolgoznak, átélve és megalkotva ezzel a Msangi által leírt egységet. A közösségi épület svájci támogatással azon a helyen épült, ahol tingatinga és társai egy baobab fa árnyékában alkottak minden nap, elindítva ezzel azt a festőiskolát, ahol a mester-tanítványi kapcsolat folytonossága azóta is szinte megszakítás nélküli.

Ibos Éva művészettörténész is kiemeli a tingatinga festészet közösségi irányultságát-jellemzőit az első magyarországi tingatinga kiállítás kapcsán megjelent cikkében:

„A tingatinga-festők ma ugyanúgy dolgoznak, mint a mester életében, ülnek körben a földön, s alakítják a motívumot. Ha egyikőjük a madár szárnyát szétnyitja, akkor ezt lassan átveszik a többiek is, így változik, s újul meg a tingatinga. Az egyéni gesztus soha nem uralkodik, mert szinte abban a pillanatban fel is oldódik a közösségi munkában – szokatlan attitűd ez az individuumot pártoló nyugati világban.” (Ibos, 2008).

Az irányzat főbb témái és képviselői

Az irányzaton belül tehát megkülönböztethetők a „big five and animals”³⁴ (‘az öt nagy’ és az állatok), a „people in village”³⁵ (‘emberek a faluban’), a „shetani”³⁶ és a „historical”³⁷ (‘történelmi’) képek. Az első kategóriában a stílusalapító járt az élen, az egyszerűség, naivitás természet közelségével. A falusi élet és a történelmi képek nagy ábrázolója Charinda, aki ma is egy az aktívan alkotó ’nagy öregek’ közül. A shetani képek világában Charinda mellett megemlíthető George Lilanga és fiai, akinek képi világa egyedülállóan a szobrászatában is megjelent.

A természet ábrázolásának letisztult, egyedi stílusa jellemzi az alkotók közül Amondét, Mkurát, Mimust és Abdallah Chilambonit, akik mindannyian a TINGATINGA Arts Cooperative Society művészei. Képeikben a hagyományörzés mellett megismételhetetlen ritmust és látásmódot alkottak meg, lehetetlenné téve a hamisítók munkáját. Mindannyian valódi alkotóművészek, akiknek kreatív munkássága nemcsak hazájukban, hanem nemzetközileg is ismert, elismert. Fontos elkülöníteni és felkutatni az irányzat azon alkotóit, akik a ’tourist art’ (turista művészet) kategóriától elhatárolódva nem elsősorban a piaci igények szerint, hanem önkifejezésük és alkotói szabadságuk megőrzésével festenek. A magyarországi eddigi tingatinga kiállítások válogatása ezen törekvés mellett a szövetségen kívüli olyan fiatal, kevésbé jegyzett vagy ismeretlen alkotók munkáit is bemutatja, akik az újítkedv mellett az irányzat ismertetőjegyeit megőrizve kísérleteznek.

Fontos sajátossága az irányzatnak, hogy az alapító által alkalmazott technikát viszik tovább a tanítványok generációi: a tingatinga képek biciklifestéssel készülnek vászonra. Ez az anyag jó választás, ha egyszerre szeretnénk tiszta, vibráló színekkel éles kontrasztokat és árnyalatokat is megjeleníteni a felületen. Nem szárad túl gyorsan, így a művész először a háttérrel festi, majd hagyja megszáradni és ezután a végső, fő motívumok rétegeit viszi fel sorra. A háttér előfestése és száradása, valamint a biciklifesték sűrű anyaga eredményezik együtt a technika jellegzetességét – kontrasztok és egyértelműen határolt sínfelületek teszik egyszerűen értelmezhetővé. Vannak közös jellegzetességek a kortárs afrikai művészetben, amelyek megfigyelhetők azoknál az alkotóknál, akik autodidaktaként indultak és azoknál is akik művészeti iskolákban művelődtek ki. A kortárs afrikai művészet a tradicionális, eredeti törzsi kultúra felől lassabban és később ugyan, de kimozdult ugyanúgy, mint a világ legtöbb kultúrájában már hasonló folyamatként mozdult el az alkotóművészet a népi hagyományoktól. Keresik az afrikai alkotók az utakat, ami nehéz és szövevényes, sok zsákutcával és csapdával, amilyen a ’tourist art’ is. Fontos, mint megélhetés, de a piac által túl drasztikusan befolyásolt, ezért az alkotói szabadság sokszor sérül, önként visszavonul vagy kényszerűségből az éppen aktuális „divat” igényeit szolgálja ki.

Ugyanakkor minden nemzet és kultúra csak a saját történetének, hagyományainak és erőfeszítéseinek folytonosságában képes fejlődésre. Egy ilyen kreatív erőfeszítésnek tekinthető a tingatinga iskola, amelyből kiemelendők azok a képek, alkotók, akik a szuahéli, tanzániai kultúra vagy a tingatinga hagyomány nyomdokain azokat megújítva megőrzésén fáradoznak. A témák ismétlődnek ugyan, ahogy a tradicionális/néprajzi művészet is tele van ismétlésekkel, amik végül a motívumok letisztulásához, a formák kikristályosodásához vezetnek.

Az ismétlődő, kikristályosodott motívumvilág így őrzi a hagyomány által továbbvitt ’vizualitás’ üzenetét, amely sokszor öntudatlanul hordozza szimbólumokon keresztül a folytonosságot az ősökkel.

Epilóg

A Magyarországon már hat alkalommal bemutatásra kerülő tingatinga festészeti válogatás sokfelől érkező együttműködések eredménye. A KIKOA Art/ Magyarország és a Compass Communication Company Ltd. /Tanzania 2008 júliusában Tanzániában folytatta és bontakoztatta ki azt az együttműködést, amely a Tingatinga Arts Cooperative Society művészeivel 2007 novemberében elindult.

A festők nemcsak a 2008 márciusában megnyílt első Tingatinga kiállítás katalógusait, hanem a kiállításról készült fotókat és a megnyitó hangulatát felidéző képsorokat is végignézték velünk Dar-es-Salaamban. Ez az újra átélt közös öröm egyrészt inspirálta őket új, kifejezetten az új válogatás számára készült alkotások elkészítésére, másrészt erősítette bennük a sikernek egyfajta különleges érzését, azzal hogy látták és a vendégkönyv fénymásolatából fordított vélemények felolvasása során hallhatták, hogy valóban ismeretlen emberek sokasága fordult mély érdeklődéssel és csodálattal az általuk készített művek felé.

Ugyanezen a nyáron született meg egy új együttműködés, amely lehetőséget adott nemcsak arra, hogy a világról és a tanzániai kultúráról hasonlóan és élményszerűen gondolkozó emberek találkozzanak, hanem arra is, hogy a tingatinga képek és irányzat bemutatása egy újfajta értékkel együtt folytatódjon. Ezek az értékek a Comitas Pedagógiai-Antropológiai Egyesület által nyújtott foglalkozások, előadások, kerek-asztal beszélgetések és múzeumpedagógiai alkalmak során kerülnek a nagyközönség elé. Mindez szemléletet formálhat, és segítséget adhat ahhoz, hogy sokszor csak a társadalom mélyebb ismeretével együtt értelmezhető kultúra felé egy új, nyitottabb módon forduljunk.

FORRÁSMUNKÁK

- CIDOSA, MARIA (2005): *Tingatinga Art as Part of Tanzanian Culture*. Tingatinga, Mture Educational P.L.
- ENWONWU, BEN (2000): The Problems of The African Artist Today. Ijele: Art Journal of African World.
- IBOS, É. (2008): Baobab művésztelep. <http://kultura.hu/main.php?folderID=1174&articleID=267323&ctag=articlelist&iid=1> (2008).
- KAPUSCINSKI, RYSRARD (1999): Lapidárium V. Ford: Szenyán Erzsébet. Széphalom Könyvműhely.
- KENNEDY, JEAN (1992): *New Currents, Ancient Rivers: Contemporary African Artists in a Generation of Change*. Smithsonian Institution Press.
- MWASANGA, PHILEMON (2005): *The Spectacular Rise of Edward Saidi Tingatinga*. Tingatinga, Mture Educational P.L.
- NESJE, PERNILLE (2004): *Tingatinga Art in Tanzania*. Postamble 1.
- SAHLSTRÖM, BERIT (1998): *Between tradition and tourism : Tingatinga and his followers*. Art Bin.

JEGYZETEK

- ¹ Szuahéli kultúra: A suahélik kelet-afrikai nép, tagjai főképp Tanzániában, Kenya indiai-óceáni parti régiójában és szigetein, illetve Mozambik északi részében élnek. A suahéli

etnikum a kelet-afrikai partvidék eredeti bantu őslakosságából származik, amely régészek szerint már az első évezred kezdete felé itt élhetett. A 7. és a 8. században sok arab, perzsa és egyéb bevándorló érkezett ezekre a területekre, akik beolvadtak az itt élők közé, nyomokat hagyva nyelvükön és kultúrájukon.

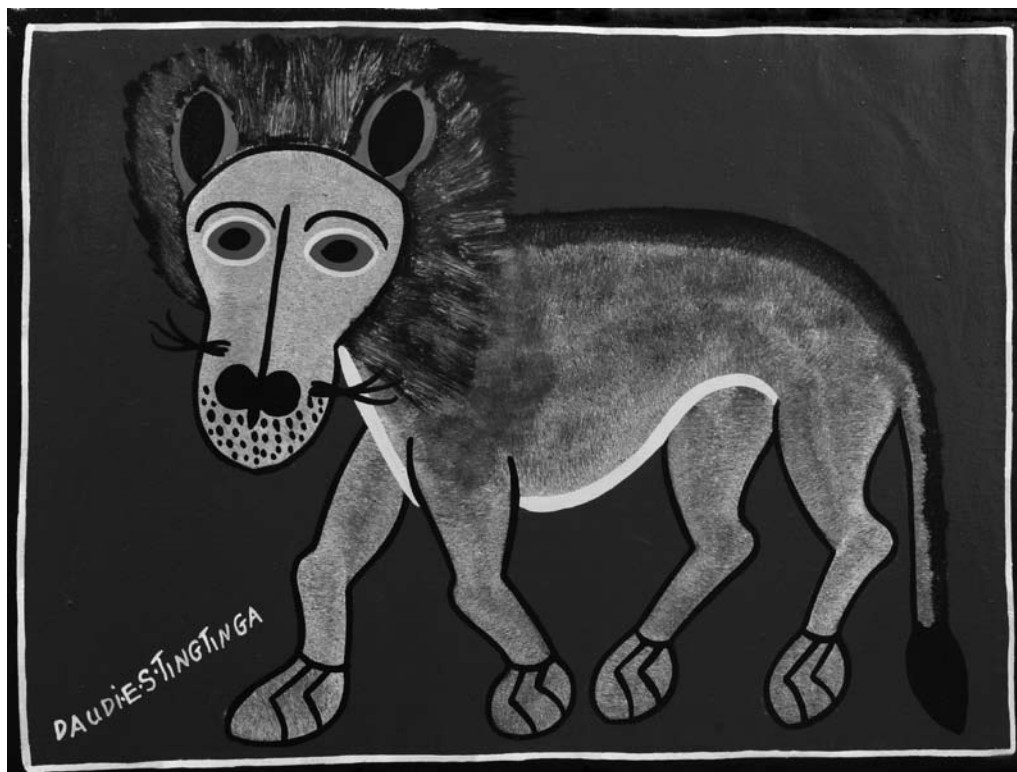
- ² Horror vacui: az üresség félelme: a képzőművészetekben a rendelkezésre álló tér, képfelület teljes kitöltése. Ha a figurális ábrázolás üres helyet hagy, azt ilyenkor ornamentális (díszítő jellegű) motívumokkal fedik be.
- ³ Makonde szobrászat: A művészetet faragott nyaktámaszok, fatalak, festett pajzsok és más díszített használati tárgyak képviselik. Szobrokkal és maszkokkal csak Tanzániában élő makondéknál találkozhatunk. A faragványok stílusa naturalisztikus.
- ⁴ „Big five”: az öt nagy afrikai állat: oroszlán, orrszarvú, zebra, elefánt, zsiráf.
- ⁵ „People in village”: a falusi élet hétköznapijaival foglalkozó képek.
- ⁶ „Shetani”: suahéli nyelven: a lélek.
- ⁷ „Historical”: a történelem nagyobb eseményeit ábrázoló képek, a gyarmatosítás idejétől egészen a napi társadalmi eseményekig.

MOHAMEDI WASIA CHARINDA: SHETANI
BICIKLIZOMÁNC VÁSZNON / BICYCLE PAINT ON CANVAS, 100×78 CM, 2007

ABDUL MKURA:
ORRSZARVÚ / RHINO
BICIKLIZOMÁNC VÁSZON
BYCICLE PAINT ON CANVAS
60×60 CM, 2007

DAUDI E.S. TINGATINGA:
OROSZLÁN / LION
BICIKLIZOMÁNC VÁSZON
BYCICLE PAINT ON CANVAS
40×30 CM, 2007

NAGY IMRE

Tingatinga közelítések

A sajátos eredetű és karakteres arculatot mutató tingatinga művészet kapcsán nem lehet eléggé hangsúlyozni annak csoportos-műhely jellegét, illetve az ebben a workshop-jellegű alkotói közösségben a mester-tanítvány viszonyt. Ennek a kettős karakternek köszönhetően mutat egységes stílász és motivikus jegyeket az irányzat, ugyanakkor az igazán invenciózus és tehetséges alkotók esetében a műfaj tematikai és formai megújításának egyértelmű jelei is nyilvánvalóan látszanak.

Ahogy ezt a tingatinga festészet két magyarországi katalógusából¹ már tudjuk, az alapító Edward Saidi Tingatinga (1932–1972) művészetének szinte kizárólagos témája a délkelet-afrikai hagyományos művészetekben ábrázolt „öt nagy” megfestése volt. Ez az elefánt, az oroszlán, a zsiráf, a víziló és az antilop (vagy kafferbivaly) ábrázolását jelenti. A magyarországi tingatinga kollekcióban az alapító mestertől nincs tanulmányozható műalkotás, csupán a fiától, Daudi E. S. Tingatingától származó „Oroszlán” című egyszerű kompozíció. A fiú korántsem örökölte apja minden talentumát és kreativitását, ezért az ő kompozíciói szolgai másolatai az alapító képtípusainak.

A hivatkozott „Oroszlán” című festmény annyiban szakított az alapító által kidolgozott képtípussal, hogy alkotója nem a megszokott négyzetes formátumban, hanem egy fekvő téglalap formájú felületen helyezte el választott motívumát. A liláskékes háttér előtt lépdelő állat figurája inkább emlékeztet egy plüss-állat alakjára, mint az afrikai szavannák rettegett urára.

Az állat szeme fehérje ugyanazzal a liláskék színnel van megfestve, mint a kép háttére, s ezzel az oroszlán és környezete egyneműségét fejezte ki alkotónk. A lábak ritmikus rendjét pedig az oroszlán mell- és has-vonala mentén meghúzott sárgaszínű íves vonal köti össze, amely így szinte képszerző erővonalává válik, hiszen nem csak a maga hullámzó természetével szervezi egységbe az állat figuráját, de ugyanez a szín rajzolja körül a nagymacska két szemnyílását is, ami ismét a szem fontosságát tudatosíthatja bennünk.

A macskaféle ragadozók témájánál maradv a következő elemzésre választott kép Abdallah Said Chilamboni „Leopárdok” című munkája lehetne. Abdallah Chilamboni a tingatinga műhely egyik legtehetségesebb tagja, akit szoros családi szálak kötnek a Tingatinga családhoz is, hiszen nagymamája Eduard Saidi Tingatinga nővére. Anyai ágon pedig mmakua törzsbéli királyi leszármazott. Eddigi legnagyobb sikere és munkájának elismerése az lehetett, hogy 2000-ben ő dekorálta a tanzániai pavilont a Hannoveri Világkiállításon.

A „Leopárdok” már minden tekintetben szakított az alapító képkoncipiálós és kompozíciós megoldásaival. A fekvő téglalap alakú képfelület az utolsó centiméterig betöltött, s ahogyan a néző szeme végigjárja a festmény egyes szegmenseit, előbb-utóbb a kép alsó kétharmadán állapodik meg. Itt, ritmikus rendbe rendezett foltjaikkal egy leopárd kettős uralja a mezőt. Izgalmas átírtással, ám mégis organikus szerveződések mentén rajzolják ki foltjaik, illetve egymás fölé helyezett szinte kalligrafikus rajzoltaságú pófajuk alakjukat.

Körülöttük kavargó növényi ág fut körbe, melynek fehér szirmú virágai szinte megis-

métlik az állatok foltjainak játékát. Ennek a rejtező kompozíciós rendnek a megerősítését szolgálja a képmező bal szélén és a kép legfelső sávjában a színes tollú egzotikus madarak egész sora, amelyek kiterjesztett szárnyú vagy pihenő állapotukkal hangulati aláfestést biztosítanak a kompozíciónak. Ezt az atmoszférát szolgálja a képmező harmadának erőteljes vörös háttérszíne is.

A festmény közvetlen tanulmányozása döbrent rá bennünket a tingatinga alkotói módszer munkaigényességére és tökélyének titkára. A kép felületéhez közel hajolva láthatóvá válnak a festett felület finom rétegei. A tingatinga alkotói biciklizománc festékekkel dolgoznak, ami sajátos alkotói folyamatot diktál. A festék lassan szárad, de száradás után tömött, egységes színfelületet ad. Ezzel a technikával minden egyes motívumot a maga teljességében örökítenek meg, még akkor is, ha későbbi festési fázisok eredményeképpen az adott motívum részben vagy egészben takarásba kerül. Így az egyes alakok és figurák formája alatt finom domborműként áttetszenek a korábban felvitt motívumok körvonalai. Chilamboni leopárdjainál is azt látjuk, hogy egyes helyeken a korábban felhordott vegetáció vagy zoológiai elem körvonalai törnek elő a nagymacskák alól, s különösen szépen látszik ez a képépítő módszer a „Színes békák” című álló téglalap formátumú 120×91 cm-es festményén is.

Bár a tingatinga festészet darabjaira általában a tiszta, erőteljes színek használata, és gyakran a komplementaritás elvei szerinti színrendezés jellemző, van egy – legalább egy – képtípus, amelynél a fekete-fehér kettősének alkalmazásával alakítják a képet, és hoznak létre szinte grafikai igényességű, rajzos kompozíciót.

A zsiráfok tematikájú képeket – egymástól ellesve – többen is festik, mint Becker A. Wasia, Rubuni Rashidy vagy Mitimu Halfan Mitimu. Különösen Becker és Rubuni kedveli ezt a fajta képépítési módszert, amelynél a zsiráfok foltjainak rajzos ábrázolási módját továbbviszik a kép más felületeire, és a megörökített növényi motívumoknál vagy a kép egyéb kitöltő elemeinél is csak a fekete vonalakból és fekete pöttyökből építkező foltok alkalmazásával idéznek meg környezeti elemeket. Előfordul esetenként, hogy a vizuális értelmezés rovására megy mindez, hiszen az illusztrációnak szánt Rubuni kép felső mezőjében található madarak esetében a madarak nyakának és testének fehér foltja nem válik el a háttér fehérjétől, így fejeik és csőrök szinte „lebegni látszanak” a virtuális térben.

Ennek a képtípusnak vannak persze változatai, ahol a fekete-fehérben tartott középképet a tingatingától megszokott színes, madaras-indás bordúrral futtatják körbe, ezzel is kiemelve a középkepé visszafogott színmegoldásait.

Ez a monokróm jellegű színmegoldás a tingatinga egy másik műfajában is gyakran előfordul. Ez a képtípus az úgynevezett „shetani”, amely a kelet-afrikai népi hiedelemvilág elemeit, illetve a törzsi-népi gyógyászat és varázslás motívumait dolgozza fel. Ezeknél a képeknél gyakran az arab kufi íráshoz² hasonló módon, bonyolult hálórendszereket hoznak létre a kép felületén, s ezekben a hálórendszerekben az átírt és átértelmezett anatómiájú emberi testek és képzelt mitológikus lények élik sajátos törvényű külön világukat. Mindezt szépen illusztrálja Charinda illusztrációnak szánt „Shetani” képe. Az emlegetett képtípusnak azonban szintén vannak színes változatai, mint például Henry Lilanga képei, vagy Damian Msagula határesetet jelentő „Gyógyítók” című alkotása, mely átmenet a „hétköznapi jelenet” és a shetani képtípus között. Ezen némiképpen a közép-amerikai maja vázafestések formai megoldásaira emlékeztető módon idézi meg a két gyógyítót, illetve egy kígyótól övezett beteg alakját. Msagula képe nem csak pozitív üzenetével, de minimalista, letisztult képi világával is kiválik a tingatinga általános mezőnyéből.

HAJDANI VÁRMEGYÉINK

Szolnok-Doboka vármegye: az Afrika-kutató Teleki Sámuel szülőföldje

I. Szolnok-Doboka vármegye

A vármegye az 1876. évi XXXIII. törvény cikk alapján alakult meg 1876. június 19-én, a régi Szolnok megye keleti részéből kivált Belső-Szolnok és Doboka vármegye nagyobb, nyugati feléből, kiegészülve a Kővárvidék egyes területeivel. Teljes kiterjedése hozzávetőlegesen 5150 km² volt. A Mezőséghez számított délkeleti része kivételével – melyen a cegei, kisszéki és széki tavak találhatók – a vármegye teljes területét hegyvidék fedte. Északon a Lápos-hegység és a Cibles csoportjai, Nyugaton az Ilosvai-hegység, délen alacsonyabb hegyvidék, keleten pedig a Mezőség fedte le területét. Fontosabb folyói a Nagy- és Kis-Szamos, illetve a Lápos voltak. Északról Szatmár és Máramaros vármegyék, keletről Beszterce-Naszód vármegye, délről Kolozs vármegye, nyugatról pedig Szatmár és Szilágy vármegyék határolták. Szolnok-Doboka területe az őskortól kezdve lakott volt, főleg a Szamos és a Sajó képezte völgyek vidékén sűrűsödnek a régészeti lelőhelyek. A római hódítás idején a vármegye déli fele Dacia provincia északi határvidéke volt. A népvándorlaskor idején germán (gót), majd azt követően szláv törzsek telepedtek meg területén, a hunok és az avarok azonban nem szállták meg azt. A honfoglalást követően magyar és szász lakossága lett a vidéknek, amely később tovább bővült ruszin, román és örmény ajkú telepésekkel. A vármegye összlakossága 1910-ben valamivel több, mint 251 ezer személy volt, ebből kerekítve: 75,2% román, 20,7% magyar, 2,7% német. Magyar

többségűek voltak azonban a nagyobb települések, így pl. Dész, Szék vagy Szamosújvár. A vármegye nyolc járásra volt felosztva 1910-ben: Bethleni járás, székhelye Bethlen, Csákgorbói járás, székhelye Csákgorbó, Dési járás, székhelye Dész (rendezett tanácsú város), Kápolnokmonostori járás, székhelye Kápolnokmonostor, Kékesi járás, székhelye Kékes, Magyarláposi járás, székhelye Magyarlapos, Nagyilondai járás, székhelye Nagyilonda, Szamosújvári járás, székhelye Szamosújvár (rendezett tanácsú város). A vármegye a magyar országgyűlésben hét fővel képviseltette magát. Az európai nagy háborút követően a román megszállás alá került fiatal vármegye 1919 januárjától gyakorlatilag, majd 1920-tól hivatalosan is a Román Királyság területéhez tartozott. A román közigazgatás a vármegyét megszüntette, és területéből – azt megkurátívva, nagyjából 750 km²-rel – 1925. június 14-én létrehozta Szamos megyét. A II. bécsi döntés értelmében a megye 1940 őszén visszakerült a Magyar Királysághoz és kissé módosult területtel (4067 km²) 1944 októberéig ismét fennállt. A II. világháború után újra Románia része lett; 1944 novembere után, a szovjet és román csapatok bevonulását követően, visszaállították a bécsi döntés előtti határait. Területe 1960-ban Kolozs, Máramaros, Beszterce-Naszód és Szilágy megyék között felosztásra került. A vármegye története azonban ennél jóval hosszabb időre nyúlik vissza, hiszen összetevő komponensei már az Árpád-kor hajnalán megszerzett közigazgatási egységek voltak.

II. Dobokavármegye

Dobokavármegye az Erdélyi medence északi felének egy harmadnyi sávján terült el. 20-30 km keskenységben, 150 km hosszban elnyúló területe nem földrajzi egységet zárt be, hanem a medence főfolyójától, a Szamostól valamint a közelében levő vártól és sóbányától két irányban kiinduló mesterseges felosztás eredménye volt. A helynevek tanúsága szerint a honfoglaló magyarság a nagyobb folyóvölgyek vidékén gyér szláv nyelvű lakosságot talált. Szláv telepítések később is kimutathatók, ellenben az Árpád-kori helynevek között román egy sem akad. A jórészt lakatlan Erdélyi-medencét a honfoglalók népesítették be a későbbi századokban. Doboka megszervezésének időpontját tekintve nincs konszenzus a kutatásban. Így pl. Kristó Gyula Szent István-korinak tartja a vármegyét, amely ráadásul az első az erdélyi megyék között, de Hóman Bálint véleménye szerint az csak a tatárjárás után szakadt ki Szolnok megye területéből. Mint az erdélyi vármegyék többsége, Doboka is határispánság lett. Bár a besenyő támadásnak leginkább kitett Sajó-völgyben határőr telepítésre már a X. század első felében sor kerülhetett, amikor ide kend néprészeket helyeztek (Kendtelek Kerlés és „Sárvár” mellett illetve Kend Doboka várának közelében), az intézményes határvédelmi berendezkedés az államszervezés idejétől számítható. A fő gyeplővonal a Mélyes és Lekence vízválasztója lehetett, az ettől keletre eső Sajó-medence gyeplővel volt. A határvédelem a fő utak szorosainál épített torlaszokon, kapukon illetve az oda helyezett őrk és lövők vagy a katonai segédnépek telepein épült fel. A Nagyszamos áttörésénél Ormező mutat őrtelepülésre, míg Tótör a vár mellett lakó őrk telepe lehetett. A Széktől keletre vezető úton Göckapusa és Gyepüserdő, a Buzától keletre vezető nagy úton pedig Nagykapus

szolgált útlezáró helyül. XI. századi határvédő település a Beszterce-völgyi Besenyő, mely felett Korhány- (Curhana-) hegy neve tanúskodik török nyelvükről. A besenyőkkel és úzokkal felbukkanó türpej népelem települése lehet a Rozva menti Törpény. Ugyancsak határvédelem volt a feladata azoknak a Rajna-vidéki szászoknak, akiket II. Géza telepített a Beszterce, Budak és Rozva völgyébe. A gyeplővel betelepítésével, megyei szervezetbe iktatásával székhelyétől nagy távolságra terjesztette ki fennhatóságát, s az országhatár felé hosszan elnyúló „legező” alakja így jött létre. A vármegye területén zajlott le a kerlési csata 1068-ban. A steppéről kiszoruló úzok Biharig hatoltak be az ország belsejébe, de Salamon király valamint Géza és László herceg hadai sikeresen felmorzsolták és viaszorították a nomád támadókat a Kárpátokon túlra. A tatárjárás következtében a lakosság megyénkben is erősen megfojgatoszott, de a birtokadományozásokkal összefüggő telepítések változtattak a helyzeten. A termelési viszonyokban a XIII-XIV. században az állattenyésztés és a földművelés volt a jellemző. Kereskedelme a vásárhelyeken bonyolódott le; Doboka „vásár” hely és Beszterce város mellett Vásárhely neve mutat korai vásárhelyre. Vásáros hely volt Bonchida, Szék és Buza, vámos hely pedig Bonchida. A megye fő úthálózatát sószállítás, valamint a várakat összekötő hadi utak rendszere alakította ki. Ezeken kívül a vásáros és vámos helyekből, a kaput és hidat említő helynevekből, továbbá a határjárásokból rekonstruálhatjuk a főbb utakat. A vármegye magyar és szász népei után Máramaros és Bukovina felől a XIV. században kezdtek oroszok és románok bevándorolni. Utóbbiak csak a XVI-XVII. században tűntek fel tömegesen a vármegye északi, hegyesebb vidékein. A vármegye legújabb lakosi az örmények, kik Apafi Mihály uralkodása alatt honosodtak meg Erdélyben.

III. Belső-Szolnok

Szolnok vármegye létrejöttének pontos időpontja ugyancsak vitatott, de az biztos, hogy a XI. század első felében alapította I. István vagy Péter. A Tisza menti területen túl azonban Erdélyben is volt egy további – utóbb két részre váló – Szolnok megye. E két tömbben fekvő Szolnok megye határait hozzávetőlegesen 150 km-nyi távolság választotta el egymástól. Minden bizonnyal a szolnoki várelemek kelet felé tartó expanziójának köszönhető, hogy földeket szereztek, de ezek nem képeztek összefüggő területet. E keleti irányú terjeszkedés útjában állt a már létező Bihar és Szabolcs vármegye is, így a szolnoki várnépek ezen várispánságok területein túl szereztek maguknak birtokokat. Szolnok vármegye nyugati fele a váci egyházmegye területén feküdt, míg a keleti tömb az erdélyi püspökség területén létesült. 1279-ben az erdélyi Szolnok megyét Külső-Szolnoknak, míg 1320-ban és 1330-ban Belső-Szolnoknak nevezik oklevelekben. A terminológia ingadozott ugyan, de a XIV–XV. század fordulójára a Tisza menti Szolnok vármegye lett Külső-, míg az erdélyi Belső-Szolnok. A XV. század elején az erdélyi Szolnok megye is kétfelé vált; nyugati részét Közép-Szolnoknak, keleti felét pedig tovább-

ra is Belső-Szolnoknak nevezték, 1441 után a legkeletibb Belső-Szolnok Erdély részévé vált, míg Közép-Szolnok a történeti Erdély határain kívül maradt.

IV. Kővárvidék

Szolnok-Doboka harmadik alkotórésze Kővár és vidéke, mely az Árpád-korban lakatlan erősség volt. A XIV. században Károly Róbert Nagybánya városának adományozta, ezt követően Zsigmond király 1392-ben Kővárt Balk és Drág (a Drágffyak őse) oláh vajdáknak adományozta. Később az erdélyi fejedelmek korában katonai terület volt. 1849 után Wohlgemuth báró császári altábornagy, Erdély polgári és katonai kormányzója megszüntette az eddigi vármegyéket és székeket, Erdélyt hat katonai kerületre osztotta fel; e katonai parancsnokságok egyike volt a Szolnok-Dobokai területeket magába foglaló kerület, Retteg központtal.

KATONA-KISS ATILLA

FELHASZNÁLT IRODALOM

GYÖRFFY GYÖRGY: *Az Árpád-kori Magyarország történeti földrajza*. II. kötet. Budapest, 1987.

KRISTÓ GYULA: *A vármegyék kialakulása Magyarországon*. Budapest, 1988.

Pallas Nagy Lexikona. XV. kötet. Budapest, 1897.

Szolnok-Dobokavármegye monographiája. I. kötet. A vármegye általános leírása, múltja és megalakulásának ismertetése. Írták: Tagányi Károly, Réthy László, Pokoly József. Dés, 1901.

A MEGYE HELYE A TÖRTÉNELMI ÁLLAM TERÜLETÉN

MOLNÁR GÁBOR

Észak-Uganda háborúi a dekolonizáció után

Az elfeledett háború

A Föld egyes régióinak konfliktusai és politikai-gazdasági turbulenciái iránt kiemelt megkülönböztetéssel fordulnak az olvasók, de még inkább a televíziónézők (pl. Irak, Izrael, Afganisztán stb.). Ugyanakkor más régiók eseményei és konfliktusai – noha jelentőségükben legalább olyan fontosak, mint az előzőek, hiszen ott is emberek millióinak sorsáról van szó – alig ismertek. Azt a globális nemzetközi rendet, ami generálja az események értelmezésének egyenlőtlen súlyozását, jól ismerjük: egy többpólusú világ, a krízis kezdeti fázisát élő szuperhatalommal (Egyesült Államok), a korábbi Nyugat–Kelet megosztottság helyett egy Észak–Dél (centrum–periféria) logika mentén széttörédezett nemzetközi kapcsolatrendszer.

Jelen tanulmányunkkal, egy az olvasók által kevésbé ismert polgárháború sújtotta volt gyarmati országban, Ugandában zajló konfliktusok kialakulásába és folyamatába nyújtunk bevezetést, hogy ezáltal is tegyünk valamit annak érdekében, hogy egy minden szempontból a Nyugati Civilizáció perifériáján vagy azon „túl” zajló, embertelen polgárháborút, megfelelő figyelemben részesítsünk, a lehetőségek adta kereteken belül.

Földrajzi környezet

A közép-kelet-afrikai ország, Uganda fővárosa Kampala. Az ország – ahol a háborús események jelenleg is zajlanak – Kongóval, Kenyával, Ruandával, Szudánnal és

Tanzániával határos. Területe 236 040 km², amiből 36 ezer km²-nyi területet tesz ki a Viktória-tó és az ország folyóinak felszíne. A tropikus klímájú ország földterületei kiválóan alkalmasak a mezőgazdasági termesztésre. Domborzata 1000-5110 méteres hegyekkel, dombokkal és völgyekkel jellemezhető, ami kiváló lehetőséget ad a gerilla háborúknak is. Az ország gazdaságának túlnyomó részét a mezőgazdasági termelés teszi ki, különös tekintettel az export tevékenységre: kávé, tea, gyapot, dohány, kukorica, burgonya, szarvasmarha és kecske jelentik a legfontosabb mezőgazdasági exportárúkat. Az ipari termelés alapját a cukor, textil, cement és elektromos energia ágazatok adják. Az országnak nincs tengerpartja, ezért a Viktória tó, mint vízi út, stratégiai szempontból felértékelődik, mint a tengerre való kijutás lehetősége.

A társadalmi-szociális viszonyok tekintetében megemlítendő, hogy a 27,6 millió lakos várható életkora 43 év. Közel egy millióan HIV pozitívak. A legfontosabb etnikai csoportok aránya a következő: Bagandi 17%, Karamojong 12%, Basongo 8%, Iteso 8%, Langi 6%, Ruanda 6%, Bagisu 5%, Acholi 4%, Lughara 4%, Bunvoro 3%, Batoro 3%, nem afrikaiak 1% és egyéb 23%, ami látni engedi a nagy etnikai sokszínűséget a Magyarországnál alig két és félszer nagyobb országban. Vallási hovatartozás tekintetében a társadalmon belül katolikusokat (33%), protestánsokat (33%), muzulmánokat (16%) és törzsi vallásokat (18%) különböztethetünk meg. A hivatalos nyelv az angol, de a hétköznapi életben számos bennszülött

FORRÁS: BBC NEWS, 2004. FEBRUÁR 24.

nyelvet is használnak. Az egy főre jutó GDP a Világ Bank 2006-os adatai szerint 280 USA-dollár.

A kolonizáció és dekolonizáció destruktív hatása mint a konfliktus távolabbi forrása

Az angol gyarmatosítók érkezése előtt, a mai Uganda területén több királyság is létezett, mint a Bunyuro, Busoga és az Ankola, de csak egy rendelkezett kialakult társadalmi intézményrendszerrel, mint a Kabaka, Lukiko¹ és a hadsereg intézményei. Ez a Bugandai Királyság volt, ami a XIX. század közepén egy olyan erős hadsereggel bírt, ami biztosítani tudta a függetlenségét a környező országok (Egyiptom, Zanzibar) hatalmi törekvéseivel szemben. A királyság egy alapvetően harmonikus társadalom volt, ahol a nemesség jelentősége inkább politikai és tiszteletbeli volt, mint gazdasági. Az agrár mezőgazdaságon alapuló kiegyensúlyozott termelés még a rabszolga kereskedelem okozta destruktív hatásokat is kompenzálni tudta.

1875-ben,² a brit kalandor és újságíró H. M. Stanley tolmácsolta Európába a Kabaka, I. Mutesa kérését, miszerint, keresztény misszionáriusokra van szükség a királyságban,

az egyiptomi és szudáni muzulmán hittérítők ellensúlyozására. Kérése gyorsan meghallgatásra talált, aminek következtében már 1877-ben protestáns angol, majd 1879-ben katolikus francia misszionáriusok érkeztek az országba, akik megtérítették a főnemesek egy részét. Ennek következtében, a királyi udvar, vallási alapon ugyan, de politikai érdekektől vezérelve három részre szakadt. A különböző érdekek középpontjában az európaiak jelenlétének konszolidációja, illetve a nemzeti érdekek védelme volt. 1888-ban, a keresztény misszionáriusok elérték a muzulmán Kabaka Mwanga megfosztását méltóságától. Ezután jelent meg a Kelet-Afrikai Brit Királyi Társaság, egy kereskedelmi társaság, ami az akkori angol kormánynak gazdaságpolitikai eszköze volt céljai eléréséhez. A társaság gyors ugandai megjelenése összefüggésbe hozható a terület gazdagságával, vagyis a kereskedelmi szempontból kiaknázásra váró lehetőségekkel. Miután 1886-ban német és angol szempontokat figyelembe véve, a nagyhatalmak meghatározták a területhez kapcsolódó érdekhatárokat, 1893-ban megszületett a brit protektorátus. A britek, saját nyugati parlamentjük mintájára próbálták átalakítani a Lukiko – az arisztokrácia reprezentatív tanácsa – intézményét, ezért azokat a királyságokat (törzseket) is bekényszerítették a Lukiko intézményébe, amelyek tradicionálisan nem vettek részt abban. Ennek az erőszakos intézkedésnek és a földek privatizációjának (ami hagyományosan közös tulajdon volt) célja egy hatalmi közvetítő szereppel bíró gyarmati uralkodó osztály létrehozása volt. A kényszeren alapuló hatalmi és termelési szerkezetváltásnak (közben megjelent az exportra termelés) az lett a következménye, hogy egyrészt, létrejött egy hatalmas, földbirtokokkal rendelkező nemesség, ami a gyarmatosítók érdekeit szolgálta ki, másrészt, a parasztság a korábbinál is lehetetlenebb helyzetbe került, a rendszer kínálta kondíciók miatt. Ilyen körülmények

között, a változás lehetősége távolinak tűnt, egészen az 1960-as évekig, amikor a dekolonizációs mozgalom Uganda számára is megcsillantotta a szabadság és a társadalmi változások lehetőségét. Az akkori Kabaka, II. Mutesa lett a független köztársaság első elnöke, Dr. Milton Obote pedig az állam első miniszterelnöke.

OBOTE ÉS II. MUTESA AZ 1960-AS ÉVEKBEN
FORRÁS: WWW.ENTERUGANDA.COM

Fokozatosan egy új, a modernizáció útjára lépő ország képe kezdett kibontakozni. A politikai változások fejlődésének bemutatása előtt azonban érdemes jobban megvizsgálni az északi és déli országrész közötti különbségeket, amelyeknek az eredete szintén a gyarmati időkre vezethető vissza, elsősorban gazdasági szempontból. Délen az angol gyarmatosítók meghonosították az ipari termelés alapjait, ugyanez északon nem történt meg. Ebből következett, hogy az északi országrész lakosai, mint olcsó munkaerő, piaci tényező voltak számon tartva, bizonyos szempontból kiszolgáltatva a délieknek. A déli országrész-

ben kávé, kakaó, gyapot és más exportra termelő ültetvények létesültek, ugyanakkor az északi rész befektetések és gazdasági termelés nélkül maradt. Egy másik fontos különbség, nem függetlenül az előzőektől, a két országrész között a katonai sorozásokból adódó eltérések. Észak lakosai, a hadsereg olcsó „emberi utánpótlását” jelentik még ma is. Mivel észak gazdasági szempontból periférikus volt, lakosságának a katonai szolgálat volt az egyetlen lehetősége a túlélésre, hiszen csak ez jelentette és jelenti ma is a hivatalos és állandó munkalehetőséget. Szomorú módon a fenti gyakorlat egy katonai autokrácia és kultúra kialakulását segítette, ami a gyarmati igától való megszabadulás után is (1962) tovább éreztette hatását. Sok esetben, az északi országrész lakosai arra születtek, hogy katonák legyenek, mivel más munkalehetőségük nem volt.

Obote és Idi Amín Dada uralma

Az országon belül, észak és dél vonatkozásában kialakult kettősség és az általa elburjánzó társadalmi megosztottság tovább folytatódott a dekolonizáció után is. Amint azt már említettem, az első független kormány két politikai párt szövetségéből állt: a tradicionális politikai elitből, Kabaka II. Mutesa vezetésével és Dr. Milton Obote vezette politikai pártból (Uganda Peoples Congress, továbbiakban UPC), ami az ország valós politikai hatalmát jelentette. Az ugandai király és családja, a kolonizáció óta (1893) veszítette el tekintélyét és politikai pozícióját a saját társadalmában, az angolok által „behozott” modernizációs eszmék és politikai gyakorlat hatására. Ennek a fontosságát akkor érthetjük meg, ha ismerjük a király (Kabaka) nélkülözhetetlen szerepét évszázadokon keresztül az ugandai társadalom törzsei között felmerülő konfliktusok megoldásában, mint a tradicionális konfliktusmegoldó mechanizmus feje.

Az angolok érkezésével ez a tradicionális vezetési mechanizmus háttérbe szorult és a központosított, modern állam mintája kezdett mérvadó lenni az afrikai országban.

Az eltérő politikai érdekekből adódóan a Kabaka–Obote koalíció nem tartott sokáig. A Kabaka, a hagyománynak megfelelően, igényt tartott a politikai előjogokból származó teljes hatalomra. Obote, erre az igényre válaszul, elküldte a hadsereget, hogy általa rendezze a nézeteltérést. Az egyre inkább elmélyülő konfliktus hatására 1966-ban a Kabaka menekülni kényszerült. Ezután, Obotének sikerült elérnie egy alkotmány-módosítást, ami által nagyobb hatalomra tett szert, illetve eltörölte az angolok által létrehozott szövetségi rendszert, ami a bugandai királyságon kívüli királyságokat is bekényszeríthette a Lukiko (arisztokrácia reprezentatív tanácsa) intézményébe. Ezen kívül, elfogadott egy, a legszegényebbeket támogató politikát és szembefordult az indiaiakkal, 40 ezres kisebbséggel, akik kezükben tartották szinte az egész ország kereskedelmének irányítását és annak hasznát. Külpolitikájában, Obote segítette a regionális gazdasági integrációt, Kenyával és Tanzániával, ami később a Kelet-Afrikai Közösség létrejöttét eredményezte. Hatalma 1971 januárjáig tartott, amikor egy véres puccsal Idi Amín Dada, ex-ökölvívó bajnok és ejtőernyős őrmester, megdöntötte uralmát. Az új elnök, egyrészt folytatta elődje politikáját, és 1972-ben kiutasította az országból az indiaiakat. Másrészt, Idi Amín a vállalkozói elit segítségével jutott hatalomra, ami magában hord egy alapvető ellentmondást. Másik példa erre, az Egyesült Államokkal és Angliával kialakított szoros kereskedelmi kapcsolata, miközben a szocialista blokkal is szimpatizált. Ugyanakkor, segítette az afrikai felszabadítási mozgalmakat, de megakadályozta Angola belépését az Afrikai Egység Szervezetébe (OAU) és folyamatosan ellenséges kapcsolatban volt Nyerere tan-

zániai kormányával. Noha, Izraelben kapta ejtőernyős kiképzését, az ugandai zsidók földjeit kisajátította és az arab országokhoz közeledett. Végül, de nem utolsó sorban, Amín, országa „örökös elnökévé” nyilvánította magát, ami nem felel meg a nyugati típusú demokrácia gyakorlatának. 1978-ban Észak-Tanzánia nagy részét elfoglalta, amivel egy incidenst robbantott ki a két ország között. Ez a konfliktus okozta a veszttét is, hiszen 1979 áprilisában, a tanzániai hadsereg és az ellenzék (Ugandai Nemzeti Felszabadítási Front, FNLU) szövetségesei menekülésre kényszerítették kampalait központjából. Ezekkel az évekkel, Obote bukását is beleértendő, egy több száz ezer áldozatot követelő erőszakhullám ért véget, hogy újabb szörnyűségeknek adjon helyet a közép-kelet afrikai országban (Allen, 2000).

Dr. Milton Obote „második uralma”, a gerillaharcok kezdete

Amint láthatjuk, az észak-ugandai konfliktusnak több évtizedre, sőt, évszázadra visszavezethető előzményei vannak. Míg a távolabbi okokat inkább a gyarmatosítók és bennszülöttek társadalmi és kulturális különbségeiből származó feszültségek jelentették, addig a közelebbi okok inkább egy-egy diktátor, vagy jelentősebb politikai vezető személyéhez kapcsolható ellentmondásokból származtak. Idi Amín Dada kudarca után, Yusuf Lule – politikai tapasztalatokkal nem rendelkező – egyetemi tanár vette át a hatalmat alig két hónapra, majd az Ugandai Nemzeti Felszabadítási Front vezetője (FNLU) Godfrey Binaisa próbálta meg rendezni a korábbi terror okozta társadalmi feszültségeket. Ugyanakkor, Obote, volt elnök, az UPC politikai párt élén kísérelt meg a hatalomra törni és még a választások előtt a hadsereg beavatkozásával lemondásra kényszerítette Binaisát, akinek helyébe egy

Katonai Bizottság lépett, ami garantálta a választások törvényes megtartását, amelyek 1980 decemberében az UPC (Obote pártja) elsőprő győzelmével zárultak. Azonban a győztes politikusra egy romokban heverő ország terhe szakadt, ahol a természeti kincsek (különösen a réz) kimerülőben voltak, a korrupció, a nyomor és az erőszak burjánzott. A társadalmi feszültségek ellenére, és tanulva a korábbi tévedésekből, Obote visszahívta az elüldözött ázsiai kereskedőket, illetve a külföldi tőke részvételét szorgalmazta a gazdasági újrendezésben. Fellépett a korrupció ellen, újraindította az ország kávé exportját – ami jelentős bevételt jelentett az államnak. 1981-ben elérte, hogy az Ugandában (Idi Amín Dada leverése óta) állomásozó Tanzániai Hadsereg visszatérjen hazájába, majd a Nemzetközi Valutaalappal megállapodott az Amín uralma alatt felhalmozódott adósságok törlesztésének csökkentéséről. Az 1983-as választások során Obotét újból elnöknek választották, ami által nyilvánvalóvá vált, hogy politikai fölényéhez nem férhetett semmi kétség. Politikájával, a nemzetközi szintén, elérte a Kelet-Afrikai Unió újjáalakulását, ami egyébként 1977 óta nem működött, de ettől kezdve lassú, de folyamatos gazdasági fellendülés útjára lépett.

A pozitív gazdasági és politikai változások ellenére meg kell említeni, hogy 1981 és 1985 között, a kormányerők tizenhat katonai offenzívát indítottak a Nemzeti Ellenállási Mozgalom (NRM) katonai szárnya, a Nemzeti Ellenállási Hadsereg (NRA) lázadó erői ellen. Ez utóbbit még az ex-elnök, az 1985-ben elhunyt Yusuf Lule alapította és Yoweri Museveni, aki a mai napig nagy jelentőséggel bír az ugandai politikai életben, vezette. Szintén támadták a Moses Ali (Idi Amín munkatársa) vezette Ugandai Nemzeti Megmentési Frontot (UNRF) és a Demokratikus Szövetség Mozgalmát (EDEMU), amit George Nkawanga alezredes irányított. Ezeknek a polgárháborús cselekményeknek

a háttérben, a politikai érdekeken túl, minden esetben felfedezhető a korábban már említett törzsek közötti rivalizálás, hiszen az egyes vezetők – amint azt a továbbiakban látni fogjuk – más-más etnikai csoporthoz, törzshöz tartoztak.

Az állandósuló konfliktusok hatására közel százezer ember vált hajléktalanná és ezrek haltak éhen, különösen az északi területeken, ahol a kormány megtiltotta az élő állattal történő illegális kereskedelmet, aminek azért volt különösen negatív hatása, mivel a katonáskodás után, a második legfontosabb megélhetési lehetőséget az állattenyésztés jelentette. Mégis, a több szinten manifesztálódó belső problémák ellenére az exportra megnyitott ugandai gazdaság gyorsan növekedett (évi 5%-al), noha az infláció okozta áremelkedések és a társadalmi egyenlőtlenségek vajmi kevés pozitív változáson mentek keresztül.

Az 1985-ös államcsíny, majd Museveni gerilláinak győzelme

1985 decemberében újra választásokra került sor, ahol a belső társadalmi turbulenciák ellenére, természetesen mindenki az UPC győzelmét várta, de ezt megelőzően, júliusban, Bazilio Olara Okello generális államcsínnel elmozdította hatalmából Obotét, majd rokonát, Tito Okello tábornokot jelölték elnöknek a választásokon, aki a megnyert választások után hat hónapig volt még az ország első embere. Az Okellók, az ajuli törzshöz tartoztak és egy széles társadalmi bázisú kormányt ígértek, ami a már tradicionálissá váló, törzsek közötti rivalizálás megfékezését tűzte ki célul. Korábban, Obote részrehajlásának köszönhetően, aki a langi törzshöz tartozott, a konfliktusok erősödtek az egyes törzsek között. Ez a helyzet akkor válik érthetővé, ha figyelembe vesszük azt, hogy a mindenkori aktuális politikai ha-

talmon lévő vezető politikusok származása, egyrészt pozitív diszkriminációt jelentett saját törzsük tagjai felé, másrészt negatívát más törzsek iránt.

Az NRM/A (Nemzeti Ellenállási Mozgalom/Hadsereg) az államcsíny után intenzívebben támadta a kormányerőket, ami Kampala, a főváros, 1986-os elestével zárult. Az Okellók hatalma véres harcok árán megdőlt és még az év első hónapjában az NRM/A-t vezető Yoveri Museveni vette át az elnöki hatalmat. Március végére, Gulu városa – az Okellóhoz hű csapatok utolsó északi bástyája – is elesett. De folytatásképpen, egy évvel később a saját magát papnak felszentelő Alice Lakwena manipulálható fiatalokból és a gului eseményeket túlélő ellenállókból megalapította a Szent Lélek Mozgalmat (Holy Spirit Movement). Ez a gerilla csoport nyíltan érvelt az etnikumok közötti ellentétekből származó és a politika világában megnyilvánuló feszültségekkel. Véleményük szerint, a probléma akkori gyökere abban állt, hogy az Acholi nép, Museveni hatalomra jutásától kezdve elvesztette politikai képviselőtét a parlamentben, ami nem csak politikai – gazdasági hátrányokat jelentett, hanem a nép identitástudatát is rombolta. Azonban, ez az új ellenállási mozgalom nem tartott sokáig, 1988-ban, Lakwena csoportját Jinja városa mellett a kormánycsapatok leverték, Lakwena Kenyába menekült. Mégsem tartott sokáig az ellenálló megtorpanása, ugyanis kis idő elteltével, a Szent Lélek Mozgalom életben maradt tagjai, Joseph Kony vezetésével Guluban, és Severino Lokoya (Lakwena apja) vezetésével Kitgumban gyülekeztek harcra. Egy év múlva Severino-t elfogták és bebörtönözték, „lefejezván” ezzel a felkelők általa vezetett csoportját. A másik csoport, viszont támadásba lendült, elsősorban a civil lakosság ellen, közintézményeket (iskolákat, hivatalokat) gyújtván fel, rabolván és fosztogatván. Ettől az időszaktól kezdődően volt megfigyelhető az, hogy a felkelők megcson-

kítják, vagy levágják a civilek egyes testrészait, vallási hiedelmektől indítva.

Ezek után, Ugandában közel egymillió háborús áldozat, kétmillió menekült, százazézer sebesült és megint csak az újjáépítésre váró romok vártak Musevenire. Sajnos a szociális mutatók szintén a helyzet negatív értelmezését erősítették. Ekkor az ország lakosainak átlagos várható életkora 51 év volt, a szegénység, és a HIV-pozitívák száma már a végletekig fokozódott. Az államadósság pedig meghaladta az 1200 millió dollárt (1987). Museveni, az ország gazdaságának aktiválása céljából a környező afrikai országokkal kezdett kereskedni, ugyanakkor elkerülte a Nemzetközi Valutaalappal való kapcsolatot. Természetesen az USA ezt nem nézte jó szemmel és megíúsított egy már érvényben lévő kereskedelmi egyezményt Tanzánia, Ruanda és Uganda között. De a Kubával és Líbiával egyre szorosabb ugandai kapcsolatokat sem preferálta.

Az újabb változás lehetőségét magában hordó választások 1992-re voltak várhatóak, amit Milton Obote követői bojkottáltak, de közben Museveni elnök, a hagyományos diktatórikus rendhez „hűen”, bebörtönöztette azokat az újságírókat, akik az emberi jogok, hadsereg által Észak-Ugandában elkövetett, megsértésről tudósítottak. Ezzel párhuzamosan egy olyan törvényt fogadtatott el, amely a kormánynak cenzúra jogot adott a helyi sajtó ellenőrzésére. Még a választások előtt, helyi emberjogi szervezetek azzal vádolták Musevenit, hogy megakadályozza egy többpártrendszeren alapuló demokrácia létrejöttét. Erre az államfőtől az a válasz érkezett, hogy a kormány egy olyan demokráciát szándékozik építeni, amely tradicionális törzsi alapokon nyugszik, s ez által a politikai pártok szükségtelenek. Ezen a ponton megint érezhető a nyugati és afrikai kultúra közötti kulturális alapokon nyugvó, a társadalomról alkotott eltérő felfogások közötti különbség.

Törzsek közötti ellentétek

Már a korábbi konfliktusok hátterében is felismerhetőek voltak az etnikai-törzsi ellentétek és gyűlölködések, illetve az eltérő hatalmi érdekek konfrontációja, amit a politikai berendezkedés angolok által behurcolt modern formája csak erősített. Ebben sajátos szerepet játszott, egy tradicionális népcsoport, az Acholi törzs társadalmi szétesése, különösen a szomszédos Karamojong törzs beavatkozásai miatt. Az Acholi, Uganda északi részén, Acholi tartományban (a már említett feszültségekkel jellemezhető és gazdaságilag elmaradott övezetben) élő népcsoport, amely az összlakosság 4%-át teszi ki. Saját nyelvük van és fő tevékenységük 1986-ig az állattenyésztés volt. Egy olyan kulturális gyökerekkel rendelkező népről van szó, amely úgy szokásaiban, mint társadalmi szervezetében, egyértelműen különbözik a többi környező törzstől. Már a gyarmatosítás ideje alatt megfigyelhető volt a törzs lassú, de folyamatos rombolása, ami földrajzi területeinek csökkenését, politikai és ideológiai szempontból történő háttérbe szorulását jelentette. Tradicionális társadalmi és hatalmi szervezetének a „RWOT”-nak a tagjai, ami rituális és adminisztrációs feladatokat látott el, az angol gyarmatosítók érkezése után teljesen kicserélődtek olyan képviselőkre, akik a gyarmatosító érdekeket szolgálták ki. Másrészt, a modernizációs folyamatok kibontakozásával, a tradicionális törzsi vezetők szerepe csökkent, vagy teljesen eltűnt ebben a mikrotársadalomban is (tehát a törzsön belül). Különösen a fiatalok körében volt ennek jelentősége, hiszen túl a társadalomban történt formális modernizációs változásokon, morális és etikai krízis is megfigyelhető volt: a korábbi törzsi alapokon nyugvó társadalmi tisztségek presztízse teljesen leértékelődött. A tradicionális vezetőket (afrikai kultúra) fokozatosan felváltották a politikai képviselők (nyugati kultúra), akik a

2002 UTÁNI LRA TEVÉKENYSÉGE ÁLTAL ÉRINTETT TERÜLETEK, ILLETVE A KÉT TÖRZS TERÜLETI ELHELYEZKEDÉSE. FORRÁS: WIKIPEDIA: LRA CÍMSZÓ

parlamentben próbálták képviselni népüket.³ Sajnos, a törzsön belül is érzékelhető társadalmi széthúzások (törzsi érdekek – nemzeti érdekek illetve hagyományos politikai vezetés – nyugati mintájú politikai képviselő közötti ellentétes érdekek) és változások szintén gyengítették a közösséget. Ezen túlmenően, az 1980-as években, a legelő területek használatáért voltak konkrét érdek-összeütközések a Karamojong és az Acholi törzs között. Tíz év leforgása alatt, 1987–1997-ig, 2%-al csökkent az Acholi törzs tagjainak száma északon, Kitgum és Gulu tartományokban, a Karamojong invázió miatt.

Museveni 1993 után

A Museveni hatalmán kívül eső politikai pártokat (tehát az ellenzéket, köztük az UPC-t és a demokrata pártot), az újonnan összehívott Alkotmányozó Nemzetgyűlés törvényei szerint, még hét évig megtúrta, fél

– illegális státuszban. Az NRA (Nemzeti Ellenállási Hadsereg), még Museveni hatalomra jutását követően felvette az Ugandai Népi Védelmi Erők (UPDF) nevet. Az SPLM és az UPDF – aminek a vezetése 1991-ben David Tinyefuza vezérőrnagy kezébe került – közös akciójával kimozdította az LRA-t dél-szudáni (Palotaka) bázisáról és egészen belső-szudáni területekig (illetve Kongóba) üldözte csapatait. Ebben az évben látogatott Ugandába, a 2005-ben elhunyt, II. János Pál pápa, aki a konfliktus békés megoldását szorgalmazta illetve, felhívta a lakosság figyelmét a szexuális kapcsolatoktól való tartózkodásra, hiszen ekkor már a lakosság a 20%-a HIV pozitív volt. Ezzel a látogatással egy időre lecsendesedtek a harcok. Az év második felében azonban Szudánból kiindulva, az Úr Ellenállási Hadserege, vagyis az LRA (Lords Resistance Army), Joseph Kony vezetésével⁴ újabb erőszakhullámot indított. Év végére, béketárgyalások kezdődtek az LRA és a kormány között, ami 1994 februárjáig tartott. Museveni egy hét napos ultimátumot adott a felkelőknek, hogy megadják magukat. Erre válaszul a gerillák újra támadásba lendültek, különösen a közutakon tartották rettegésben a civil lakosságot.

A környező országok vonatkozásában, Uganda kapcsolatai szintén elmérgesedtek. Elsősorban a szomszédos Szudánnal, mivel a „Szudáni Népek Felszabadító Mozgalma” (szintén gerillák) felkelői megsértették több ízben a határ menti településeket, bekapcsolódván az ugandai konfliktusba. Ezen kívül, Szudánban szintén tevékenykednek a hivatalos hatalom által el nem ismert szervezetek, mint a John Garang vezette Szudáni Népi Felszabadítási Mozgalom (angol rövidítéséből: SPLM). Ez a szervezet, kapcsolatban volt az LRA-val, illetve több alkalommal Uganda területére benyomulva hajtott végre katonai akciókat. Az 1994-es évben, az LRA taposóaknákat is használni kezdett a harcban, amit a Szudáni kormánytól kapott. Ennek

az volt az oka, hogy a szudáni kormány azzal vádolta az ugandai kormányt, hogy támogatja az SPLM-et. Ebből is nyilvánvaló, hogy a konfliktusok hátterében bonyolult érdekkapcsolatok által manipulált nemzetközi kapcsolatrendszer is hatással van az egyes eseményekre. A következő év (1995) véres eseményei (áprilisban az LRA több mint 200 embert ölt meg Atyak-ban hat óra leforgása alatt) után, Uganda és Szudán között megszakadtak a diplomáciai kapcsolatok. Néhány hónappal később az LRA Kitgum-ot szállta meg, ahol megtörténtek az első gyermekrablások a gerillák seregének utánpótlása céljából. Miközben a támadók visszavonultak, kormányerők helikoptere vérfürdőt rendezett a menekülők között, ami újabb több tucatnyi áldozatot eredményezett. Museveni, hogy megnyerje magának a baganda törzs támogatását, visszaállította a monarchiát, de valós hatalmat nem adott a királynak. A trónfoglalás ceremóniáján, Kabaka Ronald Muenda Mutebi részére visszaszolgáltatták az összes Obote alatt elkobzott királyi tulajdont. Májusban a Párizsi Klub 830 millió dolláros hitelt ígért a kormánynak, mivel Museveni kormánya teljesítette a hitelezők kéréseit, ami abból állt, hogy a köztisztviselők számát jelentősen csökkentették, a hadsereg számát szintén csökkentették több mint 50%-al illetve a privatizáció elkezdődött. A gazdaság éves növekedése elérte a korábbi 5 %-ot. Az állami bevételek jelentős része továbbra is az exporttevékenységből származott (kávé, tea stb.). Ugyanakkor ez a növekedés nem jelentette az ugandai nép jobb életszínvonalát, mivel a bevételek több, mint 50%-át az adósságok visszafizetésére fordították.

Az elnök tovább folytatta a helyi vezetőik hatalmának restaurációját, így északon, a nioros törzsben jóváhagyta a királyság intézményét. Azzal érvelt, hogyha, a különböző politikai pártokat legalizálnák, akkor a törzsek közötti ellentétek elmélyülnének,

hiszen egyes politikai vezetők és pártjuk a származásuk szerinti törzseket támogatják a központi politikai fórumokon, ami komoly etnikai feszültségeket táplált az utóbbi évtizedekben.

1996-ban Museveni 75%-os aránnyal újraválasztották, annak ellenére, hogy az Acholi nép több mint 90%-a szavazott Paul Ssemwogerere-re. Ugyanakkor, Yoveri Museveni kormányát a Karamojong törzs támogatta, ami ellenében kiváltságokat kaptak a kormánytól.⁵ Ezzel azonban tovább mélyült a társadalmi és fegyveres feszültség északon, hiszen a támogatott törzs folyamatosan sanyargatta az Acholi-kat. Erre újabb megtorlások következtek az LRA (Az Úr Ellenállási Hadserege) részéről, aminek tragikus áldozatai voltak azok, akiket a Gulu – Kampala országúton gyilkolt halomra az LRA 1996-ban. Miután több száz halott és elrabolt diák esett áldozatul a felkelők támadásainak, a kormány úgy döntött, hogy ún. „védett falvakba” menekíti az életben maradtakat. Ezzel egy új politikai hozzáállás is született, ami sejtette a háború folytatását. Ez a szándék egyértelművé vált, amikor a háborút vizsgáló parlamenti bizottság 1997-ben azt javasolta a kormánynak, hogy katonai megoldással keresse a konfliktus befejezését és ne békétárgyalásokkal. Ezzel egy időben, a kormánycsapatok újból szudáni területre kergették a felkelő csapatokat, egészen Jebeleinig.

A béke árnyékában, az 1999-es tűzszünet: érdekek és ellenérdekek

Az évekig tartó erőszakos cselekmények után, katolikus, protestáns és muszlin helyi vallási vezetők békétárgyalásokat kezdeményeztek az egymással összeütközésben álló felek között. Mégis, úgy tűnt, hogy ezek a tárgyalások eredmény nélküliek, hiszen az erőszak nem hagyott alább. Majd néhány hó-

nap múlva egy új remény született a konfliktus kezelésére: megalakult az Acholi Vallási Vezetők Béke Kezdeményezése (1998).

Az LRA, mint a békétárgyalások egyik főszereplője szerint a problémák gyökere abban rejlik, hogy az Acholi nép elvesztette önazonosságát, ami a kulturális, vallási, politikai és morális identitás meghasonlását vonta maga után. Ennek a folyamatnak képezi részét az, hogy 1986-ban, Museveni hatalomra jutása idején, ez a csoport elvesztette autentikus politikai érdekképviselőt a parlamentben is.

Tehát, a két egymás ellen harcoló törzs, illetve az őket támogató politikai erők, szempontjainak megfelelően legalább két eltérő olvasata van a konfliktus eredetének. Az Acholi nézőpont szerint a Karamojong törzs megsértette területeiket, kockára téve ezzel megélhetésüket. A Karamojong szempont szerint azonban, az LRA gerilla tevékenysége a konfliktus forrása, amit a hivatalos politikai vezetés is megerősít. Szerintük Joseph Kony gerillái nem akarják alávetni magukat a hivatalos rendnek, amit a modern Ugandában a mindenkor hivatalos kormány, jelenleg Museveni kormánya képvisel.

A konfliktusban résztvevő gerillák sokszor sajátos helyi és keresztény lelkiségi mozgalmakból nőttek ki, melyek céljuknak tekintik az Acholi nép identitás tudatának erősítését és a törzs egyesítését, úgy politikai, mint nemzeti és vallási szempontból.

Ugyanakkor, ezeknél a mozgalmaknál, mint belső hiány jelentkezik az, hogy a vallási elveken túl, nem mindig tudják meghatározni pontosan politikai és társadalmi céljaikat. Szintén nehézségekbe ütköztek annak meghatározásában, hogy mely külföldi kormányokkal és haderőkkel létesítenek kapcsolatokat céljuk elérését segítő (Rémy Bazenguissa – Ganga, 1999).

A fordulat 1999-ben történt, amikor több mint egy évtizedes háború után a szemben álló felek tűzszünetet kötöttek. A béke-

folyamat az „Acholi Vallási Vezetők”⁶ és a Nemzetközi Fejlődés és Kooperáció Irodája kezdeményezése által szervezett fórumon vette kezdetét. Ezen a fórumon jelen voltak a konfliktusban érdekelt felek képviselői illetve nemzetközi szervezetek küldöttei, akik érdekelve voltak a konfliktus megoldásában (ONGs, belga és angol megbízottak többek között). Megfigyelhető volt, hogy a felek kölcsönösen egyetértettek abban, hogy szükség van az eltérő érdekek közelítésére (Report, 1999). Számos megegyezésre váró pontot határoztak meg: a törzsek közötti etnikai – területi konfliktusok megoldásától kezdve a Szudán és Uganda közötti diplomáciai kapcsolatok újrakezdéséig.

A békétárgyalások hatására született az „Agenda Gulu”, ami a konfliktus lényegét az ugandai kormány és a civil lakosság közötti bizalom hiányában határozta meg. Ezzel szoros kapcsolatban, kifejezi annak szükségét, hogy minél hamarabb lefektessenek egy a gerillák amnesztiáját szabályozó rendszert. Sokszor ugyanis a problémákat nehezíti az, hogy nem lehet különbséget tenni a felkelők és a civil lakosság között. Ezt csak tetézi a gyermekek besorozása a felkelők fegyveres alakulataiba, illetve a szexuális rabszolgaságra elhurcolt kislányok, nők és a hajléktalanná vált civil lakosság. Ezek a kegyetlenkedések, a gerillákról alkotott egyébként sem túl pozitív véleményeket súlyosbították (Report, 1999). Sajnos csak tíz hónapig tartott a békeidőszak, mivel az LRA újabb erőszakhullámot szított, annak ellenére, hogy a Parlament amnesztiát adott a leszerelő felkelőknek.

A békétárgyalásokkal összefüggésben, a konfliktus nemzetközi színterén is történtek változások. Szudánban az ugandai konfliktushoz való politika hozzáállás változott: 1999-ben és 2000-ben a szudáni kormány elkezdte nyíltan támogatni az ugandai kormányt. Ezzel az LRA elvesztette egy „szövetségesét”, ami különösen a gerillák fegyverutánpótlásának helyzetét súlyosbí-

totta, mivel ez jórészt Szudánon keresztül történt. Ugyanakkor (majd később 2003-ban megint), az ugandai haderők nyílt teret kaptak Szudán déli részén, hogy azokban az indokolt esetekben, amikor a gerillákat üldözik, behatoljanak ezekre a területekre. 1999. december 8-án a két ország vezetői aláírták a békeszerződést, illetve a diplomáciai kapcsolatok is helyreálltak a felek között (Nairobi Egyezmény).

Másrészt, globális dimenzióba helyezve a konfliktust, meg kell említenünk, hogy az Egyesült Államok hivatalos vezetése, új-realista (vagy neokonzervatív) külpolitikájának megfelelően, az LRA-t terroristáknak tartja, szemben a demokratikus rendet szorgalmazó Musevenivel.

Általában azok a nyugati közvetítők, akik szerepet vállaltak a felek közötti közvetítésben, céljuknak tekintik a minél hamarabbi béke megteremtését. Természetesen ezek háttérében meghúzódhatnak kereskedelmi és gazdasági érdekek is.

Befejezés, értékelés

Instabil társadalmakban gyakran figyelhetjük meg lázadó erők jelenlétét. Jellemző ez nem csak az Afrikai kontinensre, hanem Latin-Amerikára, Ázsiára, sőt, a kilencvenes évek Európájára is, a balkáni háborúk idején. Uganda is ezen országok közé tartozik. Ugyanakkor az instabilitás gyökerei minden esetben kapcsolatban vannak a történelmi előzményekkel, illetve az adott országok nemzetközi rendszerben elfoglalt helyével. Ezt alátámasztja a közel húsz évig zajló ugandai polgárháború is (ami sok esetben regionális konfliktussá nőtte ki magát). A mai napig, nemzetközi szakértői források szerint, a konfliktusnak több százezer áldozata van és több tízezer embert – különösen gyerekeket – kényszerítenek a harcokban való részvételre vagy szexuális rabszolgaságra.⁷ Nemzetközi megfigyelők szerint a Joseph Kony vezette

LRA, két évtizeden keresztül egy erőszakos és igazságtalan háborút folytatott a fennálló rend ellen. Az ország bibliai Tíz parancsolat szerinti kormányzásának eszméje, mint nyilvánvaló politikai cél volt jelen programjában. Az utóbbi években többen követelték ENSZ megfigyelők jelenlétét, ami által elsősorban az erőszak megfékezését és végső soron a konfliktus megoldását remélték.

A La escola de cultura de Pau szerint,⁸ a konfliktus megoldásának kulcsa az utóbbi években az ugandai kormány kezében volt. A béke megteremtése érdekében a következő pontok megvalósítását kellett szorgalmaznia az ország legfelsőbb vezetésének: a civil társadalom védelmének megszervezése (különösen a hajlék nélkül maradottakét), a humanitárius segélyek eljutását biztosítani a célcsoportoknak és tovább keresni annak a lehetőségét, hogyan kezdődhetnének békétárgyalások a felkelők és a kormány között. Nem volt könnyű megvalósítani ezeket a célkitűzéseket, hiszen már több évtizedes „története” van a konfliktusnak, ami egyféle „szocializációs” szempontot is feltételez. Tehát, már bizonyos szempontból egy intézményszerű háborúról volt szó Ugandában.

Az Acholi Vallási Vezetők Békekezdményezése (ARLPI) véleménye szerint az ENSZ-nek szintén szerepet kellett magára vállalnia – rendfenntartói és megfigyelői által – az erőszakos cselekmények csökkentése céljából.

A médiának, mint közvéleményt alakító szereplőnek, szintén lényeges feladata volt a konfliktus idején: valóságos és megfelelő mennyiségű információt közölni a milliók sorsát érintő háborúról, annak szörnyűségéről, hogy az „elfedett konfliktus” a világ közvéleménye által is minél szélesebb körben ismertté váljon, mely ismeret magában hordozhatta a belátható időn belüli megoldás reményét.

Ugyanakkor, az afrikai országok jelenlegi problémái, nemcsak az aktuális nemzet-

közi és helyi politikai vezetésben keresendők, hanem visszanyúlnak egészen az atlanti rabszolga kereskedelem és kolonizáció időszakáig. A hosszú és fordulatos történelmi folyamatok után, a jelenben nemcsak azt az eredményt szemlélhetjük, hogy Afrika nem képes lépést tartani a fejlettnak mondott nyugati civilizáció országaival, hanem azt is, hogy Afrikában több olyan konfliktus ontja véráldozatait, mint az ugandai. Egyes szerzők szerint, mint Ajayi, J. F. Ade (2000),⁹ csakis rendszerelmélet szemléletén keresztül közelíthetünk érdemlegesen a problémához. A múltban okozott károk helyreállítása nélkül Afrika nem lesz képes bekapcsolódni – mely bekapcsolódás egyébként kölcsönös haszonnal járna minden szereplőnek – a nemzetközi rendszer lüktető vérkeringésébe.

A múlt öröksége – a háborúk, betegségek, szociális és gazdasági pangás, analfabétizmus stb. –, jelen vannak, de ami leginkább meghatározza az emberek életét az említett országokban, köztük a tanulmányunk tárgyát képező Ugandában is, az a szegénység és fejletlenség az élet minden területén. Ezek viszont sokkal mélyebb, lappangó problémát jelentenek az egész fejlett civilizáció számára, hiszen „a szegénység és fejletlenség entrópikus faktorok a fejlett világ számára” is (Max-Neef, 1997). Ugandára, de a kelet-afrikai régió országaira is különösen érvényes ez a gyakorlati megfigyelésen nyugvó elméleti megállapítás. A polgárháborúk, a társadalmi „turbulenciák”, a nemzeteken belüli és nemzetek közötti konfliktusok közvetlen vagy közvetett kapcsolatban vannak a dekolonizációval, különösen a következő országokban: Kongó, Dzsibuti, Eritrea, Etiópia, Kenya, Szomália, Szudán, Tanzánia és a tanulmányunkban szereplő Uganda (Belshaw, Malinga, 1999). Jelen tanulmányunk ennek az összetett problémának csak egy részletét, ám nagyon fontos részletét, mutatta be.

Végül, de nem utolsó sorban, a 2006. februári választások újabb reményt adtak

Ugandának a kritikus helyzet megváltoztatására. Noha, a választások demokratikus volta folyamatosan kérdés tárgyát képezték (amit erősített Dr. Kizza Besigye ellenzéki elnök jelölött, koholt vádakkal történő bebörtönözése a választások előtt hónapokkal korábban, majd röviddel előtte szabadon engedése), mégis, nemzetközi támogatással a törvények helyes értelmezésével vagy szükség szerinti megváltoztatásával, pozitív irányt vett a közel húsz éve tartó esztelen vérontás. 2006 augusztusában az LRA és a februárban alakult új kormány (Museveni elnökletével) fegyverszünetet kötött.

Hogy a fegyverszünet időtállósága, és a többpárt-rendszeren alapuló „nyugati” típusú politikai modell életképessége hosszú távú lesz-e a kelet-afrikai országban, azt a következő hónapok és évek történései fogják megmutatni.

FELHASZNÁLT FORRÁSOK

- AJAYI, J. F. ADE: „Unfinished business...” en.: *An international day of the abolition of slavery*. Africa Centre Conference, december 4° 2000.
- ALLEN, PETER (2000): *Interesting Times: Life in Uganda Under Idi Amin*. Ed. Hardcover.
- BBC NEWS, September 9, 2000.
- BBC NEWS, UN urges end to Ugandan 'horror' Friday, 22 October, 2004.
- BBC NEWS, 10 November, 2004, Uganda conflict 'worse than Iraq'.
- BBC NEWS, 21 September 2006, 'Timeline: Uganda'.
- RÉMY BAZENGUISA – GANGA (1999): The spread of political violence in Congo-Brazzaville. *African Affairs*, 1999. 37–54
- Report on the conference, peace research and the reconciliation agenda, district farm institute, Gulu Northern Uganda, 27 – 29 September 1999.
- DERYKE BELSHAW – MARTIN MALINGA: *The Kalashnikov economies of the eastern Sabel*. 26 march 1999, London, South Bank University.
- Entrevista en profundidad con Kioko Kimilu

Alfons, teólogo.– Nairobi, Bogotá, Pontificia Universidad Javeriana, 20 octubre 2001.

1996 *country reports on human rights practices*. Uganda, Bureau of Democracy, Human Rights, and Labor, US department of State, 1997.

HELLER. A. (1998): *La crisis global de la civilización: retos futuros*. En.: O. Fals Borda. Participación ciudadana: retos del futuro. Santafé de Bogotá: ICFES – IEPRI – COLCIENCIAS. pp. 98

HUNTINGTON, S. (1997): *El Choque de las civilizaciones y la reconfiguración del orden mundial*. Paidós, España.

LA FEBER, W (1985): *America, Russia and the Cold War 1945–1984*. Cornell University, USA.

MAX – NEEF, M. (1997): *Desarrollo a escala humana, una opción para el futuro*. Cepaur, Fundación Dag Hammarskjöld, Suecia.

MONTE, P. (1996). *El desorden neoliberal*. Madrid, Trotta.

Norte–Sur, *La fábrica de la pobreza* (1997) Centro nuevo modelo de desarrollo, Editorial popular, España.

SACO, J. A. (1936): *Historia de la esclavitud*. La Habana, Alfa.

SOUSA S. B. (1995): *De la mano de Alicia*. Santafé de Bogotá. D. C.: siglo del hombre Eds. Y Ediciones Uniandes.

FELHASZNÁLT

INTERNETOLDALAK

- http://en.wikipedia.org/wiki/Lord's_Resistance_Army
- <http://www.government.go.ug/>
- <http://www.uganda.co.ug/>
- <http://www.ploughshares.ca/CONTENT/ACR/ACR00/ACR00-Uganda.html>
- http://www.a-i.es/temas/ninos/bol_1_2.shtm
- <http://www.uganda.co.ug/kags.htm>
- <http://www.government.go.ug/museveni/>
- <http://www.hrw.org/worldreport99/>
- <http://www.uganda.co.ug/history.htm>
- <http://www.uganda.co.ug/geog.htm>
- <http://www.cia.gov/cia/publications/factbook/geos/ug.html>
- <http://www.comebackalive.com/df/dplaces/uganda/player1.htm>

– http://www.acusd.edu/~jne/nairobi_agreement.html

JEGYZETEK

¹ Ez a társadalmi intézmény a XIX. század elején, a bugandai királysághoz kapcsolódóan született meg. A Kabaka, vagy más szóval, király, elviekben abszolút hatalommal rendelkezett a Buganda-i társadalomban, a gyakorlatban azonban a Lukiko, vagyis az arisztokrácia reprezentatív tanácsa tette relatívvá a hatalmát.

² Első utazásának jelentősége – 1862-ben – inkább személyes jellegű volt, mint diplomáciai.

³ ARPLI – Acholi Religious Leaders, mint hivatalos politikai szervezetük működik jelenleg is.

⁴ Az LRA-n kívül számos gerillacsoport van

Ugandában. Bővebben lásd. In: *Human Rights Watch World Report*, 1999: <http://www.hrw.org/worldreport99/>

⁵ A törzs vezetői jelenleg is Museveni kormányához hű tradicionális bírói hatalmat gyakorló képviselők.

⁶ A rövidítés az angol Acholi Religious Leadersből jön.

⁷ Sajnos az LRA soraiban szolgáló felkelők 80%-a gyermek, akiket erőszakkal kényszerítenek a harcra.

⁸ www.pangea.org/unescopau/

⁹ „Africa cannot rejoin the development train in the world until the damage is repaired as much as possible. When that is done, it will be of immense benefit not only to Africa, but also to the whole world.”

Nótári Tamás

A jognak asztalánál...

A jogi műveltség mindmáig megköveteli a latin regulák és szentenciák használatát: frappáns rövidséggel fejezhetjük ki az egyébként csak hosszadalmasan körülírható tartalmakat, tekintélyt kölcsönözhetünk véleményünknek, megtakaríthatjuk az indoklás olykor feleslegesnek látszó fáradságát...

A kötetbe felvett 1111 jogi szentencia, proverbium és regula több jogág figyelembe vételével, a történeti korokon átívelő igényrel került összeválogatásra. Sorrendjük a latin eredetű alfabetikus rendjét követi a forrás és a szerző feltüntetésével. A tárgymutatóval is rendszerezett gyűjtemény céljai között a jogi karok római jog- és latinoktatásához nyújtandó hozzájárulás éppúgy szerepelt, mint a szélesebb körű jogi ismeretterjesztés.

Ára: 2835 Ft

A könyv megvásárolható a Magyar Közlöny Lap- és Könyvkiadó boltjaiban, vagy megrendelhető az alábbi szelvényen.

1111 jogi regula és szentencia latinul és magyarul

Megrendelem **A jognak asztalánál...** c. könyvet példányban. Ára: 2835 Ft

A megrendelő (cég) neve: _____

Címe (város, irányítószám): _____

Utca, házszám: _____

Ügyintéző neve, telefonszáma: _____

A megrendelt példányok ellenértékét a postaköltséggel együtt, a szállítást követő számla kézhez vétele után 8 napon belül a Magyar Közlöny Lap- és Könyvkiadónak átutaljuk.

Dátum: _____

cégvezető aláírás

Dél-Afrikáról egy kicsit másképp

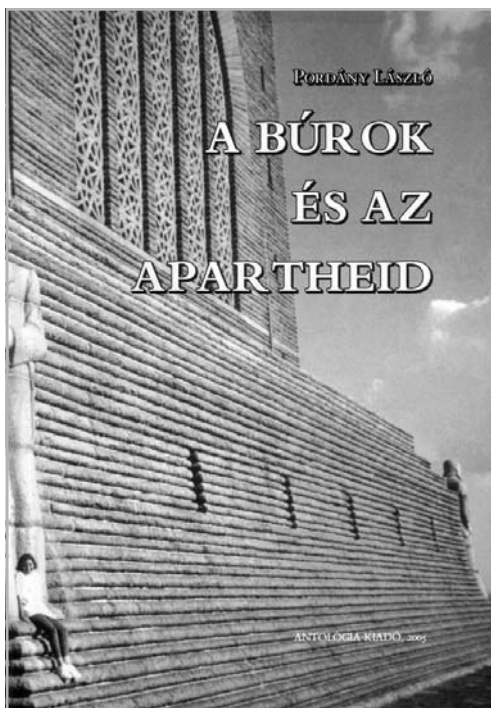
PORDÁNY LÁSZLÓ:

A búrok és az apartheid.

Lakitelek, 2005, Antológia Kiadó.

Dél-Afrikáról (és gyorsan hozzátehetjük: Afrikáról) még korunk iskolázott embere is többnyire csak sémákat, néhány, iskolai tanulmányaiból elővillanó töredéket ismer. Ezenkívül jobbára csak akkor kerül terítékre ez a távoli világ, ha valamilyen tragikus esemény történik vagy ha a média valamilyen egzotikummal szeretné színesíteni programját. De persze azt is tudjuk, hogy ez a világ ilyen: egy kicsit egzotikus, távoli és sokszor bizony inkább szomorú történetek színtere; és Európa ezen szegletéből nézve talán sokan fel tehetik a kérdést: miért kellene többet tudnunk róla? Azt hiszem mindezekre a felvetésekre Pordány László könyve magában rejti a választ. Egy kicsit mindenről ír: egy kis kultúra, egy kis történelem, egy kicsit személyes élmények – hisz a szerző hazánk nagykövetségént teljesített külügyi szolgálatot Dél-Afrikai Köztársaságban –, egy kis irodalom, egy kicsit több nyelvészkedés. Ahogy Gergely András, a kötet lektora írja: „Pordány László volt dél-afrikai nagykövet írása a búrok és a nyelvük történetét, ennek kapcsán az egész dél-afrikai történelmet tárgyalja ismeretterjesztő munkájában.” ... „Színezik és olvasmányossá teszik a szerző személyes élményei – amelyek nem egy újságíró két-háromhetes benyomásain, hanem egy diplomata sokéves tapasztalatain alapulnak...” ... „Megalapozottnak és megvilágító erejűnek tartom a magyar párhuzamokat, ez az a hatás, amelyet egy másik, idegen nyelvből lefordított munka nem tud elérni.” S amennyiben rászánjuk magunkat és elolvassuk a könyvet, azonnal egyet is érthetünk

a fenti megállapításokkal. Lássuk tehát mit kínál nekünk a búrokról és az apartheidről Pordány László.

Az első fejezetben a holland gyarmatosítást és a brit terjeszkedés első lépéseit ismerhetjük meg. Jól kivehető, hogy ekkor teremődik meg az a talapzat, amely máig a búr társadalom tradicionális alapkövét képezi. Ez pedig az önálló, szabad és szabadon gazdálkodó, a rabszolgákkal patriarchális viszonyt fenntartó búr család. A következő fejezet Dél-Afrika nyelvi helyzetét tárja elénk. A laikus talán meglepődhet azon, hogy az Afrika déli csücskén elterülő országban az angol és afrikaans nyelvek nem csak az őslakosság nyelveiből vett át szavakat, hanem a betelepült indiai, maláj lakosság szavai is beépültek a mindennapok szókincsébe. A nyelvi kérdések bemutatása számos, nem kimondottan nyelvészeti kérdést világít meg.

Ezek felvázolása nemcsak nyelvi problémák közérthető módon való bemutatását jelentik, hanem kultúrával, történelemmel, társadalommal való összefüggésekre is rávilágítanak.

A következő részekben a sokszínű ország múltjáról kapunk alapos képet. Itt is a korábban már jól bevált technikával találkozhatunk. A történelem mellé sok személyes élményt kapcsol a szerző, melyek színesítik, magyarázzák az eseményeket, és sokszor napjainkig is elvezetnek. A történelmi múlt megértése plasztikusabbá teszi Dél-Afrika jelenét. Az ország történetének egyik legfontosabb kérdése az apartheid. A címből is kiderül, ez képezi a kötet másik fontos szálát. A fogalom tisztázása mellett a fekete lakossággal szemben alkalmazott faji megkülönböztetés kulturális, egyházi, társadalmi gyökerein keresztül ábrázolja a folyamat lényegét, vagyis hogyan alakultak ki azok az áldatlan állapotok, melyek Dél-Afrikát az apartheid felszámolása előtt – és tegyük hozzá, után – jellemezték. Elsőnek megismerhetjük azt a történelmi folyamatot, melynek során a szétszórt búr közösségekből önálló búr államok szerveződtek. Andries Pretorius, Piet Retief, Hendrik Potgieter, Piet Uys a búr történelem legendássá vált vezetői, a Nagy Trekk (Die Groot Trek) – a nagy vándorlás – során a kivándorló hullámok élére állva keresték az új hazát. Eközben pedig összeütközésbe kerültek egy másik legendás dél-afrikai néppel, a zulukkal. A kivándorlás után megszervezett köztársaságoknak nemcsak történetét, hanem államszervezetét is megismerhetjük.

Külön fejezetben kerül tárgyalásra az apartheid kialakulása. Az szerző szerint

az apartheid gyökereiben nemcsak a saját történelmi, társadalmi, kulturális környezet keresendő, hanem az Amerikai Egyesült Államokban látottak is az elkülönülés politikáját erősítették. Az ott látottak arról győzték meg a búr vezetőket, különösen az ott hosszú időt eltöltött Hertzog1 későbbi miniszterelnököt, hogy az integráció politikája kudarcra van ítélve. Az apartheid eszméi-ideológiai megalapozása után végig követhetjük a bevezetés lépcsőfokait, egészen a szegregáció teljes körű alkalmazásáig.

A XX. század búrjai sajátos körülmények közé kerültek. Az elvesztett angolok elleni háború után a brit birodalom keretein belül kellett megvívniuk politikai, kulturális harcaikat. Ennek során, és manapság újra, élesen került elő a búr nyelv kérdése. Ez az önállóság, az országon belüli búr uralom megerősödésével stabilizálódott, de a fehérek vezető szerepének elvesztése után a búr nyelv és kultúra hanyatlása jelenti a legfőbb veszélyt. A kötet nagy teret szentel az apartheid rendszer bukásának, körülményinek és a mai viszonyok bemutatásának.

Ezen tendenciák nyomon követésével a kötetben nemcsak az Afrika déli csücskén elterülő országról szerezhetünk ismereteket, hanem a kontinens egészéről alkotott képünk is finomodhat.

A történetet fotók illusztrálják és a térben való eligazodást pedig színes térképek segítik. A könyvet irodalomjegyzék zárja, mely hasznos kiindulási pontul szolgálhat a témában elmélyülni szándékozók számára. Persze ehhez kimondottan ajánlott az angol nyelvtudás is.

KISS GÁBOR FERENC

BELÉNYI GYULA

**AZ ÁLLAM
SZORÍTÁSÁBAN**

*Az ipari munkásság
társadalmi átalakulása Magyarországon
1945–1965*

MEGRENDELHETŐ: TERJESZTES@BELVEDERE.MERIDIONALE.HU
A KIADÓ TOVÁBBI KÖTETEI:
WWW.BELVEDERE.MERIDIONALE.HU/KOTETEK/

Nigéria – Afrika óriása

Az olajra épülő fekete állam története

Rövid bemutatás

Nigéria – hivatalos nevén Nigériai Szövetségi Köztársaság – harminchat tagállam és egy szövetségi fővárosi területből álló alkotmányos föderatív köztársaság. A Nyugat-Afrikában elterülő országot nyugat felől Benin, kelet felől Csád és Kamerun, északról pedig Niger államok határolják. Az Atlanti-óceánra néző partvidéke a Guineai-öböl részét képezi. Az ország három legnagyobb és legbefolyásosabb etnikai csoportja a hausza, igbo és a joruba.

A Nigéria név az országon átfolyó Niger folyótól származik. A név megalkotója Flora Shaw, aki 1902-ben feleségül ment Sir Frederick Lugardhoz (1914–1919 között Nigéria gyarmat kormányzója).

Nigéria Afrika legnépesebb és a világ 8. legnépesebb országa, melyet a „Next 11” országok között tartanak számon és tagja Brit Nemzetközösségnek. Gazdasága egyike a világ leggyorsabb növekedési ütemét produkáló nemzetgazdaságának, ezt támasztják alá a Nemzetközi Valutalap becslései, melyek 2008-ban 9%, 2009-ben pedig 8.3 % növekedést jeleztek. Fontos mutató, hogy Afrika második legnagyobb gazdaságának címét is Nigéria birtokolja.

Történelem

Nigéria népének története egészen korai időkig visszanyúlik. A régészeti leletek alapján kijelenthető, hogy az emberi települések eredete visszanyúlik legalább Kr.e. 9000-re. A Benue és a Cross folyók által meghatá-

rozott területet tartják a vándorló bantuk eredeti anyaországának, akik aztán több hullámban elterjedtek Afrika középső- és déli részén a Kr.e. 2–1. évezred között.

A régészek Nigéria középső részén fedezték fel a *nok* népek által gyártott terrakotta szobrokat. Egy nok szobor található a Minneapolis Institute of Arts-ban, mely egy ülő előkelőséget ábrázol s egy pásztorbotot tart a jobb felkarján, a balon pedig egy láncosbuzogány-szerűséget. A hatalom ezen szimbólumai összekapcsolhatóak az ősi Egyiptom fáraóival és Osiris istenséggel és azt sugallják, hogy az ókori Egyiptomhoz hasonlítható társadalmi struktúra és talán vallás létezett a mai Nigéria területén a késő fáraók korában. Az ország északi részén Kano és Katsina írásos emlékei kb. 999-ig vezetnek vissza. A *hausza* királyságok és a Karem-Bornu Birodalom az Észak- és Nyugat-Afrika közötti kereskedelmi állomás szerepét töltött be. A XIX. század kezdetén Usman dan Fodio alatt a fulani nép váltak a centralizált Fulani Birodalom vezetőivé, s ez jellemző volt egészen 1903-ig, mikor a fulanikat felosztották az európai gyarmatosítók között. 1750 és 1900 között a fulani államok egész lakosságának 1/3-2/3-a rabszolga volt.

Nigéria nyugati részén Ife és Oyo királyságok 700–900, illetve 1400 körül emelkedtek ki. Akárhogyis, de a *joruba* mitológia szerint az Ile-Ife állam az emberi faj bölcsője, mely megelőzött minden más civilizációt. Ife állam terrakottákat, bronz fejeket állított elő. Oyo pedig kiterjedt a mai Togo állam területéig. Másik kiemelkedő királyság az

egykor Nigéria déli részén lévő Benin volt, melynek hatalma a XV. és a XIX. századok között állt fenn. Az ő fennhatóságuk elérte a jólismert Eko – később a portugálok által Lagosnak nevezett – városát.

A portugál felfedezők voltak az első európaiak, akik kereskedni kezdtek Nigériában és Lagos kikötőjét a portugál Algarve tartományban fekvő Lagos városról nevezték el. Ez az elnevezés aztán megmaradt, ahogy egyre nőtt az európai kereskedelem a térségben. A öreg kontinens kereskedői a partvidék népeivel kereskedtek és megalapozták a rabszolga-kereskedelmet, mely hatást gyakorolt sok nigériai népre. A napoleoni háborúkat követően a kereskedelmet britek terjesztették ki a belső területek felé.

1885-ben a britek igényüket jelentették be a nyugat-afrikai térség fölötti befolyásra, s meg is kapták a nemzetközi elismerést. A következő évben megalapították a Királyi Niger Társaságot Sir George Taubman Goldie vezetésével. 1900-ra a társaság területe a brit kormányzat fennhatósága alá került, amely megkezdte uralmának megerősítését a mai Nigéria területe felett. 1901. január 1-én Nigéria brit protektorátussá vált, s a világ legfőbb hatalma, a Brit Birodalom részévé vált.

Nagy-Britanniától az ország 1960. október 1-jén nyerte el a függetlenségét. Az új köztársaság magában egyesített számos népet, melyek törekedtek a saját nemzeti szuverenitásuk megteremtésére. Az újonnan függetlenedett ország kormányzatát a konzervatív pártok koalíciója alkotta: a Nigériai Népi Kongresszus, melyben részben az északi iszlám hitűek valamint az *igbo* törzsbeliek domináltak; valamint a keresztény befolyás alatt álló Nigéria és Kamerun Nemzeti Tanács Nnamdi Azikiwe vezetése alatt, aki 1960-ban az első nigériai származású kormányzó volt. Az ellenzékét a többé-kevésbé liberális Obafemi Awolowo vezette Akciócsoport alkotta, melyet nagyobb részben a jorubák tartottak befolyás alatt.

A katonai kormányzat

Az 1970-es évek olajválsága alatt, Nigeria csatlakozott az OPEC-hez és az olajban gazdag Niger deltában folyó kitermelésnek köszönhetően dollár milliárdok áramlottak a tagállamok bőrpénzájába. Azonban a kormányzat minden szintjén növekvő korrupció és harácsolás eltékozolta ezeket a jövedelmeket.

Az északi katonai klikk mérhetetlen hasznot húzott az olajár-robbanásból a nigériai nép és gazdaság kárára. Ahogy az olajjövedelmek táplálták a tagállamoknak és az egyéneknek nyújtott szövetségi támogatások emelkedését, a szövetségi kormány azonnal a politikai harcok kereszttüzébe került. Ahogy az olajtermelés és a jövedelmek nőttek, a nigériai kormányzat veszélyes helyzetet teremtett azzal, hogy a költségvetés szempontjából egyre növekvő mértékben az olaj-jövedelmektől és a nemzetközi nyersanyagpiacoktól függött és a gazdaságot érintette a gazdasági stabilitásról való lemondás. Ez meg is írta a nigériai föderalizmus végét.

1979 kezdetén, a nigériaiak rövid időre részesülhettek a demokráciában, mikor Obasanjo átadta a hatalmat Shehu Shagari polgári kormányának. A Shagari-kormányt gyakorlatilag a nigériai társadalom minden rétege korruptnak és alkalmatlannak tartotta, így amikor Mohhamadu Buhari katonai hatalomátvétellel megdöntötte a rezsimit röviddel Shagari tisztességtelen újjáválasztása után, általában úgy tekintették, mint pozitív fejleményt a lakosság többsége számára. Buhari jelentősebb reformokat ígért, s az ő kormányzata kicsit jobban boldogult, mint elődje, de az ő rezsimjét még 1985-ben megdöntötte egy másik katonai puccs.

Az ország új vezetője, Ibrahim Babangida azonnal elnöknek és a fegyveres erők főparancsnokának nevezte ki magát, vezette a Legfelsőbb Katonai Tanácsot, valamint meg is határozta, 1990-es határidővel az ország

visszatérését a demokratikus kormányzáshoz. Babangida hivatali idejét elképesztő politikai aktivitás fémjelmezte: megalapította a Nemzetközi Valutaalap Structural Adjustment Program-ot (SAP), hogy segítse az ország megdöbrent méretű nemzetközi adósságának visszafizetését, amely legtöbb szövetségi jövedelmet felemésztette. Az Iszlám Konferencia Szervezetéhez való csatlakozással azonban lángra lobbantotta a vallási feszültségeket, különösen déli területeken.

Miután Babangida 1990-ben túlélte egy elhibázott államcsínyt, kitolta a demokrácia ígért vissza térését 1992-re. Végül 1993. június 12-én megtartották a szabad és tiszta választásokat, ám Babangida az eredményeket, melyek Moshood Kashimawo Olawale Abiola elnöki győzelmét mutatták, érvénytelennek nyilvánította. Ennek hatására tiltakozásul tömeges civil erőszak indult meg, ami miatt néhány hétre gyakorlatilag bezáródott az ország. Ez arra kényszerítette Babangidát, hogy betartsa bizonytalannak tűnő ígérteit és lemondjon hivataláról egy civilek alkotta vezetés javára. Babangida rezsimjét mondták a legkorruptabbnak a nemzet történetében, hivatalosan bármennyire is próbálták azt enyhíteni.

Babangida hivatalnokkormányzata Ernest Shonekan vezetésével túlélte a válságot egészen 1993 végéig, mikor Sani Abacha tábornok katonai puccsal átvette a hatalmat. Abacha Nigéria legbrutálisabb vezetőjének bizonyult és széles körben alkalmazott erőszakot, hogy letörje az országossá vált polgári elégedetlenséget. Olyan pénzeket találtak különböző nyugat-európai bankokban, amelyek a személyéhez kötődtek: bankszámlákon elhelyezett pár száz millió dollárt fedeztek fel, amelyet hozzá lehetett visszavezetni. A hadsereg tábornokainak megvesztegetésével elkerülte a puccsokat. Rendszerének 1998-ban szakadt vége, amikor a diktátort hívei gyanús körülmények között holtan találták. Abacha elnök halála megadta a polgári

kormányzáshoz való visszatérés régóta várt lehetőségét.

Nigéria újra megvalósította a demokráciát, mikor megválasztották Olusegun Obasanjo, joruba nemzetiségű politikust, aki előzőleg már katonai diktátorként vezetője volt az országnak. Az új elnök megszüntette a diktátorok 33 évig tartó katonai uralmát (1966–1999, kivéve az 1979–1983 közti rövid életű második köztársaságot), akik a hatalmukat államcsínnel ellen-államcsínnel szereztek a nigériai katonai junták alatt.

Annak ellenére, hogy az Obasanjót hatalomra juttató választásokat 1999-ben és 2003-ban nem tartották szabadnak és csalásokról beszéltek, Nigéria észrevehető fejlődést mutatott abban, hogy megkísérelt megbirkózni a kormányzati korrupcióval és meggyorsították a fejlődést. Míg Obasanjo hajlandóságot mutatott a korrupcióellenes harcra, ugyanebben az időben mások pont azzal vádolták meg.

Umaru Yar'Adua, a Népi Demokrata Pártból, a 2007-es általános választások után került hatalomra, mely választást a nemzeti közönség figyelemmel kísért és elítélt, miközben az etnikai erőszak az olajtermelő Niger-deltában és a hiányos infrastruktúra csak néhány az ország gondjai között.

Közigazgatás és politikai viszonyok

Nigéria szövetségi köztársaság, mely az USA modell alapján működik, a végrehajtó hatalmat gyakorló elnökkel, az összetételben és működésben Westminster rendszerű, alsó- és felsőházból álló kétkamarás törvényhozással. Jelenleg a 2007-ben megválasztott Umaru Musa Yar'Adua tölti be az elnöki posztot. Az elnök egyszerre államfő és a kormányzat feje, a nép által legfeljebb két négy éves ciklusra megválasztva.

Az elnöki hatalmat a Szenátus és a Képviselőház ellenőrzi, amely a kétkamarás

Nemzetgyűlést alkotja. A Szenátus 109 tagú testületébe mindegyik tagállamból három, a fővárosi kerület pedig egy tagot delegál, akiket a népi szavazatokkal négy évre választanak meg. A Képviselőházban 360 képviselő ül, s az egy államra jutó mandátumok számát a lakosság száma határozza meg. Az etnocentrizmus, a törzsi rendszer, vallási üldözés és a javak osztogatása látványos szerepet játszik az ország politikájában az 1960-as függetlenség előtt és után.

A rokonkiválasztásos altruizmus saját útját járja Nigéria politikájában, és elutasítja a törzsi kísérleteket, hogy a szövetségi hatalmat saját partikuláris érdekeiknek megfelelően vegyék kézbe. A nacionalizmus aktív elszakadási mozgalmakhoz vezetett, mint a MASSOB nacionalista mozgalomhoz, vagy az Oodua Népi Kongresszushoz, a Niger-delta Felszabadításáért Mozgalomhoz, amelyek polgárháborús állapotokat idéztek elő. Nigéria három legnagyobb etnikai csoportjai (hausza, igbo és joruba) történelmileg kiemelkedő szerepet játszanak a nigériai politikában. Ezen etnikai csoportok közti vetélkedés erősítette a korrupciót és a panamázást.

A fentebb említett tényezők miatt Nigéria jelenlegi politikai pártjai a nemzetiségi és a vallási szempontokon felül emelkednek, bár ez nem zárja ki a domináns nemzetiségek kiemelkedő szerepét. Napjaink fő politikai pártjai az uralmon lévő Nigéria Népi Demokratikus Párt, mely 223 mandátummal rendelkezik a Képviselőházban és 76-al a Szenátusban (61.9 %, illetve 69.7 %); az ellenzéki Össz-Nigéria Néppárt Muhammadu Buhari vezetésével 96 képviselői és 27 szenátusi hellyel rendelkezik (26.6 % és 24.7 %). Emellett nyilvántartanak még húsz kisebb ellenzéki pártot is. Az előző elnök, Olusegun Obasanjo csalás és más választási vétségek miatt vált ismertté, de egyes vélemények szerint ez az eredmény a közvélemény-kutatási adatokat tükrözte.

Nigéria jogrendszere négy, egymástól távol álló rendszerre épül:

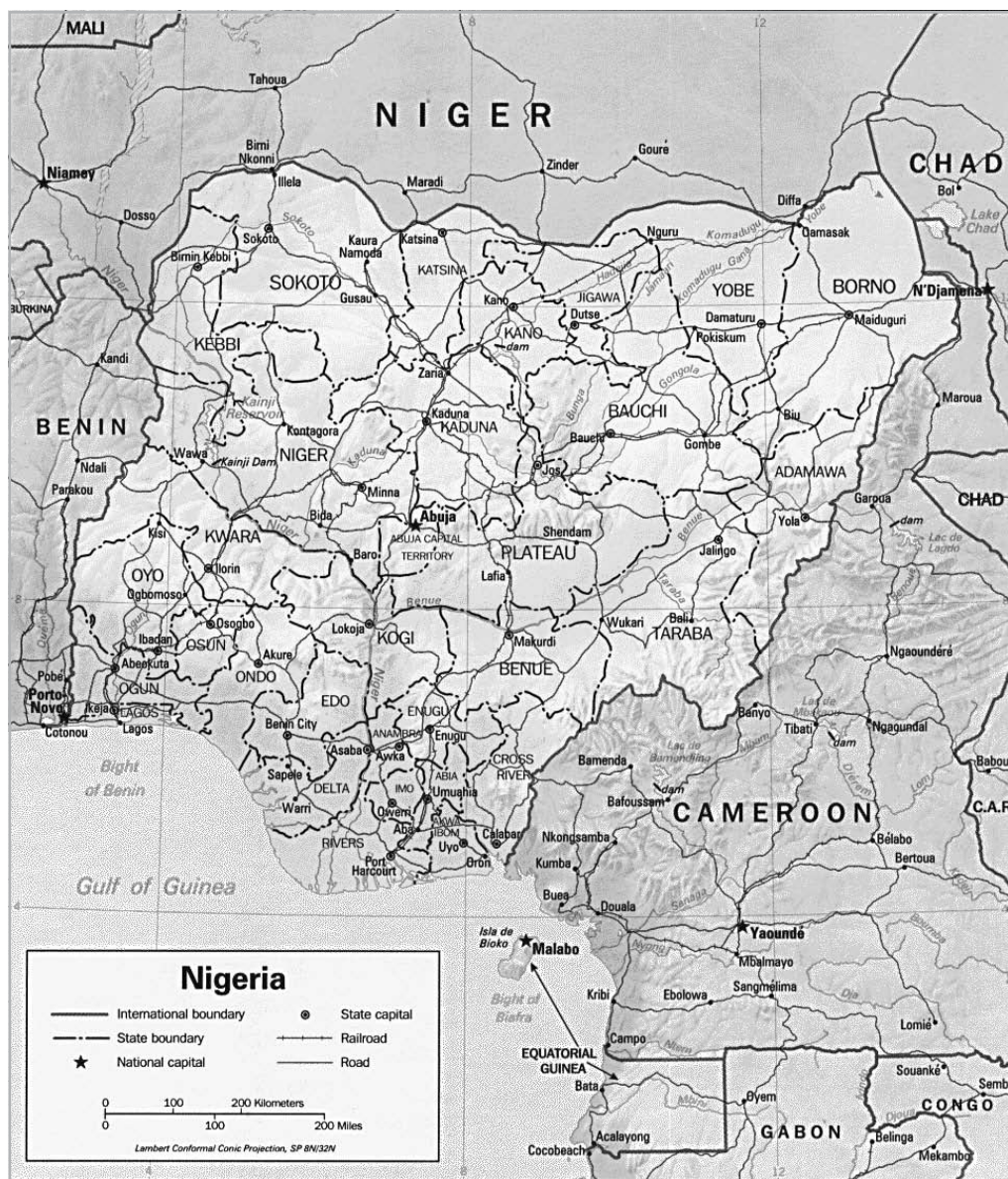
- Angol jog, amely brit gyarmati múltból származik,
- Magánjog, a gyarmati kor után fejlődött ki,
- Szokásjog, ami az őshonos hagyományos normákból és gyakorlatból ered,
- Saria jog, amelyet csak a muzulmán többségű északi országrészben használnak. Ez az Iszlám törvény, ami Nigériában a gyarmati kormányzás előtt volt érvényben, de mostanában átpolitizálódott és 1999 végén Zamfara államban terjedt el és ezt tizenegy más állam is követte.

Az igazságyügy legmagasabb szintű szervezete a Nigéria Legfelsőbb Bírósága.

Gazdaság

Nigériát mint növekvő piacot tartják számon és bőséges nyersanyag készletével, jól fejlett pénzügyi, jogi, kommunikációs, szállítási szférával és az értéktőzsdével (Nigériai Értéktőzsde, mely a második legnagyobb Afrikában) gyorsan közelíti a közepesen fejlett országok jövedelmi viszonyaihoz. A 2007-es GDP (vásárlóerő paritáson számolva) alapján az ország a világranglista 37. helyére került. Nigéria az Amerikai Egyesült Államok legnagyobb kereskedelmi partnere a szubszaharai Afrikában és 5. legjelentősebb olajszállítója (az olajimport 11%-ával). A világon a 7. legnagyobb kereskedelmi többletet állítja elő az Egyesült Államok viszonylatában. Nigéria jelenleg az 50. legnagyobb exportpiac az amerikai javak számára és a 14. exportőr az Egyesült Államokba, amely egyben az ország legnagyobb külföldi beruházója. A gazdasági tevékenység zöme négy fontos városban koncentrálódik: Lagos, Kaduna, Port Harcourt és Abuja. A periferián a fejlődés minimális.

Korábban a gazdasági fejlődést nagyban gátolta a katonai uralom, a korrupció és a

rossz vezetés. A demokrácia helyreállítása és a végrehajtott gazdasági reformok sikeresen visszavitték Nigériát arra az útra, hogy kihasználja gazdasági lehetőségeit, mint Afrika egyik legnagyobb gazdasága. A Közgazdász Hírszerző Egység és Világbank adatai alapján, a nigériai GDP vásárlóerő paritás alapján

majdnem megduplázódott 2005 (170 milliárd dollár) és 2007 (292.6 milliárd dollár) között. Az egy főre jutó GDP pedig a 2006-os 692 dollárról 2007-re 1754 dollárra nőtt.

Nigéria a világ 12. legnagyobb kőolaj-termelője és 8. legnagyobb kőolaj exportőre, 10. legnagyobb kőolajtartálékokkal rendelke-

zó ország. 1971-ben csatlakozott az OPEC-hez. Az olaj nagy szerepet játszik az ország gazdasági életében: a GDP 40 %-t, míg a kormányzati bevételek 80 %-t adja. Noha, a Niger-delta – amely egyébként a fő olajtermelő körzet – erőforrásainak jobb ellenőrzése miatt kialakult feszültségek zavart okoztak az olajtermelésben, és jelenleg megakadályozzák azt, hogy az exportlehetőségek 100 %-osan ki legyenek használva.

Nigéria emellett a leggyorsabban növekvő telekommunikációs piac a világon; legfontosabb, kiemelkedő szereplői (mint az MTN, Etisalat, Zain és Globacom) létrehozták a jelenleg legnagyobb és legjövödelmezőbb központjait az országban. A kormányzat nemrégiben kezdte meg kiterjeszteni ezt az infrastruktúrát a műholdas rendszerek felé. Saját műholdjukat a Nigériai Űrkutatási és Fejlesztő Ügynökség irányítja Abuja-ból.

Az ország magasan fejlett pénzügyi szolgáltató szektorát helyi és nemzetközi bankok alkotják, amelyek mellett vagyonkezelő társaságok, brókerházak, biztosító társaságok és biztosítási brókerek, magán részvénytársaságok és beruházási bankok is működnek. Nigéria emellett alig kitermelt ásványi forrásokkal is rendelkezik, melyek között megemlíthetjük a földgáz, szén, bauxit, tantál, arany, ón, vasérc, mészkő, niobium, ólom és cink mezőket. A nagy készletek ellenére a bányászat még nagyon kezdetleges szintet ér el. Régebben a mezőgazdaság volt az elsődleges kivitelre termelő ágazat. Egy időben Nigéria volt a világ legnagyobb földimogyoró, kakaó és palmaolaj exportőre, valamint jelentős termelője a kókuszdióknak, citrusféléknek (citrom, narancs), gyöngyköles, maniókának, jamgyökérnek és cukornádnak. A nigériaiak körülbelül 60%-a a mezőgazdasági szektorban dolgozik, és az országnak hatalmas területei vannak alig kihasznált szántóföldekkel.

Az ország gyáripara magában foglalja a bőr- és textilipart (ami Kano, Abeokuta, Onitsa és Lagos városokban összpontosul),

az autógyártást (francia Peugeot autók és az angol Bedford – most a General Motors leányállalata – teherautók), ezen kívül a ruhaipar, műanyag gyártás és feldolgozott élelmiszerek jelentik az ipari termelést.

Mostanában jelentős jövedelem származik a hazai gyártású filmekből, melyeket beföldön és külföldön egyaránt értékesítenek. Ezek a filmek népszerűek más afrikai országokban és az európai afrikai bevándorlók között.

Az ország hivatalos pénzneme a font helyett 1973-ban bevezetett *naira*, melynek a váltópénze a *kobo* (1 naira = 100 kobo). Nigéria Központi Bankja az egyedüli intézmény, mely jogosult pénznyomásra. Ezen kívül a pénzügyi- és árstabilitás érdekében ellenőrzi a gazdaságban lévő pénz mennyiségét.

A bevezetéskor még 0.658 naira ért 1 US dollárt, mára az a dollár javára 145:1-re változott az arány. Ebből kifolyólag tervehették az új naira kiadását, mely elképzelés szerint 100 régi naira lett volna egyenlő 1 új nairával, de a terv végrehajtását 2008-ban felfüggesztették.

Közigazgatási területek

Nigéria közigazgatásilag 36 tagállamra és egy szövetségi fővárosi területre – Abuja – oszlik. Az ország tovább osztható 774 helyi kormányzati területre. Az államok sokasága, melyekből a függetlenedéskor csak három volt, válasz az ország viharos történelmére és a problémák kezelésére, mint a kormányzat minden szintjén meglévő heterogén nemzeti entitás.

A következő városok lakossága haladja meg az 1 milliót: Lagos (7 937 932 lakos), Kano (3 848 885), Ibadan (3 078 400), Kaduna (1 652 844), Port Harcourt (1 320 214) és Benin City (1 051 600), Maidaguri (1 044 497) és Zaira (1 018 827). Lagos a szubszaharai Afrika legnagyobb városa, az agglomerációval együtt tízmillió feletti népességgel.

Nemzeti-nyelvi csoportok

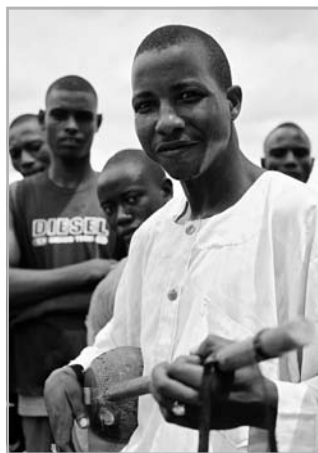
A hatalmas országban élő több mint 250 különböző nyelvű és szokású etnikai csoport él. A legnagyobb népcsoportok a fulani/hausza, joruba, igbo, melyek a lakosság 68%-át alkotják, míg az edo, iljaw, kanuri, ibibio, ebira nupe, és a tiv népek 27%-át teszik ki; a maradék 7%-ot más kisebb etnikai csoportok adják. Nigéria középső része az etnikai sokszínűségéről ismert, ahol a pyem, a goemai és a kofyar népek is élnek. Az egyes nemzetiségek hivatalos száma vitatható és vitatott, mert a különböző népcsoportok tagjai úgy hiszik, hogy a népszámlálás adatait meghamisítják, hogy egyes népeknek – általában azt gondolják, hogy az északi csoportoknak – számbeli fölényt mutassanak ki.

Az ország területén hagyományos népeken kívül britek, amerikaiak, kelet-indiaiak, kínaiak (kb. 50 000 fő), fehér zimbabweiek, japánok, görögök, szíriaiak és libanoni emigránsok élnek elenyésző számú kisebbségként az országban. Ezekhez járulnak nyugat-afrikai és kelet-afrikai bevándorlók. Ezek a csoportok főleg a főbb városokban élnek, mint Lagos és Abuja, vagy a Niger-deltában, mint az olajtársaságok alkalmazottjai. A kubai for-

radalmat követően számos kubai telepedett le Nigériában, mint politikai menekült.

Az országban használt nyelvek száma 521, melyeket folyamatosan felmérnek és katalogizálnak. Ez a szám magában foglal 510 élő nyelvet, 2 második nyelvet bennszülött használók nélkül és 9 kihalt nyelvet. Nigéria néhány területén a népcsoportok több mint egy nyelvet beszélnek. A hivatalos nyelv az angol, melyet a kulturális és nyelvi egység előmozdítása érdekében választottak. Az angol nyelv hivatalos nyelvvé választása részben kapcsolatban volt azzal, hogy a lakosság egy része az 1960-ban véget ért brit gyarmati uralom eredményeképp már beszélt angolul.

A Nigériában beszél legfontosabb nyelvek az afrikai nyelvek három fő családját képviselik. A többség a Niger–Kongó nyelvek, mint a joruba, igbo, míg a hausza nyelv az afro-ázsiai csoportba tartozik; a kanuri pedig, melyet észak-keleten, főleg Borno államban beszélnek a Nílus-szaharai nyelvcsalád tagja. Bár a legtöbb népcsoport inkább a saját nyelvén kommunikál, az angol – lévén a hivatalos nyelv – széles körben használt az oktatásban, üzleti kapcsolatokban és hivatalos szférában. Azonban az angol, mint első nyelv megma-

NIGÉRIA LEGNAGYOBB LÉLEKSZÁMÚ NÉPCSOPORTJAI: A IGBO, JORUBA ÉS HAUSZA TAGJAI JELLEGZETES VISELETÜKBEN

radt egy kis létszámú, városi elit kizárólagos használatában, és egyáltalán nem beszélik a vidéki területeken. A lakosság többsége a vidéki területeken él, ezért a fő kommunikáció közeg a bennszülött nyelvek maradtak. Néhány legnagyobb ezek közül – itt említhető a joruba és igbo – a különböző dialektusok egységesített nyelveiből származik és széles körben használtak ezen népcsoportok által. A nigériai pidgin English, melyet gyakran csak úgy ismernek, hogy „pidgin” vagy „tört” (tört angol), népszerű közvetítő nyelv, a nyelvjárásban és szlengben érzékelhető változatos regionális hatásokkal.

Kultúra és szórakozás

Nigéria kultúráját az ország összetett népcsoportjai alakították ki: kb. 250 különböző nép és nyelv. A három legnagyobb a hausza fulani, mely északon elterjedt, az igbo délkeleten és a joruba, amely délnyugaton került túlsúlyba. A benin törzsek Jorubaföldön és a Niger-deltában élnek jelentős számban, s 80%-uk keresztény, míg fennmaradó 20%-uk természeti vallásokat követ (Ogu). Ezt követik a ibibio, anagn, efik néphez tartozók Nigéria délkeleti partvidékén és az ijaw-ok a Niger-deltában. A fennmaradó népcsoportok – melyeket néha „mini-kisebbségek”-nek hívnak – mindenütt megtalálhatók szinte az országban, de különösen a sűrűn lakott déli területeken. A hauszák muszlim, az igbo-k pedig a keresztény vallást követik. Az efik, ibibio, annang népek főleg keresztények, mivel a kereszténység és a nyugati rendszer az ő fővárosukon, Calabaron keresztül jutott Nigériába. A jorubák között mind a kereszténység, mind az iszlám követőit megtaláljuk. A ősi vallások gyakorlása fontos maradt, különösen délen és gyakran a keresztény hittel keveredik.

Nigéria híres angol nyelvű irodalmáról és popzenéjéről. Az 1990-es évek óta emelkedett fel a nigériai filmipar, melyet néha

„Nollywood”-nak is hívnak, mint gyorsan növekvő kulturális erőforrást szinte a kontinensen. A filmstúdiók közül sokat Lagosban és Enugu-ban alapítottak, s ezek igen fontos jövedelemforrást jelentenek ezeknek a városoknak.

Az egész országban, még a konzervatívabb északon is a nyugati zene, ruhák és filmek egyre népszerűbbek. A labdarúgás országszerte rendkívül népszerű, különösen a fiatalok között s mind a mezei foci, mind a nemzetközi futball az egység és megosztás kultuszává fejlődött. Labdarúgásban az országnak saját Első Ligája van. Nigéria nemzeti futballcsapata, a Szuper Sasok háromszor – 1994, 1998, és 2002-ben – vett részt a világbajnokságon és megnyerték az Afrika Nemzetek Kupát 1980-ban és 1994-ben, valamint házigazdái voltak Junior Világkupának is. Az 1996-os Nyári Olimpiai Játékokon Argentína csapatát legyőzve aranyérmet szereztek, 2005-ben bejutottak U-20 Junior Világbajnokság döntőjébe. 2007. szeptember 17-én Nigéria első afrikai nemzetként – és Brazília után a világon másodikként – harmadszor is megnyerte az U-17 Világkupát. Nigéria előzőleg megnyerte a legelső U-17 tornát 1985-ben Kínában, majd 1993-ban Japánban s ezután jött a 2007-es győzelem Koreában. A nemzeti kadet válogatott a Japánban rendezett 1993-as tornán a világ néhány legjobb játékosával vonult fel, mint Nwankwo Kanu, kétszer az év afrikai labdarúgója, aki az Ajax Amsterdam csapatával kétszer megnyerte az Európai Bajnokok Ligáját és később játszott a Milán csapatában, a londoni Arsenal FC-ben, a West-Bromwich-ben és a Portsmouth F.C.-ben. Más játékosok, akik a Juniur csapatból nőttek ki: Celestine Babayaro (Newcastle United), Wilson Oruma és Taye Taiwo (Marseille).

A 2007-es hivatalos FIFA Világranglista szerint Nigéria volt a legjobb helyre sorolt csapat Afrikában és a 19. legjobb a világon.

Ugyanakkor más sportok is jelen vannak az országban, mint a kosárlabda, krikett és az

atlétika. Az ökölvívás is fontos sport Nigériában: Dick Tiger és Samuel Peter egyaránt korábbi világbajnokok.

A nigériai ételeket színesíti a hagyományos afrikai szénhidrátok, mint a jamgyökér és a manióka, valamint őshonos növényi levelekből készített zöldséglevesek társítása. A Garri porított manióka magokból áll, amely azonnal ehető hússal. A jamgyökér süthető olajban vagy összetörve elkészíthető burgonyapürének mint jam-főzelék. Széles körben népszerű a zöldborsótól alig különböző nigériai baba. A hús is népszerű étel és a nigériai suya, hússütésnek egy barbecue-hoz hasonló módja, jól ismert finomság. Az erdei húsok a vadon élő állatokból, mint a zsiráf szintén népszerűek. Vidéken pálmát erjesztenek, hogy abból hagyományos likőrfélét, pálmabort állítsanak elő, s ugyanígy dolgozzák fel az erjesztett maniókat.

Az ország zenei világa sokféle népzene és populáris műfajt foglal magába, s néhány ezek közül világszerte ismertté vált. A hagyományos zenét játszó muzikusok különböző hangszereket használnak, mint például a gongon dobott. Nigériát a nyugat-afrikai elit és pálmabor zene fejlődésében játszott szerepe miatt az afrikai zene szívének is hívják, amely egyesíti az ősi ritmusokat a Kongóból, Brazíliából, Kubából és máshonnan behozott zenei technikákkal. Sok késő XX. századi zenész, mint Fela Kuti remekül egyesítette az ősi zene elemeit az amerikai jazz és soul stílussal és kialakította az afrobeat stílust. Az juju zene, amely ütőhangszeres zene összeolvadása a joruba nép tradicionális zenéjével a szintén nigériai King Sunny Adé által vált híressé. A fuji zenét, mely joruba ütőhangszeres stílust jelent, Mr. Fuji, Alhaji Sikiru Ayinde Barrister hozta létre és népszerűsítette.

A hip-hop divat kezdeti stádiumban létezik. Kennis Music, az önmagát Afrika első számú lemez eladójának nevező és Nigéria legnagyobb lemezeldőjének számító céget

a hip-hop előadók túlsúlya jellemzi. Híres zenészek, akik Nigériából származnak: Fela Kuti, Adewale Ayuba, Ezebuio Obinna, Alhaji Sikiru Ayinde Barrister, King Sunny Adé, Ebenezer Obey, Femi Kuti, Lagbaja, Dr. Alban, Sade Adu, Wasiu Alabi, Bola Abimbola és Tuface Idibia. 2008 novemberében Nigéria (és Afrika) zenei élete nemzetközi figyelmet kapott, mikor Abuja-ban az MTV megrendezte a kontinens első afrikai zenei díjátadó show-ját.

2007-ben, 65 nemzet között 1999–2005-ben végzett tudományos kutatás alapján a nigériaiakat a legboldogabb embereknek mondták. A kutatást a világ egyik legjobb tudományos magazinja, a New Scientist hozta nyilvánosságra és átvette több hírcsatorna. A jelentés szerint az országban a családi élet és a kultúra sokkal fontosabbak a boldogsághoz, mint az anyagi javak.

Vallás

Nigériában őshonos vallások területileg is változatos képet mutatnak. Ez a helyzet kidomborítja a regionális és etnikai különbségeket és gyakran a lakosság vallási konfliktusainak forrása. A legnagyobb vallások a muszlin és a kereszténység, melyek a 2003-as adatok alapján 50.5 illetve 48.2 %-ot tesznek ki. Az északi országrész többségében muzulmán, ezen kívül nagy számban élnek mind keresztényen, mind muszlinok a középső területeken és a fővárosi kerületben. Délnyugaton egyenlő számban találhatjuk meg a két vallás híveit, a déli régiókban pedig egyértelmű a keresztény többség.

A muzulmánok többsége (95%) a szunita irányzat követője. Néhány északi tagállam belefoglalta az iszlám saria jogot az azelőtt világi jogrendszerébe, Kano állam pedig az alkotmányába is.

A keresztény lakosság megoszlik a római katolikus és a protestáns vallásúak között. A vezető protestáns egyház az anglikán kap-

csolatokat ápoló Nigéria Egyház, valamint a Nigériai Baptista Gyülekezet. A jorubák közül sokan anglikánok, míg Igboföld lakossága főleg katolikus. A Joruba-földön át nyugat felé sokan követői a joruba/irunmole spirituálénak. Ezen irányzat az isteni végzet filozófiája, hogy mindenki lehet Orisha (ori: szellemi vezető, sha: kiválasztott Olodumare-val (*oni odu*: isten, amely minden energia forrása; *ma re*: felvilágosít, győzelmet arat).

Más kisebbségi vallásos vagy spirituális csoportok között találunk hindukat, zsidókat, bahajistákat és a chrislam (a kereszténység és az iszlám elemeit összeolvasztó szinkretikus vallás) híveket. Mindezek mellett Nigéria a Hare Krishna és a Grál mozgalom afrikai központjává is vált.

Oktatási rendszer

Az országban ingyenes, államilag támogatott oktatási rendszert találunk, amelynek igénybe vétele azonban nem kötelező, ezért bizonyos csoportok, mint a nomádok és a hátrányos helyzetűek aluliskoláztak. Az oktatási rendszer a hatéves általános iskolával kezdődik, majd a hároméves alsó-gimnáziummal, majd az ugyancsak hároméves felsőgimnáziummal folytatódik. A középiskola után a négy évig tartó egyetem ad bachelor fokozatot. A középiskolát a férfiak 42, míg a nők 37%-a látogatja.

Az Országos Egyetemi Bizottság a legfőbb akkreditációs testület, amely érvényre juttatja az egységes szabályokat és meghatározza minden egyetem felvételi kapacitását. Jelenleg körülbelül 100 egyetem, 1498 középiskola és 41 531 általános iskola található az egész országban, ide számítva a tagállami, a szövetségi és a magán intézményeket, de az állam az egyetemi oktatásban döntő befolyással rendelkezik. A szövetségi kormányzat az oktatást a nemzeti fejlődés eszközének tekinti. Az egyetemekhez emellett még hozzászámíthatunk 13 szövetségi

és 14 tagállami műszaki főiskolát, melyeket műszaki szakmák képzésére alapítottak.

Összefoglalás

A hatalmas afrikai országra gyakran hivatkoznak az ott lakók, mint többnyelvű nemzetre, vagy mint „különböző népek nemzeté”-re, köszönhetően nagyszámú, sokféle, különböző kultúrájú és nyelvű lakosságának. Ugyanakkor, minden különbözőség ellenére az ország népei jellegzetes módon kapcsolódnak össze, még ha nem is minden szempontból teljes egyetértésben. Mégis ez az egyedülálló identitás és karakter hozza össze az embereket egységben és boldogulásban, ahogy minden nigériai mondja:

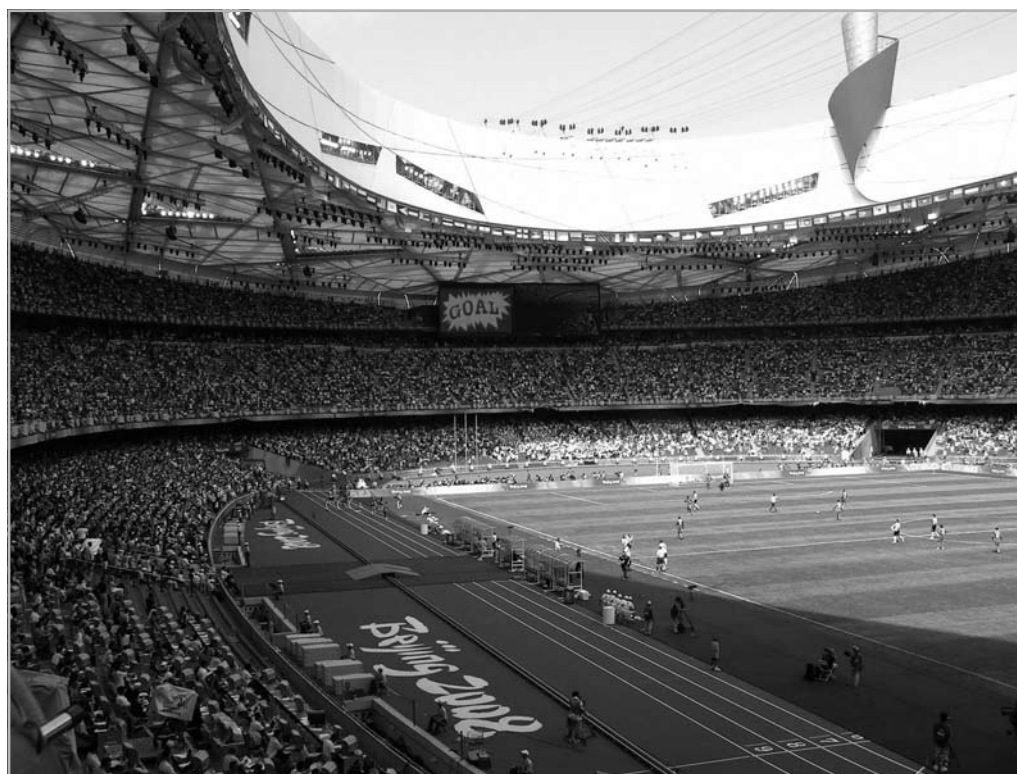
*„Fogadom Nigériának, az én hazámnak,
hogy hűséges, kitartó, és becsületes leszek
Nigériát teljes erőmből szolgálom
Megvédem egységét
És megóvom becsületét és dicsőségét,
Isten engem úgy segítjen...”*

ARGUNGU TANIMU

FELHASZNÁLT IRODALOM

- Department of Economic and Social Affairs Population Division* (2009) (PDF). World Population Prospects, Table A.1. 2008 revision. United Nations. http://www.un.org/esa/population/publications/wpp2008/wpp2008_text_tables.pdf. Retrieved 2009-03-12.
- International Monetary Fund*. <http://www.imf.org/external/pubs/ft/weo/2009/02/weodata/weorept.aspx?sy=2006&ey=2009&scsm=1&ssd=1&sort=country&ds=.&br=1&c=694&s=NGDPD%2CNGDPDPC%2CPPP%2CPPP%2CLP&grp=0&a=&pr.x=83&pr.y=11>. Retrieved 2009-10-01.
- The United Nations*. http://hdr.undp.org/en/media/HDR_2009_EN_Complete.pdf. Retrieved 2009-10-31.

- MCINTOSH, SUSAN KEECH: *Current directions in west African prehistory*. Palo Alto, California: Annual Reviews Inc., 1981. 215–258 p.: ill.
- “IMF Survey: Nigeria Needs Sustained Reforms to Build on Success”. Imf.org. <http://www.imf.org/external/pubs/ft/survey/so/2008/CAR021508A.htm>. Retrieved 2008-11-21.
- AMINU, AYODELE: “allAfrica.com: Africa: IMF Forecasts 9 Percent Growth for Nigeria (Page 1 of 1)”. Allafrica.com. <http://allafrica.com/stories/200804140655.html>. Retrieved 2008-11-21.
- GODWIN, ATSER: “The Punch: IMF predicts 9% GDP growth rate for Nigeria”. Punchng.com. <http://www.punchng.com/Articl.aspx?theartic=Art20080229153046>. Retrieved 2008-11-21.
- “Welcome to Independent Newspapers Limited - A voice of your own”. Independentngonline.com. <http://www.independentngonline.com/news/head/article08>. Retrieved 2008-11-21.
- SHAW, THURSTAN: *Nigeria: Its Archaeology and early history*. Retrieved February 22, 2007. “artsmia.org: viewer”. Artsmia.org. <http://www.artsmia.org/viewer/detail.php?id=5368&i=20&v=12&dept=8&op=1449>. Retrieved 2008-11-21.
- Country Profile – Nigeria. Cdc.gov.
- “Nigerian state thwarts polio push”. BBC News. March 22, 2004. <http://news.bbc.co.uk/2/hi/africa/3556777.stm>. Retrieved 2006-09-07.
- Lagos, Nigeria facts – National Geographic.
- Lagos, the mega-city of slums, irinnews.org, September 5, 2006.
- Geographica: The complete Atlas of the world, Nigeria.

1996-BAN ATLANTÁBAN NIGÉRIA, 2008-BAN PEKINGBEN ARGENTÍNA NYERTE A KÉT ORSZÁG KÖZÖTTI HÁZIBAJNOKSÁGGÁ VÁLT OLIMPIAI SPORTÁGAT

Néhány szó Mauritiusról

Különleges kapcsolat Afrikával

Mauritius egyáltalán nem tartozik az afrikai kontinens tipikus szigetei közé. Néhány szempontból – melyek közvetlenül Afrikához kapcsolják –, elmondható, hogy specifikusan ehhez a földrészhez tartozik, de ezek a jellemzők olyan tulajdonságokkal társulnak, melyek meglehetősen távol esnek Afrika országaitól.

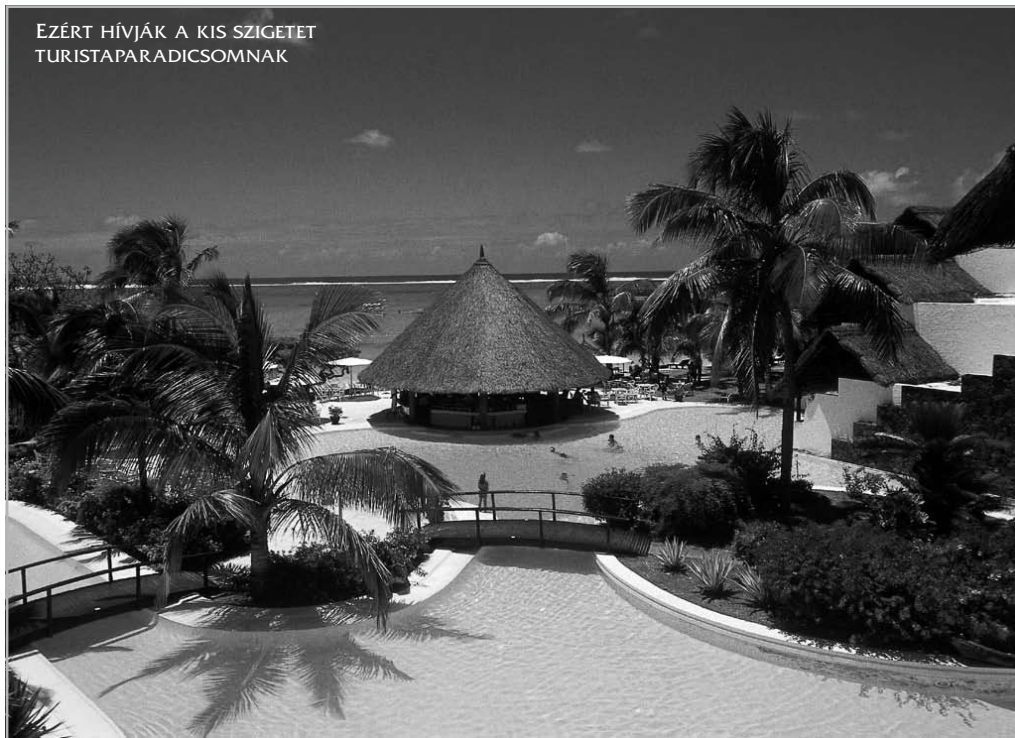
A Mascarene-szigetek Mauritius, Reunion, Rodrigues, Cargados Carajos valamint Nazareth, Saya de Malha szigetekből és Soudan sziklazátonyból álló szigetcsoport. Ezen területek az Indiai-óceán déli részén, Madagaszkártól keletre találhatók. Ami a kapcsolatokat illeti, Mauritius annak ellenére,

hogy a szárazföldtől elkülönül, még mindig inkább Afrika részének tekintett sziget.

Éghajlati szempontból Mauritius, különösen nyáron, más afrikai országok éghajlatának tükörképe. A trópusi fekvése miatt éghajlata nedves, és egész évben élvezheti a 18 Celsius-fok feletti hőmérsékletet. Ugyanakkor nincs olyan száraz idő vagy szárazságok, mint a tőle nyugatabbra fekvő kontinentális országokban. Ciklonok a nyár alkalmi látogatói, míg az anticiklonok télen érezhetőek.

Az alábbiakban ismerkedjünk meg röviden a szigetország történetével, politikai és társadalmi viszonyaival!

EZÉRT HÍVJÁK A KIS SZIGETET
TURISTAPARADICSOMNAK

Történelem és politikai viszonyok

Mint a világ más részeinek, a sziget történelme önmagában is sajátosságokkal bír. A sziget léte először az arab és a délcsendes-óceáni hajósok között volt ismert, de legelőször a portugálok látogatták meg. 1598-ban a fűszerúton Indiába hajózó holland tengerészek kerültek a szigetre, ami annak egyben a benépesülését is jelentette. Abban az időben jellemző kemény időjárási viszonyoknak köszönhetően a hollandoknak el kellett hagyniuk a kis szigetet, üresen hagyva azt a franciáknak, akik ugyanakkor birtokba vették a szomszédos Reunion szigetét is. A terület feletti fennhatóság gyakran okozott vitát a britek és a franciák között, s ez az ellentét néha fegyveres összecsapásba is torkollott. Végül, mint Afrika déli részének jelentős területe, a brit korona fennhatósága alá került, akik 1968-ig uralkodtak, amikor Mauritius elnyerte függetlenségét.

Mauritius politikai rendszerének alapjai főleg a britektől származnak, melyet még a függetlenség elnyerése előtt hoztak létre. Az új kormányt öt évre választják. A politikai és kulturális sokszínűség ellenére, a politikai küzdőtér elég demokratikusnak és szilárdnak tűnik.

Más afrikai országokhoz hasonlóan, Mauritius tagja az Indiai-óceán Bizottságnak, a Déli-Afrikai Fejlesztési Közösségnek, a Brit Nemzetközösségnek és a Franciabarát Szervezetnek. A kormányzat az afrikai nemzetek közül megszerezte a legelőkelőbb helyezést a politikai részvétel és emberei jogok érvényesítése, valamint a fenntartható gazdasági fejlődés rangsorában és minden tekintetben legmagasabb mutatókat produkálja.

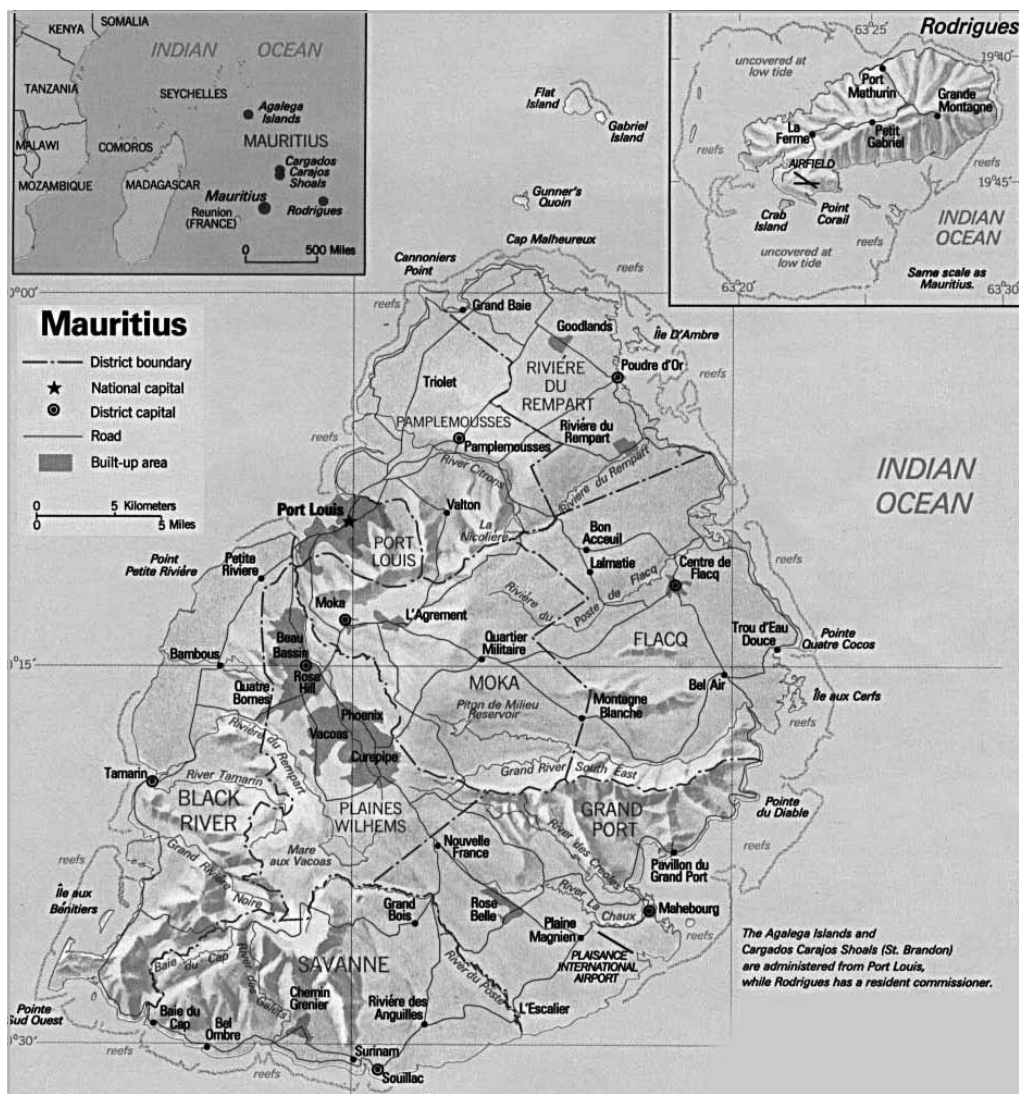
A gazdasági élet alapja a hollandokra vezethető vissza. A függetlenséget követően is fennmaradt a mezőgazdaságra alapozott, alacsony jövedelmet biztosító gazdasági szerkezet. Az 1970-es évek elején miután a helyi kormányzat átvette az országot a britektől,

gazdasági reformokat léptetett életbe, amelyek a különböző területek felemelkedését segítették elő, s további fejlődésre ösztönözték az országot. Míg más afrikai országok gazdasági életét még mindig a mezőgazdaság túlsúlya jellemzi, Mauritius az 1970-es évek elején sokoldalúvá kezdte átalakítani gazdaságát exportra termelő övezetek létrehozásával. Ezek a zónák ipari területek, melyek kapcsolatban állnak a szigetre települt, főleg exportra termelő külföldi társaságokkal. Ez alacsonyabb költségeket jelent a társaságoknak és ugyanakkor adó formájában jövedelmet jelent az államnak.

A turizmus fejlődése még a gyarmati időszakban a britekkel kezdődött, majd 1968 után lendült fel. A további fejlődést a beruházásokat végző társaságoknak tulajdonítják, amelyek a szállodák és turisztikai létesítmények számát növelték. Jelenleg az informatikai szektorban láthatunk fejlődést. A sziget közepén két „kiber-torony” épül kínai és indiai beruházóknak köszönhetően. A kormányzat jelenlegi terve, hogy a szigetet átalakítsák úgynevezett „kiber-sziget”-té.

A sziget népessége

Az országban sokféle, a világ különböző tájairól érkező bevándorló telepedett le. Ezek alapján négy fő népcsoport található: kreolok, indiaiak, európaiak, kínaiak. Ezek a rabszolgák, a szerződéses munkások, kínaiak és az európai gyarmatosítók leszármazottjai. Az etnikai sokszínűség egyenes következménye, hogy több nagy világvallás van jelen a szigeten: hindu (52%), római katolikus (28,7%), muzulmán (16,6%). Ezek a vallások szabadon gyakorolhatóak, és a vallásokhoz kötődő jeles napok ünneplése is szabadon történik. A hinduk és a muzulmánok főleg az indiaiak és a kreolok közül kerülnek ki, míg római katolikusok zöme az európai és a kínai származásúak közül való. A kis sziget

MAURITIUS A TÉRKÉPEN

A TÉRKÉP FORRÁSA: [HTTP://WWW.GEOGRAPHICGUIDE.NET/AFRICA/IMAGES/MAURITIUS-MAP.JPG](http://www.GEOGRAPHICGUIDE.NET/AFRICA/IMAGES/MAURITIUS-MAP.JPG)

getországban kisebbségben lévő vallásokat is számon tartanak, mint a buddhista és a szikh vallást.

A hindu, urdu, bhojpuri, tamil, telegu és maratha nyelveket az indiai származású és kreol lakosság tanulja és beszéli. Ezt a nyelvi sokféleséget az okozta, hogy India különböző részeiről érkeztek bevándorlók Mau-

ritiusra. Az indiai nyelvek közül a legtöbbet használt a hindi, az urdu és a bhojpuri, bár az utóbbi nyelvet beszélők száma fokozatosan csökken. A többi nyelv főleg kulturális szempontból fontos, noha a média jóvoltából bizonyos esetekben igen széles körben népszerűsítik azokat.

Az ország hivatalos nyelve az angol, bár

a közvetítőnyelvként a francia szolgál, míg legtöbb lakos által beszélt nyelv a kreol: egy francia nyelven alapuló dialektus, melyet általában a rabszolga lakosság beszélt a francia gyarmati időkben.

Kulturalis sokszínűség

A népesség sokfélesége miatt Mauritiuson sokféle hatás érvényesült a lakosság különböző szegmenseinek hasonló, ugyanakkor eltérő életmódjának kialakulásában.

Mauritius konyhája a kínai, indiai, kreol és a francia ételek keveréke. A gyorsételek, mint az olajos, indiai módon készült sütemény, sült tészták, halgolyók és a hagyományos francia baguette rendszerint az átlagpolgár napi étrendjéhez tartozik. Jellemző ital a cukor erjesztésével előállított rum. Afrikai gyökerekből nőtt ki a hagyományos mauritiusi tánc, a sega, amelyet a „ravane”-nak nevezett hangszerrel kísérek (ravane: dobhoz hasonló, kecskebőrből készített hangszer).

Y. G.

Somorjai Ádám OSB – Zinner Tibor
Majd' halálra ítéelve
Dokumentumok Mindszenty József élettörténetéhez

Közlöny Centrum
1072 Budapest, Rákóczi út 30.
(bejárat a Lichbery u. és Nyár u. sarkán)
Tel.: 321-5971, 267-2780, fax: 321-5273
Jogi Könyvesbolt
1085 Budapest, Somogyi B. u. 6.
Tel./fax: 318-8411

Közlönypont hálózat
www.kozlonypont.hu

Somorjai Ádám OSB – Zinner Tibor
Majd' halálra ítéelve
Dokumentumok Mindszenty József élettörténetéhez

Vetítettük-e még valami újat papírra Magyarország utolsó hercegprímásáról, aki életének nagy részét személyes szabadságától megfosztva élte? Különbözőképp korlátozták életviteli mozgását évenként a Károlyi-kormány és a kommunai, a Szálasi-féle nyilas-keresztény totalitárius rendszer idején, majd a Gerő és Rákosi-féle sztálinizmus diktatúráiban. Alig pár napot tölt szabadon '56 európaiái teli napjaiban, hogy azután tízszer évekig meredekben-félszigeten a budapesti amerikai követéség, a végül kényszerben távozzon szülőföldjéről.

Élete 83 esztendőjének közel egyharmada valamilyen kényszerpályán, szűkre szabott mozgásterében telt el, minden harmadik nap valamilyen jogfosztással volt teli. Mindszenty József hercegprímásunk, alig több mint három szabad éve alatt az emberi szabadságjogok igen következetes szűsölője volt. Csodálkozhatunk-e azon, hogy egyre komorabbá válta, terhes és időben a való világ fő folyamataitól elzárva, kintlévél és később társadalmi formációvá alakult, politikai beállítódások szűk világát minden napjaiban tapasztalva megkeseredett, esetenként anokronizációs váli elveivel való magaskodással? A történelem szágúrdok el mellett, vagy az elvtelen kompromisszumok gyűjték maguk alá? Vajon, ő nem értené meg a XX. század fő folyamatait, vagy az e századon véres nyomokat hagyó akaratok nem értené meg őt? E dokumentumok elemzésével talán merészkedni válaszok születhetnek ezekre a kérdésekre is.

Ára (CD-melléklettel): 12 600 Ft

A könyv megvásárolható a Magyar Közlöny Lap- és Könyvkiadó boltjaiban, vagy megrendelhető az alábbi szedvényen.

Megrendelem a **Majd' halálra ítéelve** c. könyvet példányban. Ára: 12 600 Ft

A megrendelő (olaj) neve: _____

Címe (város, irányítószám): _____

Utca, házszám: _____

Ügyfél neve, telefonszáma: _____

A megrendelő példányok ellenőrzését a postaküldéssel együtt, a szállítást követő száma kézhez vétele után 8 napon belül a Magyar Közlöny Lap- és Könyvkiadónak állítja.

Dátum: _____

olajozó aláírása

Kérjük, hogy a küldött megrendeléseknél a Magyar Közlöny Lap- és Könyvkiadó 1384 Budapest 62, Pf. 361 postacímre, illetve a 318-6668-as vagy a 318-6411-es faxszámra küldje vissza. Megrendelést fogadja a www.mkh.hu/kozlonybol internetcímen is.

A LEGNAGYOBBI ÁLMÚ
MAGYAR
KULTUSZMINISZTER

Károlyi Károly
kora és munkássága

MEGRENDELHETŐ: TERJESZTES@BELVEDERE.MERIDIONALE.HU
A KIADÓ TOVÁBBI KÖTETEI:
WWW.BELVEDERE.MERIDIONALE.HU/KOTETEK/

ELIT, ELITEK A LOKÁLIS KISTÉRSÉGI TÁRSADALOMBAN

PÁSZKA IMRE

MEGRENDELHETŐ: TERJESZTES@BELVEDERE.MERIDIONALE.HU
A KIADÓ TOVÁBBI KÖTETEI: WWW.BELVEDERE.MERIDIONALE.HU/KOTETEK/